

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

**EPÄSUORA SODANKÄYNTI ITÄMEREN ALUEEN TAISTELUISSA VUOSINA
1854–1855 - B.H. LIDDELL HARTIN TEORIAN SOVELLUS KRIMIN SOTAAN**

Pro Gradu-tutkimus

Kadetti
Herman Helminen

Merikadettikurssi 74
Laivastolinja

Maaliskuu 2008

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi	Linja
74. Merikadettikurssi	Laivastolinja
Tekijä	
Kadetti Herman Helminen	
Tutkimuksen nimi	
Epäsuora sodankäynti Itämeren alueen taisteluissa vuosina 1854-1855 - B.H. Liddell Hartin teorian sovellus Krimin sotaan	
Oppiaine, johon työ liittyy	Säilytyspaikka
Sotahistoria, sotataito	Merisotakoulun kirjasto
	Kurssikirjasto (MPKK)
Aika	04.03.2008
	Tekstisivuja 66 Liitesivuja 0
<p>Tämä tutkimus on kokonaisuus, jossa käsitellään kahta sotahistorian alaan kuuluvaa aihetta, B.H. Liddell Hartin teoriaa epäsuoruudesta sodankäynnissä sekä Krimin sodan tapahtumia Itämerellä. Tavoitteenani on yhdistää ajankohtainen sotataidon tutkimus perinteiseen sotahistoriaan tavalla, joka hyödyttää molempia osa-alueita. Käytän historiallisia tapahtumia esimerkkinä kuvaamaan teoriaa käytännössä ja teoriaa selittämään sotatapahtumia uudella tavalla.</p> <p>Tutkimus on kaksiosainen: ensimmäisessä osassa esitellään Liddell Hartin teoria epäsuoruudesta sodankäynnissä ja toisessa osassa sitä sovelletaan analysoimalla Krimin sodan Itämeren alueen sotatoimia.</p> <p>Laivaston lähettäminen Itämerelle oli mielestäni ratkaisevin päätös, minkä liittoutuneet tekivät voittaakseen sodan. Laivaston toiminta osoittautui sodan kannalta monin tavoin merkittäväksi, sillä Krimin rintaman taistelut eivät tuoneet sotaan ratkaisua. Laivasto muodosti merkittävän maihinnousu-uhan rannikolla, sodan loppuvaiheessa uhka kohdistui Pietaria vastaan. Uhka satoi Itämeren rannikolle suuria määriä venäläistä sotaväkeä, jota olisi muuten voitu käyttää Krimillä. Tämän tutkimuksen perusteella voidaan sanoa, että Krimin sodan Itämeren alueen toiminta oli perustaltaan epäsuoraa suurstrategian tasolla ja osaltaan myös strategian tasolla. Epäsuora vaikutus ei välttämättä ollut suunniteltua tai edes tietoista, epäsuora vaikutus voi tapahtua myös vahingossa.</p>	
AVAINSANAT	
Krimin sota, Liddell Hart, epäsuora strategia, Indirect approach, sotataito	

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuksen aihe	1
1.2. Tutkimusmenetelmä ja tutkimusongelma.....	2
1.3. Lähteet ja aikaisempi tutkimus	3
2. LIDDELL HART JA EPÄSUORUUS SODANKÄYNNISSÄ	7
2.1. Kuka oli Liddell Hart	7
2.2. Epäsuoruus, liikesodankäynti ja mekanisointi	9
2.3. Sodan tavoite Liddell Hartin mukaan ja epäsuoran strategian tausta	11
2.4. Käsitteiden määrittely.....	12
2.4.1. Suurstrategia	12
2.4.2. Strategia	13
2.4.3. Taktiikka	14
2.4.4. Dislocation	15
2.5. Epäsuoruuden määritelmä.....	16
2.6. Psykkisen tason vaikuttavuutta	18
2.7. Käytännön ohjeita.....	20
2.8. Epäsuora sodankäynti käytännössä	21
2.8.1. Epäsuora suurstrategia	22
2.8.2. Epäsuora strategia	24
2.8.3. Epäsuora taktiikka	27
3. ENGLANTILAIIS-RANSKALAISEN LAIVASTON TOIMINTA ITÄMERELLÄ VUOSINA 1854–1855	28
3.1. Johdanto	28
3.2. Krimin sota ja liittoutuneiden laivaston lähettäminen Itämerelle.....	29
3.2.1. Sodan taustat.....	29
3.2.2. Liittoutuneiden laivasto Itämerellä	31
3.2.3. Venäjän asevoimat Itämeren alueella.....	35
3.3. Kauppasotaa ja saarron valvontaa vuonna 1854.....	36
3.3.1. Ensimmäiset laukaukset Tammisaarella	36
3.3.2. Hangon linnoitusten pommitus.....	37
3.3.3. Hyökkäykset Raahen ja Ouluun.....	38
3.3.4. Torjuntavoitto Kokkolassa.....	40
3.3.5. Tiedusteluhyökkäys Bomarsundiin	41

3.3.6.	Bomarsundin hävitys	44
3.3.7.	Tiedusteluhyökkäys Turun edustalla ja laivaston poistuminen Itämereltä..	47
3.4.	Laivaston toiminta vuonna 1855.....	48
3.4.1.	Hyökkäyksiä Pohjanlahden satamiin.....	50
3.4.2.	Laivasto Suomenlahdella.....	52
3.4.3.	Suomenlinnan pommitus	53
3.4.4.	Kronstadtin vasta vuonna 1856	56
4.	EPÄSUORA SODANKÄYNTI ITÄMERELLÄ VUOSINA 1854-1855	56
4.1.	Lisää liittolaisia	58
4.2.	Merisaarto.....	58
4.3.	Hyökkäykset mantereelle.....	58
4.4.	Hyökkäykset linnoituksiin: ennakkotapaus	60
4.5.	Ratkaisiko Pietariin kohdistunut uhka sodan?	61
YHTEENVETO.....		64
Lisätutkimus.....		65
LÄHTEET		67

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen aihe

Tämä tutkimus on kokonaisuus, jossa käsitellään kahta sotahistorian alaan kuuluvaa aihetta, Sir Basil Henry Liddell Hartin teoriaa epäsuoruudesta sodankäynnissä sekä Krimin sodan tapahtumia Itämerellä. Tavoitteenani on yhdistää ajankohtainen sotataidon tutkimus perinteiseen sotahistoriaan tavalla, joka hyödyttää molempia osa-alueita. Käytän historiallisia tapahtumia esimerkkinä kuvaamaan teoriaa käytännössä ja teoriaa selittämään sotatapahtumia uudella tavalla.

Tutkimus jakautuu loogisesti kahteen osaan, joista ensimmäinen käsittelee epäsuoran sodankäynnin teoriaa B.H. Liddell Hartin mukaan. Englantilainen Liddell Hart aloitti pitkän uransa sotilaana, mutta paremmin hänet tunnetaan sotateoreetikkona ja sodankäynnin kehittäjänä. ”The Captain who teaches Generals”¹, hänestä on sanottu. Kapteeni, joka opetti kenraaleja. Liddell Hartin ajatukset sodankäynnistä ovat kiinnostuksen kohteena niin Suomessa kuin maailmalla. Liddell Hartin ajattelussa tärkeänä osana on epäsuoruuden käsite. Tutkimuksen toinen luku esittelee Liddell Hartin teoriaa epäsuoruudesta sodankäynnissä.

Toinen osa käsittelee Krimin sodan Itämeren sotatapahtumia vuosina 1854–1855. Krimin sodasta puhuttaessa Itämeren sotänäyttämö unohdetaan valitettavan usein kokonaan tai tapahtumia vähätellään. Niissä kirjoissa ja tutkimuksissa, joissa Itämeren tapahtumia on tarkasteltu edes jossain määrin, voidaan huomata, että liittoutuneiden laivaston liikehdintä Venäjän pääkaupungin edustalla oli kaukana merkityksettömästä. Voidaan jopa väittää, että vihollislaivaston toiminta Itämerellä oli yksi tärkeimmistä syistä siihen, että tsaari Aleksanteri II suostui rauhaan keväällä 1856. Itämeren sotänäyttämön merkitys Krimin sodan lopputulokselle saa lisätodisteita, kun vuosien 1854–1855 sotatapahtumia käsitellään Liddell Hartin teorian näkökulmasta.

¹ Bond, Brian: Liddell Hart- A Study of His Military Thought. 1977. Cassell, kansilehti

1.2. Tutkimusmenetelmä ja tutkimusongelma

Asettamani tutkimusongelmat jakaantuvat tutkimuksen rakenteen mukaisesti teorian ja soveltavan osuuden välille. Teoriaosuuden päätutkimusongelma on:

- Mitä Liddell Hart tarkoitti epäsuoruudella sodankäynnissä? Vastaan kysymykseen esittelemällä Liddell Hartin teorian sellaisena kuin se ilmenee hänen omien kirjoitustensa pohjalta. Tutkimusongelmaan liittyy alatutkimusongelmia, joiden perustella pyrin syventämään käsitystä Liddell Hartin teoriasta.

Päätutkimusongelmaan liittyy alatutkimusongelmia, joiden tarkoituksena on tutkia Liddell Hartin teoriaa käytännössä sekä teorian kehittymistä nykyiseen muotoonsa. Kun tutkitaan ajatuksia, on mielestäni tärkeää tuntea niiden syntyyn vaikuttaneet seikat:

- Miten Liddell Hartin teoria epäsuoruudesta sodankäynnissä kehittyi? Mitkä olivat sen taustantekijät? Jokainen teoria ja ajatus pitää mielestäni ensin käsitellä oman aikansa kontekstissa, jotta ymmärretään teorian taustat, syntyyn vaikuttavat tekijät sekä tarve, mihin teoria on kehitetty. Tähän kysymykseen vastaan pääosin luvussa kaksi.
- Miten epäsuoruus sodankäynnissä ilmenee käytännön toiminnassa? Vastaan kysymykseen analysoimalla Liddell Hartin antamia esimerkkejä epäsuorasta toiminnasta. Tavoitteena on selvittää, miten teoria on toiminut käytännössä. Ongelmaa käsitellään luvussa 2.

Krimin sodan tapahtumat ja niiden analysointi käsittävät suurimman osan tutkimuksesta ja kaksi viimeistä tutkimusongelmaa liittyvät siihen. Liddell Hart sanoo epäsuoruuden olleen osa sodankäyntiä koko kirjoitetun historian ajan. Siitä on puhuttu eri nimillä tai se on vain yhdistetty osaksi hyvän sotapäällikön taitoa. Tärkeää on kuitenkin, että teoriaa epäsuoruudesta sodankäynnissä voidaan soveltaa takautuvasti, eikä epäsuora sodankäynti siis vaadi sodan johtajilta Liddell Hartin kirjoitusten tuntemista. Tavoitteenani on selvittää, oliko koko Krimin sota tosiaan maineensa veroinen epäpätevyyden huippunäytös, vai onko siitä löydettävissä epäsuoruutta. Soveltavan tutkimusosuuden tutkimusongelmat ovat:

- Onko Krimin sodan Itämeren tapahtumista löydettävissä epäsuoruutta?
- Jos epäsuoruutta oli, niin miten se ilmeni? Vaikuttiko epäsuora toiminta sodan lopputulokseen?

Analysoin Krimin sodan tapahtumia epäsuoruuden näkökulmasta kaikilla sodankäynnin tasoilla, joita ovat suurstrategia, strategia ja taktiikka. Liddell Hartin mukaan epäsuora toiminta on avain sodan voittamiseen. Sotatoimeen vaikuttavat luonnollisesti niin oma kuin vihollisenkin toiminta sekä toiminnan onnistuminen. Siksi on olennaista, oliko mahdollisella epäsuoruudella vaikutusta Itämeren alueen taistelujen tai koko sodan lopputulokseen. Onnistunut epäsuoruus suurstrategian tai strategian tasolla olisi todiste englantilais-ranskalaisen laivaston toiminnan merkityksestä koko sodan kulkuun.

Koska tutkimus on kaksiosainen ja aiheet erityyppisiä, myös tutkimusmenetelmät eroavat toisistaan. Epäsuoraa sodankäyntiä käsittelevässä osassa tutkimusmenetelmä on kirjallisuustutkimus, jossa lähteet ovat Liddell Hartin teoksia ja artikkeleja. Pyrin tuomaan Liddell Hartin näkemyksen esiin sellaisenaan, koska tavoitteena on esitellä hänen teoriansa epäsuoruudesta sodankäynnissä. En siis pyri kritisoimaan tai kyseenalaistamaan Liddell Hartin väitteitä ja näkemyksiä, teorian paikkansapitävyys ei kuulu tämän tutkimuksen piiriin. Näkökulma on koko tutkimuksessa sotataidon ja sotahistorian näkökulma.

Krimin sotaa käsittelevän osan tutkimusmenetelmä on myös kirjallisuustutkimus, mutta toteutettuna eri tavalla. Kun ensimmäisessä osassa esittelen Liddell Hartin teorian ”totuutena”, toisessa pyrin eri lähteiden pohjalta esittelemään Krimin sodan Itämeren alueen tapahtumia ja soveltamaan niihin Liddell Hartin teoriaa. Epäsuoran sodankäyntitavan tunnistaminen vaatii sodan osapuolien taktiikan, strategian ja suurstrategian hahmottamista eri lähteiden avulla. Pyrin rakentamaan yksityiskohtien avulla kokonaiskuvan sotatapahtumista ja erityisesti niiden merkityksestä sodan lopputulokseen. Tavoitteena ei ole tuottaa varsinaista uutta tietoa Krimin sodasta, siihen eivät käyttämäni lähteet riitä. Sen sijaan tavoitteena on saada aikaan uusi tulkinta Krimin sodan Itämeren alueen tapahtumista.

1.3. Lähteet ja aikaisempi tutkimus

Tutkimukseen käyttämäni lähteet jakautuvat kahteen erilliseen kokonaisuuteen, joista toinen käsittelee epäsuoraa strategiaa ja toinen Krimin sotaa. Epäsuoraan strategiaan liittyvät lähteet ovat suurimmaksi osaksi Liddell Hartin julkaistuja teoksia. Käsittelem Liddell Hartin teoksia hänen ajatteluunsa liittyen primäärilähteinä ja ”totuutena”, koska tutkimukseni aiheena on nimenomaan Liddell Hartin ajatukset, näkemykset ja teoriali sodankäynnistä.

Liddell Hartista on kirjoitettu melko paljon, lähinnä Englannissa 1960–1980-luvuilla. Tutkimuksissa on käsitelty häntä henkilönä kuin myös hänen ajatteluaan ja teorioitaan sekä niiden vaikutusta sodankäyntiin Englannissa ja muualla. Liddell Hartia tai epäsuoruutta sodankäynnissä ei ole tietääkseni tutkittu aiemmin Suomessa. Hänen ajatuksiaan on käsitelty joissakin tutkimuksissa, mm. majuri Juha Mälkin englanninkielinen diplomityö *The Quest for Manoeuvre: The English Manoeuvre Warfare Theories and British Military Thought 1920–1991* käsittelee Liddell Hartin ajatuksia liikesodankäyntiin liittyen.

Tärkein lähteeni epäsuoraan strategiaan liittyen on Liddell Hartin teos *Strategy*, joka ilmestyi vuonna 1967. Teos on ilmestynyt ensi kertaa vuonna 1929 nimellä *Decisive Wars of History*. Sitä on vuosien saatossa laajennettu useasti ja käyttämäni painos sisältää myös toisen maailmansodan sekä liitteissä Israelin sodat vuosina 1948–1949. *Strategy* sisältää epäsuoran strategian pääkohdat, joita Liddell Hart on jalostanut aina 1920-luvulta lähtien. Liddell Hart perustaa ajatuksensa ja käsityksensä sodankäynnistä omiin kokemuksiinsa ensimmäisessä maailmansodassa, laajaan kirjeenvaihtoon sekä erityisesti sotahistoriaan. Hän kirjoitti paljon ja esitteli kirjeenvaihdon avulla ajatuksiaan kollegoilleen sekä kommentoi näiden käsityksiä.

Liddell Hartin koko kirjeenvaihto on säilynyt ja arkistoitu. Sitä hallinnoi *Liddell Hart Centre of Military Archives*, joka on osa Kings Cross Collegea Lontoossa. Kirjeenvaihtoa lähteinä käyttäen selviäisi epäsuoran strategian teorian synty ja muokkautuminen lopulliseen muotoonsa luultavasti paremmin ja yksityiskohtaisemmin, kuin pelkästään painettujen lähteiden avulla. Jouduin kuitenkin rajaamaan Liddell Hartin kirjeenvaihdon pois lähteistä johtuen kirjeenvaihdon laajuudesta, Suomesta käsin vaikeasta saatavuudesta ja tutkimukseen käytettävissä olevasta ajasta.

Krimin sodasta on kirjoitettu paljon, lähinnä Englannissa, mutta myös Ranskassa ja Venäjällä. Suurin osa teoksista ilmestyi nopeasti sodan jälkeen 1850–1860-luvuilla, jolloin jokainen tapahtumiin osallistunut halusi tuoda näkemyksensä julki. Tähän ryhmään kuuluvat sodan osapuolien viralliset historiikit sekä sotaan osallistuneiden henkilöiden muistelmat, joita yhdistää halu saada epäonninen sota näyttämään onnistuneelta ja sotilaiden tarve puolustella omaa toimintaansa sodassa. Niiden voidaan katsoa olevan enemmän tai vähemmän puolueellisia.

Krimin sotaan liittyy myös useita silminnäkijäkuvauksia henkilöiltä, jotka eivät osallistuneet varsinaisiin sotatoimiin, mutta seurasivat niitä läheltä. Esimerkkinä mainittakoon R.E.

Hughes, englantilainen herrasmies, joka seurasi Englannin laivastoa Itämerellä vuosina 1854–55. Hughes oli sotaturisti joka julkaisi näkemänsä ja kokemansa päiväkirjamuodossa. Hänen kirjansa oli käsittääkseni jonkinlainen myyntimenestys aikanaan. Koska teoksen näkökulma on subjektiivinen ja sodan ulkopuolinen, en ole käyttänyt sitä tutkimuksessa.

Toisen ryhmän muodostavat uudemmat tutkimukset ja teokset, joiden tekijöillä ei ole henkilökohtaista kokemusta Krimin sodasta. Suurin osa näistä on kirjoitettu Britanniassa ja ne käsittelevät lähinnä Krimin niemimaan tapahtumia ja englantilaisen sotahistoriaan kunniapaikalle nostettuja taisteluja ja tapahtumia. Itämeren tapahtumat ovat selvästi aliedustettuna Krimin sodan tutkimuksissa. Suomessa Krimin sodan tutkimus on suurimmalta osin paikallistutkimusta tai kuuluu osana johonkin toiseen kokonaisuuteen, esim. Kokkolan historiaan tai rannikkotyöstön kehittymiseen. Toki Krimin sotaa, tai Oolannin sotaa on tutkittu myös kokonaisuutena, esimerkiksi Marta Hirnin teos *Oolannin sota 1854–1855* vuodelta 1957. En käyttänyt sitä lähteenä tutkimuksessani, koska se käsittelee sotaa mielestäni liian yleisellä tasolla, eikä tuo lisätietoa verrattuna muihin käyttämiini lähteisiin. Olisin mielelläni käyttänyt kenraalimajuri M Borodkinin teosta *Kriget vid Finlands kuster 1854–1855* vuodelta 1905, jos kielitaitoni olisi riittävä. Lähteenä käyttämässäni Basil Greenhillin ja Ann Giffardin kirjassa lainataan suoraan Borodkinin teosta, joten pääsen edes kiertotietä käsiksi hänen tietoihinsa. Borodkinin kirja antaa sotaan puolustajan näkökulman, jonka vuoksi pidän sitä tärkeänä iästään huolimatta.

Käyttämäni Krimin sotaa käsittelevät lähteet ovat kaikki julkaistuja sekundaarilähteitä. Tutkimuksen luonteesta johtuen primäärilähteistä olisi ollut paljon hyötyä yritettäessä selvittää sodan osapuolien tavoitteita ja sotatoimien takana vaikuttavia suunnitelmia. Tapahtumasta, esimerkiksi Suomenlinnan pommitus, ei voi suoraan nähdä sotatatoimeen johtaneita suunnitelmia. Epäsuoruutta tutkiessa olisi tärkeää tarkastella operaatiota johtaneiden komentajien suunnitelmia suhteessa tavoitteisiin ja tulokseen sekä sitä, mikä sai komentajat toimimaan juuri sillä tavalla. Psykkiset syyt ovat epäsuoruuden kannalta tärkeitä ja olennaisia. Primäärilähteiden puute on Krimin sotaa koskevan aineistoni heikkous. En käyttänyt primäärilähteitä johtuen niiden vaikeasta saatavuudesta ulkomailta sekä venäjän ja ranskan kielestä, joita osaan huonosti. Useimmissa sekundaarilähteissä on sentään komentajien toimintaan liittyen suoria lainauksia primäärilähteistä tai muistelmista.

Käytän Krimin sodan yleiskuvaukseen ja taustoihin Trevor Roylen vuonna 1999 ilmestynyttä teosta *Crimea*. Skotlantilainen Royle käsittelee kirjassaan Krimin sotaa lähinnä liittoutuneiden

ja englantilaisten näkökulmasta. Hän painottaa sodan poliittista puolta ja käsittelee sotatoimia armeijoiden ja laivastojen komentajien kautta. Teos sisältää runsaasti suoria lainauksia asianosaisten poliitikkojen ja sotilaiden kirjeenvaihdosta, mikä on tutkimuksen kannalta hyödyllistä pyrittäessä arvioimaan tapahtumiin johtaneita motiiveja ja sotatoimien seurauksia. Toinen käyttämäni yleisteos on John Sweetmanin *The Great Crimean War 1854–1855* vuodelta 2001. Teos on perinteinen sotahistorian kuvaus, joka keskittyy yksinomaan Krimin niemimaan tapahtumiin ja suorastaan vähättelee Itämeren osuutta sotaan.

Basil Greenhillin ja Ann Giffardin teos *The British Assault on Finland 1854–1855: A Forgotten Naval War* vuodelta 1988 on päälähteeni Krimin sodan Itämeren sotatoimiin. Kirjan näkökulma on niin ikään englantilaisten toiminnassa, mutta se antaa myös venäläisen ja suomalaisen näkökulman sotaan. Se sisältää myös paljon lainauksia tapahtumiin osallistuneiden komentajien ja alusten päälliköiden kirjeenvaihdosta. Käytin teosta apuna sotatimien yksityiskohtien selvittämisessä yhdessä Tapani Mattilan ja Olavi Vitikan teoksen *Uhka lännestä: Suomen meripuolustus autonomian aikana* (1996) kanssa. Kirjan Krimin sotaa käsittelevä osuus oli hyödyksi erityisesti puolustajan näkökulman vuoksi. Lähteet ovat osittain päällekkäisiä, sillä Greenhillin ja Giffardin teos on ollut lähteenä niin Roylen kuin Mattilan ja Vitikan teoksissa.

Käytin jossain määrin Amiraali Sir Charles Napierin muistelmateosta *A History of the Baltic Campaign of 1854* apuna purjehduskauden 1854 kuvauksessa. Kirja toimii erinomaisena esimerkkinä heti sodan jälkeen julkaistusta varsin subjektiivisesta sotakuvauksesta, jonka päätehtävänä on antaa päähenkilön toiminnasta mahdollisimman positiivinen kuva. Käsittääkseni sotaan osallistuneet pyrkivät kirjoillaan surutta parantamaan omaa mainettaan ja menestystään, johon varsinkin Napierilla oli selkeä tarve. Tällaisessa tilanteessa tietoihin on luonnollisesti suhtauduttava kriittisesti. Napierin teoksen arvo on kohdissa, joissa kuvataan amiraalin päätöksentekoa ja perusteluja, jotka ovat epäsuoruuden tutkimisen kannalta olennaisia. Kirjan luonteesta johtuen näihinkin tietoihin on suhtauduttava varauksella. Luonnollisesti myös aikalaisten kirjoittamat viralliset Krimin sodan historiikit ovat puolueellisia. Siksi olen valinnut lähteiksi pääosin uutta kirjallisuutta välttääkseni räikeimmät väärennökset, jotta tieto olisi mahdollisimman totuudenmukaista.

Internetistä löytyy uskomattoman paljon tietoa Krimin sodasta. Tietoa on käsitelty kaikkien sodan osapuolien näkökulmista ja usein yksityiskohtien määrä on valtava. Näkökulmaeroista huolimatta suurin osa sivustoista on yhteneväisiä käyttämäni painettujen lähteiden kanssa.

Päätin silti olla käyttämättä internet-lähteitä tapahtumien kuvaukseen, koska niiden totuudenmukaisuutta ei pysty varmuudella selvittämään. Käytin internet-lähteitä sen sijaan selvittäessäni eri tapahtumiin osallistuneiden sota-alusten tyyppejä ja aseistusta. Kun on kyse tämän kaltaisista yksityiskohdista, joita ei useinkaan painetuissa lähteissä mainita, katsoin voivani tukeutua internetlähteisiin. Kaikki tarvitsemani alustiedot löytyivät sivulta *Ships of the Mid Victorian Royal Navy*, osoitteesta <http://www.pdavis.nl/MidVicShips.php?page=1>.

2. LIDDELL HART JA EPÄSUORUUS SODANKÄYNNISSÄ

2.1. Kuka oli Liddell Hart

Basil Liddell Hart syntyi 31.10.1895 Pariisissa, jossa hänen isänsä toimi anglikaanisena pappina. Perhe muutti Englantiin 1903. Liddell Hart oli fyysisesti heikko ja sairasti paljon lapsena, mikä esti hänen pestautumisensa laivastoon vuonna 1907. Siitä huolimatta hän harrasti koulussa urheilua ja piti erilaisista peleistä. Kirjoittaminen kiinnosti Liddell Hartia jo nuorena. Hän kirjoitti fiktiivisiä novelleja sodasta ja urheilusta. Hän pyrki myös julkaisemaan kirjoituksiaan jo varhaisessa vaiheessa, mistä esimerkkinä ovat hänen kirjeensä, jotka julkaistiin *The Aeroplane*-lehdessä Liddell Hartin ollessa vain n. 15-vuotias.²

Liddell Hart aloitti opiskelun yliopistossa vuonna 1913 pääaineenaan moderni historia. Eniten häntä kiinnostivat sotahistoria ja taktiikka. Hän jatkoi myös aktiivista kirjoittelua lehtiin aiheinaan urheilu ja tekniikka. Sodan puhjettua Liddell Hart ilmoittautui yliopiston upseerikoulutusohjelmaan tavoitteenaan päästä rintamalle ennen sodan loppua. Huonosta terveydestään huolimatta Liddell Hart läpäisi kurssin ja palveli rintamalla jalkaväessä kolmeen otteeseen vuosina 1914, 1915 ja Sommen hyökkäyksessä kesällä 1916. Hän haavoittui Sommen rintamalla useasti ja joutui lopulta kaasuhyökkäykseen, jolla tuli Bondin mukaan olemaan vakavia seurauksia hänen sotilasuralleen.³

Sodan loppuvaiheessa ja sen päätyttyä Liddell Hart toimi opetusupseerina. Liddell Hartin kirjoitukset olivat herättäneet huomiota korkealla taholla ja hän sai tehtäväkseen kirjoittaa uuden jalkaväen ohjesäännön. Siihen hän liitti aineksia niin liittoutuneiden kuin saksalaistenkin uusista taktiikoista vuonna 1918 kuin omista kokemuksistaan rintamalla.

2 Liddell Hart, Basil Henry: *Memoirs volume 1*. 1965. Cassell, s. 8-9

3 Bond (1977) s. 17

Sodan jälkeen armeijan henkilöstöä supistettiin rauhanajan vaatimuksien mukaisesti. Kaasuhyökkäyksen johdosta heikon terveystensä vuoksi Liddell Hart joutui pois virastaan puolelle palkalle. Tätä ennen hänet oli hylätty terveydellisistä syistä pyrkiessään panssarijoukkoihin.⁴

Liddell Hart jatkoi kirjoittamista ja vuonna 1925 hänet valittiin *Daily Telegraph*- lehden sotilaskirjeenvaihtajaksi, jota tehtävää hän hoiti menestyksellisesti kymmenen vuotta. Kirjoituksissaan hän otti vahvasti kantaa armeijan modernisoimisen ja mekanisoinnin puolesta, sekä kritisoi ensimmäisen maailmansodan johtajia ja strategiaa. Brian Bond toteaa vakituisen työpaikan antaneen Liddell Hartille mahdollisuuden omistautua laajemmin sotahistorian ja sotataidon tutkimiselle ja uusien ajatusten kehittämiseksi.⁵

Liddell Hart päätyi pitämään sotateoreetikko Carl von Clausewitzin ajattelua syyllisenä ensimmäisen maailmansodan virheisiin, jotka johtivat asemasotaan ja valtaviin tappioihin. Sota ei saisi Liddell Hartin mielestä koskaan toistua samanlaisena suoraviivaisena teurastuksena. Jos sotaa ei voida kokonaan välttää, on sitä hänen mielestä käytävä niin inhimillisesti kuin mahdollista⁶. Yhtenä vastauksena tulevaisuuden sotaan Liddell Hart näki panssarivaunujen käytön ja armeijan liikkuvuuden lisäämisen. Panssarivaunun kannattajaksi Liddell Hart tunnustautui laajan kirjeenvaihtonsa ja erityisesti eversti Fullerin vaikutuksesta⁷.

Mekanisointi ja liikesodankäynti ei Liddell Hartin mielestä riittänyt estämään uutta asemasotaa tulevaisuudessa. Tarvittaisiin myös muutos kenraalien käsitykseen sodasta ja strategiasta. Kehittäessään oppia toimivasta strategiasta Liddell Hart pyrki osoittamaan historian kautta, millä tavalla sotia on käyty ja mikä tärkeintä, miten niitä on voitettu.

Liddell Hart ei ollut varsinaisesti historioitsija, eikä hänellä ollut akateemista oppiarvoa. Osan kirjoituksistaankin hän laati toissijaisten lähteiden pohjalta. Liddell Hart käytti laajaa kirjeenvaihtoaan niin sotilaiden kuin historioitsijoiden kanssa tärkeänä väylänä omien ajatustensa ja teorioidensa kehittämisessä. Hänen kiinnostuksensa kohdistui koko sotatieteen kenttään alkaen jalkaväen taktiikasta päättyen ydinasepelotteen analysointiin. Liddell Hart toimi aktiivisesti mekanisoinnin ja liikesodankäynnin edistämiseksi ennen toista

⁴ Liddell Hart (1965) s. 32

⁵ Bond (1977) s. 33

⁶ Bond (1977) s. 9

⁷ Bond (1977) s. 28

maailmansotaa vaatien mm. koko jalkaväen mekanisointia. Liddell Hart toimi lyhyen aikaa Britannian puolustusministeri Hore Belishan neuvonantajana 30-luvun lopulla.

Liddell Hart aateloitiin vuonna 1966 osoituksena työstään sodan tutkijana, historioitsijana ja kommentaattorina. Sir Basil Liddell Hart kuoli 29.01.1970.

2.2. Epäsuoruus, liikesodankäynti ja mekanisointi

Liddell Hartin kirjoituksista huokuu vahva halu vaikuttaa. Hän ei kirjoittanut akateemisen tai journalistisen kunnian toivossa, vaan ajoi armeijasta kirjoittaessaan aggressiivisesti muutosta. Liddell Hart pyrki kirjoituksillaan 20-luvulta toisen maailmansodan alkuun asti muutokseen Ison Britannian armeijassa niin sotatekniikan, taktiikan kuin strategiankin tasoilla. Muutos oli tärkeä, jotta maailmansodan kaltainen kulutussota ei toistuisi.

Ensimmäinen maailmansota oli siihenastisista sodista tuhoisin, totaalinen sota. Se ei vaikuttanut vain sotaa käyviin armeijoihin, vaan veti mukaansa kokonaiset kansakunnat. Armeijat paisuivat ja tulivoima moninkertaistui edellisiin sotiin verrattuna. Liddell Hartin mielestä syynä kulutussotaan olivat vanhanaikainen, suorastaan väärä tapa käydä nykyaikaista sotaa nykyaikaisin asein. Sotataito ei hänen mukaansa pysynyt sotatekniikan kehityksen mukana.⁸ Konekivääri selätti taktiikan ja satojen kilometrien juoksuhautajärjestelmät tykistöineen strategian.

Muutos oli hänen mielestään pakollinen, suorastaan elintärkeä, jos Britannia halusi selvitä seuraavasta suursodasta ehjänä, saati sitten voittajana. Liddell Hart ennustaa kirjassaan *Paris or the Future of War* vuodelta 1929 seuraavan suursodan tuhoavan läntisen sivilisaation, jos se käydään ensimmäisen maailmansodan tapaan.⁹

Muutoksen lähtökohtana oli maailmansodan aikainen länsirintaman asemasota. Liddell Hart totesi, ettei asemasota kokemuksen mukaan tuota ratkaisua ilman järkyttäviä tappioita ja useiden vuosien sodankäyntiä. Edes kvantitatiivinen ylivoima ei takaa voittoa modernein asein puolustautuvaa vihollista vastaan. Puolustus oli väliaikaisesti selättänyt hyökkäyksen voiman niin voimakkaasti, että asemasota oli ainut mahdollisuus. Armeijoiden hyökkäyskyky

⁸ Liddell Hart, Basil Henry: *Paris or the Future of War*. 1925. Kegan Paul, Trench, Trubner & CO Ltd, s. 13-14, Liddell Hart, Basil Henry: *The Remaking of Modern Armies*. 1927, John Murray, Lontoo, s. 88

⁹ Liddell Hart (1925) s. 10

tuli siis elvyttää, jotta sotaan saataisiin ratkaisu ja kulutusota vältettäisiin. Puolustuksen ylivoima oli yhtäläisesti väärän sodankäynnin doktriinin kuin puolustuksen tulivoiman syytä. Liddell Hart kritisoi ensimmäisen maailmansodan kenraaleja tavasta pyrkiä ratkaisuun tuhoamalla vihollisarmeija kentällä. Liddell Hart ei pitänyt taistelua itsessään tärkeänä, vaan sodankäynnin lopputulosta. Vihollisen asevoiman tuhoamista tärkeämpää on:

”the true aim is not so much to seek battle as to seek a strategic situation so advantageous that if it does not of itself produce the decision, its continuation by a battle is sure to achieve this”.¹⁰

Liddell Hartin tuotannossa kirjoista lehtiartikkeleihin toistuvat pitkälti samat teemat: epäsuoruus, liikesodankäynti, mekanisointi. Epäsuora sodankäynti on keino vapautua perinteisistä suoraviivaisista ratkaisuista strategian ja myös taktiikan tasolla. Koskaan ei ole järkevää puskea voimalla vihollisen rintamaa taaksepäin, jos vaihtoehtona on kiertää rintama tai parhaimmillaan tuhota vihollisen kyky ylläpitää rintama. Tämä toteutuisi nopeilla, syvillä iskuilla vihollisen selustaan, jotka horjuttavat vihollisen puolustuksen tasapainosta ja mahdollistavat sen lyömisen liikesodankäynnissä. Tällaista kykyä ei 20- ja 30-lukujen armeijoilla ollut.

Aina panssarivaunun ensiesiintymisestä Sommen taistelussa vuonna 1916 lähtien oli herännyt ajatus käyttää panssarivaunua massamaisesti murskaamaan vihollisrintama ja jatkamaan hyökkäystä ratsuväen lailla vihollisen selustaan tuhoten reservejä, tykistöä ja huoltoa. 20-luvulla Englannissa panssarivaunun ja mekanisoinnin puolestapuhujana toimi eversti Fuller, ja pian myös Liddell Hart julistautui mekanisoinnin kannattajaksi.

Liddell Hartin kolme kiinnostuksen kohdetta, epäsuoruus, liikesodankäynti ja mekanisointi muodostavat kokonaisuuden. Panssarivaunu ja panssaroitu miehistönkuljetusvaunu olivat kehittyvän ilmavoiman kanssa sotatekninen vastaus liikesodankäynnin haasteeseen. Tärkein muutos piti tapahtua sotataidossa, jotta uusia välineitä voitaisiin käyttää tehokkaasti hyväksi. Epäsuoruus sodankäynnissä on siis tärkein Liddell Hartin lobbaamista muutoksista. Rintamahyökkäys ei enää olisi ainut vaihtoehto kenraalin työkalupakissa.

¹⁰ Liddell Hart, Basil Henry: Strategy. 1967. Meridian, s. 352

2.3. Sodan tavoite Liddell Hartin mukaan ja epäsuoran strategian tausta

Ymmärtääkseen epäsuoruuden ajatuksen on mielestäni tunnettava sen taustat, jotka pyrin tässä kappaleessa esittämään. Liddell Hart syyttää ensimmäisen maailmansodan ”fiaskosta” siihen aikaan sotataitoa hallitsevan Karl von Clausewitzin ajatuksia, joita hän pitää sopimattomana nykyaikaiseen sotaan. Clausewitz oli preussilainen upseeri, joka kirjoitti tärkeimmän teoksensa *Sodankäynnistä (Vom Kriege)* Napoleonin sodissa saamiensa kokemusten pohjalta. Clausewitz on yksi sotataidon klassikoista ja hänen vaikutuksensa sodankäyntiin on ollut merkittävä. Tulivoima ja armeijoiden koko olivat moninkertaistuneet sadassa vuodessa, eikä Liddell Hartin mukaan Clausewitzin teoria enää soveltunut sotataidon perustaksi, vaan on ”hiekalle rakennettu talo”. Clausewitz ei ollut hänen mielestään kestänyt ajan hammasta ja teknologian kehitystä.¹¹

Liddell Hartin mukaan Napoleonin sodat ja Clausewitzin tulkinta aikakaudesta olivat pääsyyllisiä vallalla olevaan ”totaalisen sodan oppiin”, jota ensimmäinen maailmansota pahimmillaan osoitti. Länsimaisen sodankäynnin tavoitteeksi oli 1800-luvulta lähtien muodostunut vastustajan sotavoiman tuhoaminen taistelukentällä¹². Liddell Hart ei hyväksynyt tätä. Hänen mukaansa ainut järkevä tavoite sodalle tulisi olla rauhan saavuttaminen ja rauhan ajan politiikan jatkaminen mahdollisimman nopeasti ja edullisesti. Vihollinen pyrkii vastustamaan tätä tavoitetta toteuttamalla omaa, vastakkaista politiikkaansa, joten valtioiden erilaiset tavoitteet tulee siis muokata yhteen sopiviksi. Kyseessä on Liddell Hartin mielestä tahtojen taistelu, jossa:¹³

*”The aim of a nation in war is, therefore, to subdue the enemy’s will to resist, with the least possible human and economic loss to itself”.*¹⁴

Sotilaallinen ratkaisu, yhtenä vaihtoehtona vastustajan asevoiman tuhoaminen taistelussa on siis vain yksi mahdollisuus sodan tavoitteiden saavuttamiseksi. Liddell Hart listaa muita mahdollisuuksia, kuten saarto (taloudellinen ja poliittinen), propaganda, diplomatia tai vihollisen hallinto-/siviilikeskusten tuhoaminen. Mitä vaihtoehtoja käytetään, riippuu tilanteesta. Tärkeää Liddell Hartin mielestä on valita sodankäynnin tavaksi se, joka häiritsee

¹¹ Liddell Hart (1925) s. 17, Liddell Hart (1927) s.93

¹² Liddell Hart (1927) s. 88, 94

¹³ Liddell Hart (1925) s. 25-27

¹⁴ Liddell Hart (1925) s. 25, Liddell Hart (1927) s. 91

valtion toimintaa mahdollisimman vähän sodan aikana ja erityisesti sen jälkeen. Sotaa käyvä valtio on hänen mukaansa yhtä vahva, kuin sen heikoin osa. Koska vihollisen sotavoima on usein valtion vahvin lenkki, suurstrategian tavoitteena tulisi olla:

”to discover and exploit the Achilles’ heel of the enemy nation; to strike not against its strongest bulwark but against its most vulnerable spot.”¹⁵

Liddell Hartin käsitys sodan tavoitteista on pohjana hänen ajatukselleen siitä, miten sotaa tulisi käydä strategian ja taktiikan tasoilla. Se on perusta hänen epäsuoran strategian teorialleen. Liddell Hartin hahmotteli ajatuksensa sodankäynnin tavoitteesta ensi kertaa artikkelissa nimeltä *The Napoleon Fallacy*, joka julkaistiin ensi kerran vuonna 1925. Sama teksti sisältyy myös hänen teoksiinsa *The Remaking of Modern Armies* (1927) ja *Paris Or The Future Of War* vuodelta 1925. Kirjan nimi viittaa Troijan prinssi Pariisiin, joka ampui nuolen voittamattoman Akilleuksen ainoaan haavoittuvaan ruumiinosaan, kantapäähän, tappaen hänet. Tuo myyttinen tapahtuma on epäsuora strategia pienoiskoossa.

2.4. Käsitteiden määrittely

Tämä tutkimus käsittelee epäsuoraa sodankäyntiä eri sodankäynnin tasoilla, jotka Liddell Hartin mukaan ovat suurstrategia, strategia ja taktiikka. Käytän tutkimuksessa Liddell Hartin määrittelemiä käsitteitä, jotka esitellään tässä luvussa. Käytän englantilaisia käsitteitä koko tutkimuksen ajan, koska tutkimuksen näkökulma on Liddell Hartin näkökulma. Mielestäni tutkimukseen ei saada lisäarvoa kääntämällä Liddell Hartin käyttämät käsitteet suomalaisittain tutummiksi käsitteiksi. Käsitteet eivät vastaa suoraan nykyisiä suomalaisia käsitteitä. Käytän samoja käsitteitä myös Krimin sotaa käsittelevässä osassa samasta syystä, ne soveltuvat parhaiten epäsuoruuden kuvaamiseen. Mielestäni samojen käsitteiden käyttö läpi koko tutkimuksen mahdollistaa eri aikaan sijoittuvien esimerkkien vertailun ja johtopäätösten teon.

2.4.1. Suurstrategia

Suurstrategian (*grand strategy*) tehtävänä on Liddell Hartin mukaan toimia ”politiikan toteuttajana”¹⁶. Vaikka politiikan tulee määrätä sodan lopullinen päämäärä, suurstrategia määrittää, miten tuohon päämäärään päästään. Suurstrategian alueeseen kuuluu valtion

¹⁵ Liddell Hart (1925) s. 27, Liddell Hart (1927) s. 91

¹⁶ Liddell Hart (1967 s. 322

voimavarojen jakaminen kokonaisuutena sodan lopputuloksen hyväksi. Se ohjaa talouselämän ja teollisuuden valjastamista sodankäyntiin. Suurstrategian alueeseen liittyy tärkeänä osana propaganda ja taistelumoraalin ylläpito valtiotasolla¹⁷. Suurstrategia on synonyymi sen politiikan osan kanssa, joka ohjaa sodanjohtoa. Suurstrategia osoittaa sodankäynnin suunnan ja sen tärkeimpänä tavoitteena pitää Liddell Hartin mukaan olla parempi ja kestävämpi rauha¹⁸.

Suurstrategia voidaan ymmärtää kokonaismaanpuolustukseksi. Siihen kuuluu turvallisuuspolitiikan, sotilaallisen valmistautumisen ja strategian lisäksi myös koko yhteiskunnan toiminta sodan aikana sodan poliittisesti määritellyn päämäärän hyväksi.

2.4.2. Strategia

Strategia (*strategy*) on Liddell Hartin mukaan ”Sotilaallisten keinojen käyttöä ja jakoa politiikan tavoitteiden täyttämiseksi”¹⁹. Suurstrategian määrittäessä sodan suuntaviivat strategia kertoo miten näihin tavoitteisiin päästään sotilaallisia keinoja käyttäen. Se on siis sodanjohtoon korkein sotilaallinen taso. Kriisin ratkaisemiseen ei välttämättä tarvita lainkaan sotilaallisia keinoja, mutta jos niitä käytetään, pitää strategian toimia suurstrategian tavoitteen mukaisesti ja sen määrittämissä rajoissa. Jos suurstrategisena tavoitteena on vihollisen sotavoiman nopea lyöminen, on strategian pyrittävä siihen aktiivisesti hyökkäämällä vihollisen kimppuun. Vastaavasti puolustuksellinen suurstrategia vaatii puolustuksellisen strategian. Silti strategisen tason päätökset on Liddell Hartin mielestä jätettävä vain sotilasjohtajien päätettäväksi. Poliittisen tason tulisi puuttua strategiaan vain resurssien jakamisen tasolla.²⁰

Clausewitz määritteli strategian ”taistelujen käyttämiseksi sodan päämäärien saavuttamiseksi”. Hän piti siis strategiaa taistelulle (taktiikka) alisteisena, mikä eroaa oleellisesti Liddell Hartin näkemyksestä²¹. Liddell Hart korostaa, että strategian tavoitteena tulisi olla voitto ilman

¹⁷ Liddell Hart (1967) s. 322

¹⁸ Liddell Hart (1967) s. 353

¹⁹ Liddell Hart (1967) s. 321

²⁰ Liddell Hart (1967) s. 321, Liddell Hart, Basil Henry: When Britain Goes to War. 1935. Faber and Faber Limited, s. 83

²¹ Liddell Hart (1935) s. 80

taistelua²². Riittää, että rajataan vihollisen toiminnan mahdollisuus mahdollisimman vähäiseksi tai saadaan se luopumaan aikeistaan. Tähän voidaan pyrkiä saattamalla vihollisen sodanjohto ja suunnitelmat epäjärjestykseen (*dislocation*) käyttämällä hyväksi liikettä ja oman toiminnan yllätyksellisyyttä²³. Strateginen voitto ilman taistelua on ideaalitilanne. Jos taisteluun kuitenkin joudutaan, on strategian tavoitteena pyrkiä taisteluun mahdollisimman edullisissa olosuhteissa ja päättää taistelu mahdollisimman vähäisiin mies- ja materiaalitappioihin.²⁴

Liddell Hart käsittelee strategiaa fyysisen ja psyykkisen tason (*sphere*) kautta, jotka molemmat vaikuttavat vihollisen voittamiseen eri tavalla. Molemmat tasot ovat tärkeitä pyrittäessä saattamaan vihollinen epäjärjestykseen. Fyysisen tason tavoitteita voivat olla esimerkiksi vihollisen joukkojen jakaminen pienempiin osiin ja sen ryhmityksen saattaminen epäjärjestykseen. Vastaavasti strategia voi pyrkiä vaarantamaan vihollisen huoltoyhteyksiä ja vetäytymisreittejä.²⁵

Psyykkisen tason tavoitteena taas on vaikuttaminen vihollisen joukkoihin ja johtoportaan ja saamaan ne kokemaan oma tilanteensa uhatuksi. Uhan ei tarvitse edes olla todellinen tai mahdollinen, kunhan vihollinen kokee sen uhkaavaksi ja joutuu reagoimaan siihen. Tärkein toimintatapa on tällöin yllätyksellisyys²⁶. Psyykkinen taso sisältää sotajoukon taistelutahdon ja uskon voittoon. Nimenomaan psyykkinen taso on Liddell Hartin ajattelussa avain onnistumiseen ja voittoon sodankäynnissä. Vihollisen voimaa ei tarvitse fyysisesti voittaa tai hävittää. Riittää, että vaikutetaan vihollisen tahtoon käydä sotaa tai vihollisen käsitykseen omista toimintamahdollisuuksistaan.

2.4.3. Taktiikka

Taktiikka on strategiaa alemman tason käsite, joka käsittelee varsinaista taistelua. Siihen kuuluvat suunnitelmat ja toteutus tavoitteena taistelun voittaminen ja omiin tavoitteisiin pääseminen. Taktiikka on Liddell Hartin mukaan strategian toteuttamista pienemmässä

²² Liddell Hart (1967) s. 334

²³ Liddell Hart (1967) s. 323

²⁴ Liddell Hart (1967) s. 324, Liddell Hart (1935) s. 86

²⁵ Liddell Hart (1967) s. 326

²⁶ Liddell Hart (1967) s. 328

mittakaavassa, aivan kuten strategia on suurstrategian toteuttamista matalammalla tasolla²⁷. Liddell Hart korostaa strategian merkitystä suhteessa taktiikkaan. Jos strategia on onnistunut ja tehokas, sen avulla voidaan saavuttaa sodan tavoitteet ilman taktista taistelua. Näin käy kuitenkin vain ideaalitapauksissa. Varsinaiseen taisteluun, eli taktiikan käyttämiseen tulee käydä vasta, kun strategian tasolla on ensin luotu taktiikalle parhaat mahdollisuudet onnistua²⁸. Vihollisen sitominen ja siihen kohdistettu ratkaiseva isku ovat Liddell Hartin mukaan taktiikan perusperiaatteita. Osalla joukoista sidotaan vihollisen pääjoukko ja parhaassa tapauksessa myös reservi taisteluun. Kun vihollinen on sidottu, osa omista joukoista suorittaa ratkaisevan iskun vihollisen heikkoon kohtaan, esim. selustaan tai yhteyksiin. Olennaista on että viholliseen vaikutetaan monelta suunnalta yhtä aikaa.²⁹ Klassinen esimerkki on Aleksanteri suuren käyttämä taktiikka, jossa keihäsfalangi sitoi vihollisen taisteluun ja ratsuväki suoritti ratkaisevan iskun vihollisen laidoilta ja selustaan.

2.4.4. Dislocation

Liddell Hartin ajatukseen epäsuorasta strategiasta liittyy olennaisena osana käsite *dislocation*. Se on suorastaan edellytys epäsuoran strategian onnistumiselle. Sama pätee myös muilla sodankäynnin tasoilla, mutta käytän tässä määrittelyssä selkeyden vuoksi strategiaa. *Dislocation* ei käänny suoraan suomeksi yhdellä sanalla. Se tarkoittaa tilanteesta riippuen vihollisen suistamista pois tasapainosta ja tasapainon järkyttämistä. Taustana on Liddell Hartin mukaan yksi sodankäynnin ikiaikaisista perussäännöistä: koskaan ei kannata toimia valmistautunutta vihollista vastaan. Toimiminen vihollisen odotusten mukaan auttaa vain vihollista, sillä se pystyy silloin valmistautumaan, keskittämään joukkojaan tai väistämään sitä vastaan kohdistetun toiminnan.

Käsite *dislocation* pyrkii välttämään ennustettavaa toimintaa ja tekemään vihollisen valmistelut turhiksi. Se liittyy myös epäsuoran strategian kaksiosaisuuteen. *dislocation-exploitation*. Vihollinen on saatettava pois tasapainosta ennen ratkaisevan toiminnan (esim. hyökkäys) aloittamista.³⁰

²⁷ Liddell Hart (1967) s. 321

²⁸ Liddell Hart (1967) s. 324

²⁹ Liddell Hart (1927) s. 44-45

³⁰ Liddell Hart (1935) s. 330

2.5. Epäsuoruuden määritelmä

Liddell Hartin teoria sodankäynnistä on ajatus epäsuoruudesta (*indirect approach*). Liddell Hart esittää epäsuoruuden vastakohdaksi suoran toiminnan (*direct*). Suoralla toiminnalla hän tarkoittaa usein perinteisiä ja vihollisen tiedossa olevia toimintatapoja, joihin ei liity innovatiivisuutta tai yllätystä. Hyvä esimerkki suorasta toiminnasta on rintamahyökkäys kohti hyvin linnoitautunutta ja valmistautunutta vahvaa vihollista. Epäsuoruudella hän tarkoittaa tietynlaisia toimintatapoja ja malleja, joiden avulla oma toiminta saadaan onnistumaan ja vihollisen epäonnistumaan. Yksinkertaistettuna kyse on aloitteen kaappaamisesta. Epäsuoruus voidaan liittää kaikkiin sodankäynnin tasoihin aina suurstrategiasta taktiikkaan. Luonnollisesti paras mahdollinen tulos saadaan aikaan toimimalla epäsuorasti kaikilla tasoilla, sillä hienoin epäsuora suunnitelma strategian tasolla voidaan helposti pilata suoraviivaisella ja helposti ennustettavalla taktisella toiminnalla.

Sodankäyntiin vaikuttavista fyysisen tason muuttujista maastoon, säätiloihin tai muihin luonnonilmiöihin vaikuttaminen on hyvin vaikeaa, usein mahdotonta. Ne ovat kaikkeen toimintaan vaikuttavia epävarmuustekijöitä, jotka toisaalta häiritsevät kaikkia osapuolia yhtäläisesti. Sen sijaan inhimillisiin tekijöihin, niin omiin kuin vihollisenkin, taas pystytään vaikuttamaan. Epäsuora toiminta tähtää juuri inhimillisiin tekijöihin, oman joukon tukemiseen niin fyysisellä kuin psyykkiselläkin tasolla ja vastaavasti vihollisen toiminnan vaikeuttamiseen. Liddell Hart toteaa jopa, että epäsuoruus voidaan nähdä totuutena lähes kaikkeen inhimilliseen toimintaan, esim. motivointiin ja väittelyn voittamiseen³¹.

Historiaa tutkimalla ja ajan olosuhteet huomioonottamalla voidaan menneisyydestä löytää yhteneviä toimintatapoja selittämään onnistumista ja epäonnistumista sodankäynnissä. Analysoidessaan lähinnä länsimaista sotahistoriaa Kreikan kaupunkivaltioiden hopliittifalangeista toisen maailmansodan panssariarmeijoihin Liddell Hart huomasi, että voittoisat sotapäälliköt käyttivät lähes aina epäsuoria toimintatapoja, kun taas hävinneiden suoritus oli vastaavasti suora tai vähemmän epäsuora. Liddell Hart laskee, että kaikista käsittelemistään³² yli kahdestasadasta sodasta ja taisteluista vain kuudessa voittajaksi päätyi suoralla toimintatavalla sotinut osapuoli. Näissäkin hän huomauttaa epäsuoruuden olleen

³¹ Liddell Hart (1967) Preface XX

³² *Strategy* rakentuu suurimmaksi osaksi Liddell Hartin keräämien historiallisten esimerkkien ympärille.

läsnä ainakin jollain sodankäynnin tasolla. Toinen mahdollinen syy suoran strategian voittoon on Liddell Hartin mukaan vastustajan suuri alivoima tai uskomaton typerys.³³

Liddell Hart korostaa, että epäsuoraa toimintatapaa on käytetty halki historian. Se ei siis ole mikään uusi toimintatapa sodankäynnin alalla³⁴. Suora toiminta on kuitenkin huomattavasti yleisempää. Liekö tähän syynä sotilaiden konservatiivisuus ja taipumus käyttää vanhoja hyviksi havaittuja keinoja, vai liika ohjesääntöjen tuijottaminen, kuten Liddell Hart vihjaa *Strategy*:ssä³⁵? Suora toiminta on usein yksinkertaisempaa ja helpompaa toteuttaa. Se ei vaadi laajempaa suunnittelua tai sodan kokonaisuuden hahmottamista. Liddell Hart toteaa, että epäsuoruuteen turvaudutaan usein vasta suoran toiminnan epäonnistuttua, eli silloin kun oma epäonnistuminen pakottaa keksimään jotain uutta. Epäsuoruuden ylivoimaisuutta Liddell Hartin mukaan korostaa edelleen se, että sen avulla voidaan onnistua vielä silloinkin, kun ensin on kärsitty tappioita liian suoraviivaisen toiminnan seurauksena.³⁶

Liddell Hart huomauttaa suuren materiaallisen ylivoiman suhteessa viholliseen yleensä johtavan suoraviivaiseen toimintaan³⁷. Ylivoima koetaan usein niin vahvaksi tekijäksi, että sen yksin uskotaan ratkaisevan kaikki ongelmat, eikä strategista hienosäätöä tarvita. Tästä esimerkkinä toimivat Neuvostoliiton rintamahyökkäykset talvisodassa. Puna-armeijan suoraviivaiset rintamahyökkäykset toistuivat samanlaisina päivästä toiseen. Vaikka suomalaisten alivoima oli kaikilta osin suuri ja puolustus jäykkä, Neuvostoliiton suoraviivainen, selkeästi ennakoitava hyökkäystapa ei tuottanut tulosta. Vasta valtavien tappioiden jälkeen puna-armeija yritti saarroksella kiertää suomalaisten asemat. Toki suoraviivaisuus voi onnistua, jos sitä suosivat ylivoima tai vihollisen henkinen heikkous ja taistelutahdon luhistuminen³⁸, mutta silloin kyse on erityistapauksesta.

Epäsuora strategia on kaksiosainen, *dislocation-exploitation*. Vihollinen on ensin saatettava pois tasapainosta ennen oman ratkaisevaksi aiotun toiminnan aloittamista. Tämä pätee kaikilla sodankäynnin tasoilla. Liddell Hart toteaa hyvän strategian pidättävän taistelusta ja hyvän

³³ Liddell Hart (1967) s. 144-145

³⁴ Liddell Hart (1967) s. 145

³⁵ Liddell Hart (1967) s. 337

³⁶ Liddell Hart (1967) s. 145

³⁷ Liddell Hart (1967) s. 109

³⁸ Liddell Hart (1967) s. 201

taktiikan hyökkäyksestä, kunnes vihollinen on suistettu epätasapainoon. Epätasapainossa oleva vihollinen menettää aloitteen ja on haavoittuva, jolloin ratkaiseva isku on mahdollinen.

Vihollisen tasapainon järkyttäminen voi tapahtua mitä moninaisimmilla tavoilla, lopputulos on tärkeää. Epätasapaino voidaan saada aikaan useilla eri alueilla, kuten suunnitelmat, ryhmitys, taistelutahto tai kaikilla yhtä aikaa. Olennaista on että toiminta ei ole vihollisen oletusten mukaista tai muuten ennustettavissa. Jos oma toiminta on ennustettavaa, vihollinen pystyy laatimaan suunnitelman ja ryhmituksen, joka parhaiten tekee vastustajan toiminnan tyhjäksi. Vihollisen oma toiminta on silloin suunniteltua, perusteltua, mahdollisesti myös harjoiteltua ja siten tehokasta. Epätasapainolla pyritään estämään vihollista hyötymästä omasta valmistautumisestaan toimimalla ennalta arvaamattomasti, odottamattomasti tai uudella tavalla. Epäsuora toiminta pyrkii aloitteen kaappaamiseen vastustajalta.³⁹

2.6. Psyykkisen tason vaikuttavuutta

Vihollisen epätasapaino voi olla fyysistä, psyykkistä tai parhaassa tapauksessa molempia. Epäsuora strategia rakentuu vihollisen psyykkisen ja fyysisen epätasapainon ympärille ja niitä on usein mahdoton erottaa toisistaan.⁴⁰ Liddell Hart korostaa psyykkisen tason ylivoimaisuutta fyysisen tasoon nähden. Vihollisen psyykkiseen tasoon vaikuttaminen on fyysistä vaikeampaa, sillä se edellyttää laajaa vihollisen tuntemusta. On pystyttävä ajattelemaan kuin vihollinen ja nähtävä tilanne vihollisen silmin. Vihollisen komentajan tunteminen voi myös auttaa ennustamaan tämän tulevia suunnitelmia, kuten asian laita on ollut monissa sodissa. Liittoutuneiden operaatio Market Garden vuonna 1944 sai saksalaiset hetkeksi hämmennyksen valtaan. Läntisen rintaman komentaja, sotamarsalkka von Rundstedt yllättyi Market Garden -maahanlaskuhyökkäyksen röyhkeydestä siksi, koska hän ei osannut odottaa mitään vastaavaa aiemmin varovaisen varmasti toimineelta vastustajaltaan sotamarsalkka Montgomeryltä.

Psyykkinen epätasapaino merkitsee vihollisen ja erityisesti vihollisen komentajan/johtoportaan suunnitelmien kaatumista tai tilannetta, jota viholliskomentaja ei osannut odottaa eikä siis myöskään valmistautua. Epätasapaino saa vihollisen johdon hämmennyksiin, eikä se tiedä mitä tehdä. Viholliskomentaja saattaa tuntea joutuneensa

³⁹ Liddell Hart (1935) s. 92, Liddell Hart (1967) s. 328

⁴⁰ Liddell Hart (1967) s. 327, Liddell Hart (1935) s. 88

ansaan tai nähdä omien joukkojensa tilanteen epätoivoisena. Vihollisen tilanteen ei todellisuudessa tarvitse olla epätoivoinen. Psykykkiseen epätasapainoon riittää, jos vihollinen vain saadaan uskomaan oman tilanteensa toivottomuuteen. Kyse on siis taistelutahdosta ja voiton mahdollisuuksista.⁴¹

Psykykkistä epätasapainoa voimistaa vihollisen suistaminen myös fyysisellä tasolla. Useimmissa tilanteissa fyysinen epätasapaino tuottaa myös psykykkisen epätasapainon. Esimerkkinä koukkausliike, joka saartaa vihollisen katkaisten sen yhteydet. Fyysisen *dislocation*:in peruselementtejä ovat yllätys, hämäys ja liike sekä varauksin myös tulivoima yhdistettynä tilanteeseen nähden odottamattomalla tavalla. Kaikki fyysinen *dislocation* ei silti sisällä psykykkistä osaa. Esimerkiksi täsmäisku viholliselle tärkeään linkkimastoon johtamisyhteyksien katkaisemiseksi ennen hyökkäystä saattaa vaikeuttaa vihollisen toimintaa, mutta sillä ei välttämättä ole tasapainoa järkyttävää moraalista vaikutusta.

Liddell Hartin näkemyksen mukaan epäsuoruus rakentuu aina vihollisen psykykkisen epätasapainon varaan. Fyysinen epätasapaino lisää psykykkistä epätasapainoa tai viimeistään saa aikaan ratkaisevan psykykkisen epätasapainon.⁴² Historiasta löytyy kuitenkin esimerkkejä taisteluista, joissa voitto on ratkaistu pakottamalla vihollinen fyysisesti epätasapainoon psykykkisen komponentin ollessa sivuosassa.

Esimerkkinä Thermopylaen taistelu Persian ja kreikkalaisten liittolaisten välillä vuonna 480 eaa.. Kun Persian armeija ei pystynyt rintamahyökkäyksellä murtamaan kreikkalaisten puolustusta, suurmunkas Xerxes määräsi joukkonsa kiertämään Thermopylaen solan vuoristopolkua pitkin, jonka tarinan mukaan persialaisille paljasti kreikkalainen petturi. Osa kreikkalaisista joukoista vetäytyi havaittuaan persialaisia selustassa, mutta Spartan kuninkaan johdolla osa joukoista jäi aseimiinsa puolustukseen, johon persialaiset ne tuhosivat. Ratkaisevaa taistelussa oli petturin mahdollistama koukkaus salaa kreikkalaisten selustaan, joka mahdollisti rintamahyökkäyksen puolustusta vastaan kahdelta suunnalta. Psykykkisen tason epätasapaino ei ratkaissut taistelua, koska suuri osa kreikkalaisista päätti jäädä puolustautumaan. Esimerkki Thermopylaista on vanha ja se tunnetaan lähinnä puolueellisten kreikkalaisten lähteiden pohjalta, mutta se havainnollistaa silti hyvin fyysisen tason

⁴¹ Liddell Hart (1967) s. 327-328

⁴² Liddell Hart (1935) s. 88

vaikuttavuutta. Psyykkinen vaikuttavuus oli myös mukana, koska koukkaus sai osan kreikkalaisarmeijasta vetäytymään paikalta, mutta ei ollut ratkaisevassa osassa.

Pelkkä vihollisen epätasapainoon saattaminen ei osoita toiminnan epäsuoruutta. Tuotettua epätasapainoa on käytettävä tehokkaasti hyväksi ja saatava aikaan ratkaiseva, oman suunnitelman mukainen lopputulos. Epäsuora strategia koostuu kahdesta osasta, joista ensimmäinen luo suotuisat olosuhteet omalle ratkaisulle. Toinen osa käyttää hyväkseen luotuja olosuhteita, vihollisen epätasapainoa, oman ratkaisun toteuttamiseksi.

2.7. Käytännön ohjeita

Liddell Hart toteaa *Strategy*:ssä yritysten sodan pelkistämisestä abstrakteiksi periaatteiksi (*principle*) olevan ajan hukkaa. Teoreettiset periaatteet ovat hänen mukaansa vaikeaselkoisia ja ne usein ymmärretään väärin. Silti Liddell Hart pyrki kirjassaan *Strategy* kiteyttämään epäsuoruuden ajatuksen kahdeksaan käytännön ohjeeseen. Ne sisältävät yksinkertaisia ja koeteltuja totuuksia sodankäynnistä, joita on sovellettu historian alusta saakka. Liddell Hart toteaa niiden soveltuvan niin strategian kuin taktiikankin toteuttamiseen.

Liddell Hartin ohjeet⁴³

1. Mukauta tavoitteesi toimintamahdollisuuksiin
2. Pidä tavoitteet aina mielessä
3. Valitse vihollisen vähiten odottama toimintamalli tai – suunta.
4. Minimoi vastustus omaa toimintaasi kohtaan. Etsi ja käytä hyväksesi tilanteet joissa vastustus on mahdollisimman vähäinen.
5. Toimi niin, että sinulla on useita vaihtoehtoisia päämääriä.
6. Pidä huolta, että suunnitelmasi on joustava.
7. Älä hyökkää puolustukseen valmistautunutta vihollista vastaan.
8. Älä hyökkää kahta kertaa samassa paikassa tai samalla tavalla, jos hyökkäys on kerran epäonnistunut.

⁴³ Liddell Hart (1967) s. 335-336. Ohjeet löytyvät myös eri sanamuodossa kirjasta *When Britain Goes to War* (1935) s. 330

Ohjeiden tehtävänä on selkeyttää epäsuoruuden käsitettä ja tuoda teoria lähemmäs käytäntöä. Ne eivät kuitenkaan yksinään muodosta mitään epäsuoruuden teoriaa, Tärkeimpänä niistä puuttuu mm. *dislocation-exploitation*- ketju kokonaan. Silti ne kuvaavat hyvin Liddell Hartin käsitystä epäsuoran strategian toteuttamisesta.

Liddell Hart korostaa tavoitteiden tärkeyttä sodankäynnissä. Hänen mielestään tavoitteeseen pitää pyrkiä vihollisen vahvuuksia välttämällä eikä missään nimessä suorinta tietä, mihin vihollinen on valmistautunut. Aloite on pidettävä itsellä, jolloin vihollinen joutuu altavastaajan asemaan ja pystyy vain reagoimaan. Joustavuus merkitsee hänelle useita mahdollisia toimintatapoja tavoitteeseen pyrkimiseen, koska yhden pettäessä voi valita toisen. Oma suunnitelma ei saa olla jäykkä, vaan sen pitää ottaa huomioon niin olosuhteet, kuin vihollisen toiminta, eikä komentaja saa pelätä muuttaa sitä tarpeen tullen. Hyvä suunnitelma sisältää Liddell Hartin mielestä valmiiksi useita vaihtoehtoisia toimintamalleja ja päämääriä, joista tilanteen mukaan valitaan paras. Lyhyesti sanottuna sodassa on toimittava epäsuorasti, tai aloite siirtyy viholliselle.⁴⁴

Ohjeiden noudattaminen ei takaa epäsuoran strategian onnistumista, ne pyrkivät enemmänkin suoraviivaisen sodankäynnin estämiseen. Ohjeet eivät vastaa, millaisin toimenpitein epätasapaino käytännössä saadaan aikaan. Pyrin vastaamaan siihen seuraavassa luvussa, joka käsittelee epäsuora sodankäyntiä käytännössä.

2.8. Epäsuora sodankäynti käytännössä

Tämän alaluvun tavoitteena on selvittää esimerkkien avulla, mitä epäsuora toiminta on käytännössä. Olen tutkinut Liddell Hartin *Strategy*:ssä antamia esimerkkejä epäsuoruudesta ja jakanut ne eri kategorioihin, jotka eroavat toisistaan sen mukaan, mikä asia käytännössä toimi vaikuttavana tekijänä epäsuorassa toiminnassa. Toinen erottava tekijä on sodankäynnin taso. Käytin tutkimukseen pääosin Liddell Hartin antamia esimerkkejä. Tässä luvussa on lisäksi mukana muita esimerkkejä, joiden katsoin sopivan hyvin kuvaamaan käsiteltävää asiaa. Suurin osa esimerkeistä sisältää usean kategorian vaikuttavuutta, joista yksi kuitenkin erottuu tärkeimpänä.

⁴⁴ Liddell Hart (1967) s. 335-336

Epäsuoruus ilmenee monilla toisistaan eroavilla tavoilla riippuen käsiteltävästä sodankäynnin tasosta. Strategian ja taktiikan tasojen epäsuoruus ilmenee niin samankaltaisesti, että niitä on tasojen rajapinnassa vaikea erottaa toisistaan. Osoittautui, että strategian ja taktiikan tasolla epäsuora vaikuttavuus voidaan jakaa kolmeen kategoriaan, jotka ovat hämäys, liike ja yllätys/ajoitus. Epäsuoruus suurstrategian tasolla erottuu strategiasta ja taktiikasta nähdäkseni suuremman mittakaavansa vuoksi.

2.8.1. Epäsuora suurstrategia

Suurstrategiassa epäsuoruus on ilmennyt ensinnä hyökkäyksenä vihollisen valtiota vastaan suurstrategian tasolla. Hyökkäys voi kohdistua esimerkiksi valtion johtoon, asutuskeskuksiin tai muihin siviilikohteisiin, kuten vaikeasti puolustettaviin siirtomaihin. Saartamista ja varsinkin merisaartoa on käytetty niin vihollismaan huollon kuin kaupankäynnin tyrehtyttämiseen. Sillä on myös psykologinen vaikutus koko väestöön ja sen haluun sekä mahdollisuuksiin käydä sotaa olojen kurjistuessa. Tavoitteena on usein vihollisen taloudellisen ja moraalisen selkärangan katkaiseminen ja sitä kautta sodan lopettaminen. Vihollisen huollon ja kaupankäynnin häiritseminen on ollut laivastojen tärkeimpiä tehtäviä alkuajoista lähtien, joukkojen kuljetuksen ohella.⁴⁵

Saartamista nopeampi keino on vallata tai tuhota vihollisen maa/kannatusalue/taloudellinen tukikohta. Näin vihollisen kyky jatkaa sotaa tulee mahdottomaksi, vaikka sen sotavoima olisi edelleen toimintakykyinen. Jos vihollinen ei heti antaudu, ainakin sen armeija saadaan pakotettua taisteluun sille vaikeassa tilanteessa. Tällä tavoin toimi mm. roomalainen sotapäällikkö Scipio Africanus toisessa puunilaissodassa. Karthagolainen Hannibal oli ylivoimaisine joukkoineen kylvänyt tuhoa Italian niemimaalla yli 20 vuotta roomalaisten pystymättä häntä voittamaan. Scipio kävi hyökkäykseen ja nousi maihin Afrikassa. Uhkaamalla Karthagoa ja tuhoamalla sen maata Scipio pakotti Hannibalin vetämään joukkonsa pois Italiasta. Hän sai näin vedettyä Karthagon armeijan taisteluun haluamassaan paikassa, eikä päinvastoin, kuten olisi käynyt, jos hän olisi pyrkinyt Karthagon armeijan kimppuun Italiassa. Psykkisellä tasolla karthagolaiset muuttuivat hyökkääjistä puolustajiksi, joilla oli häviön koittaessa pelkona kotimaan tuhoutuminen vihollisen käsissä.⁴⁶

⁴⁵ Liddell Hart (1967) s. 10

⁴⁶ Liddell Hart (1967) s. 147

Yhdysvallat toimi samalla tavalla toisessa Persianlahden sodassa vuonna 2003. Liittouman joukot syöksyivät Irakin armeijasta välittämättä vallan keskukseen, Bagdadiin, saaden ainakin virallisen Irakin antautumaan.

Toinen suurstrateginen keino on uuden taistelurintaman avaaminen. Tavoitteena voi olla uudelta suunnalta vihollisen kimppuun käyminen. Jossain tilanteessa tarkoituksena voi olla harhautus, jolla sidotaan vihollisen voimia toisarvoiselle alueelle, jotta ratkaisuun päästään strategian keinoin toisaalla. Esimerkkeinä mainittakoon liittoutuneiden maihinnousut Normandiaan v 1944 ja Italiaan v 1943. Tavoitteena oli sitoa akselivaltojen joukot taisteluun usealla rintamalla Euroopassa. Se taas helpotti venäläisten sotaponnisteluja, koska saksalaisten oli jaettava itärintamalle tarkoitettuja joukkoja Ranskan ja Italian rintamille.

Uusi rintama voi toimia epäsuorasti myös vihollisen hyödyksi, kuten ensimmäisessä maailmansodassa ympärysaltojen hyökkäys maaliskuussa 1915 Dardanelleille Turkia vastaan. Tarkoituksena oli lyödä Turkki, keskusvaltojen heikko liittolainen kerralla pois sodasta. Hyökkäys Gallipolin niemimaalle Turkin länsirannikolla ei tuottanut riittävää yllätystä. Lisäksi hyökkäyksen hidas käynnistyminen antoi turkkilaisille aikaa keskittää joukkojaan. Hyökkäys maksoi liittoutuneille paljon miehiä ja materiaalia, mm. useita taistelulaivoja. Liittoutuneet joutuivat vetäytymään joulukuussa 1915. Vaikka hyökkäys sitoikin Turkin voimia, se ei päässyt lähellekään tavoitteitaan. Saksan sotaponnisteluihin hyökkäys ei vaikuttanut juuri millään tavalla.

Vihollisen liittoumassa heikomman liittolaisen tuhoaminen on epäsuora lähestymistapa vahvemman päävihollisen voittamisessa. Liittolaisen tappio vaikuttaa vihollisliittoumaan fyysisen sotavoiman vähenemisen lisäksi myös psyykkisellä tasolla. Ympärysaltojen hyökkäys Dardanelleilla oli suurstrategisesti epäsuora, kohdistettuna koko akselivaltoja ja ennen kaikkea Saksaa vastaan. Se kaatui kuitenkin liikaan suoraviivaisuuteen strategian ja taktiikan tasoilla⁴⁷. Onnistunut esimerkki löytyy Ranskan tasavallan ja Itävallan välisestä sodasta. Vuonna 1796 tuleva keisari Napoleon Bonaparte toimi Italiassa olevan ranskalaisen armeijan komentajana. Ranskalaisten ja itävaltalaisien välissä sijaitsi Piemonte, joka oli Itävallan liittolainen. Napoleon teki nopean hyökkäyksen, joka uhkasi Piemonten pääkaupunkia. Hän sai uhkaamalla Piemonten antautumaan ennen kuin itävaltalaiset ehtivät

⁴⁷ Liddell Hart (1967) s. 179

liittolaisensa avuksi. Olennaista oli ranskalaisten nopea ja yllätyksellinen hyökkäys, joka sai piemontelaiset tuntemaan tilanteen mahdottomaksi voittaa.⁴⁸

Liddell Hartin esimerkit *Strategy*-kirjassa käsittelivät suurstrategian sotilaallista toimintakenttää ja siksi esimerkitkin ovat sotilaallisia. Koska Liddell Hartin mukaan valtion sodankäynnin tavoite on vihollisen vastustuskyvyn voittaminen, epäsuoran suurstrategian keinoihin voidaan mielestäni liittää diplomatia, propaganda sekä poliittiset ja taloudelliset painostuskeinot. Valtiot ovat aina painostaneet toisiaan omaan tahtoonsa välttämällä silti sotatoimia. Ennen Krimin sodan alkua Venäjä esitti Turkille sarjan vaatimuksia, jotka koskivat alueluovutuksia sekä tsaarin tahtoa toimia kaikkien Turkin alueella asuvien kristittyjen suojelijana. Sotatoimet alkoivat vasta, kun Turkki ei suostunut Venäjän vaatimuksiin. Vaikka diplomaattinen painostus ei tässä tilanteessa onnistunut, sai Venäjä siitä silti aiheen sodanjulistukseen. En tiedä, onko poliittista tai taloudellista painostusta tutkittu epäsuoruuden näkökulmasta. Tutkimuksesta olisi varmasti hyötyä, sillä painostus, diplomatia ja propaganda ovat nykyään ahkerasti käytettyjä epäsuoran suurstrategian keinoja. Ne eivät kuitenkaan kuulu tämän tutkimuksen alueeseen.

2.8.2. Epäsuora strategia

Liddell Hartin esimerkit epäsuoruudesta voidaan jakaa strategian tasolla kolmeen kategoriaan, jotka ovat hämäys, liike ja yllätys/ajoitus. Onnistunut ja tehokas epäsuora strategia pitää sisällään kaikki kolme kategoriaa, vaikka jokin niistä saattaa nousta muita merkittävämpään rooliin. Kategoriat myös sivuavat toisiaan, esimerkiksi hämäävä tai yllättävä liike. Epäsuoruuden muotona liike kuuluu fyysiselle tasolle. Jos liikkeen tavoitteena on hämäys tai yllätys, saa psyykinen taso suuremman merkityksen. Yllätys ja hämäys kuuluvat psyykkiselle, psykologiselle tasolle. Molemmista voidaan vielä erotella yllätys ja hämäys, jotka kohdistuvat vihollisen joukkoihin tai vihollisen komentajaan. Vihollisen joukkoihin kohdistuessaan yllätys ja hämäys vaikuttavat taistelumoraaliin. Kun yllätys tai hämäys kohdistuu vihollisen komentajaan, se saa aikaan vihollisen suunnitelmien ja toiminnan muuttumisen ja aloitteen siirtymisen pois vihollisen käsistä.

Onnistunut hämäys saattaa vihollisen epävarmuuteen omasta toiminnastaan ja saa usein liikkeelle huhuja. Huijaamista voidaan vahvistaa edelleen joukkojen siirroilla ja valekeskittämisillä. Näitä keinoja käytettiin onnistuneesti Normandian maihinnousussa 1944.

⁴⁸ Liddell Hart (1967) s. 100

Liittoutuneet uskottelivat saksalaisille, että maihinnousu tapahtuu Englannin kanaalin kapeimmassa kohdassa Dover- Calais- alueella. Hämäämällä saksalaiset saatiin uskomaan, että Doveriin oli keskitetty divisioonittain joukkoja kenraali Pattonin komentoon, vaikka todellisuudessa joukkoja olikin hyvin vähän. Vakoojia hämättiin esim. sijoittamalla joukkoja harvaan ryhmytykseen ja käyttämällä runsaasti radiosanomia. Ilmatiedustelua varten rakennettiin valelaitteita, mm. vanerisia panssarivaunuja ja puisia tykkejä. Saksalainen kenraali Rommel puolestaan hämäsi englantilaisia Afrikassa naamioimalla kuorma-autoja panssarivaunuiksi. Oman voiman salaamisella voi olla monenlaisia päämääriä. Normandiassa tavoitteena oli saada saksalaiset keskittämään joukkojaan väärään paikkaan olematonta voimaa vastaan. Näin helpotettiin varsinaista maihinnousua, koska saksalaiset olivat joutuneet keskittämään joukkojaan laajalle alueelle.

Joskus voi olla hyödyllistä näyttää voimakkaammalta, kuin mitä todellisuudessa on. Bysantilainen sotapäällikkö Belisarius onnistui pysäyttämään persialaisten invaasion keisarikunnan alueelle vuonna 540 ilman taistelua huomattavasti vihollista pienemmällä armeijalla. Liikuttelemalla pientä joukkoa persialaisten näköpiirissä yhä uudestaan ja uudestaan hän sai nämä uskomaan oman armeijansa olevan valtavan suuri, jolloin persialaiset päättivät peruuttaa koko hyökkäyksen. Liddell Hart sijoittaa Belisariuksen hämäyksen strategian alaan, koska sen avulla välttyttiin taistelulta, joka taas on taktiikkaa. Vihollisen jo perääntyessä Belisarius otti käyttöön suoran lähestymistavan ja lähti ajamaan takaa perääntyvää vihollista kärsien tappion.⁴⁹

Hämäämällä vihollinen voidaan saada tekemään virhe, jota voidaan käyttää sitä vastaan. Ennen Austerlitzin taistelua joulukuussa 1805 Napoleon oli ryhmittänyt joukkonsa siten, että suurin osa armeijasta oli asemassa kauempana vihollisesta ja vain osa joukoista vihollisen näkyvissä. Tekeytymällä heikoksi Napoleon sai venäläiset luopumaan vahvasta puolustusasemastaan ja hyökkäämään. Perääntymällä ja keskittämällä omat joukkonsa ennätysnopealla marssilla hän saavutti murskavoiton suoraviivaiseen hyökkäykseen huijatuista vihollisistaan.⁵⁰

Napoleon yhdisti Austerlitzissa hämäyksen ja liikkeen. Strategisen liikkeen käyttäminen on mahdollisesti yleisin epäsuoruuden muoto historiassa Liddell Hartin esimerkkejä

⁴⁹ Liddell Hart (1967) s. 49

⁵⁰ Liddell Hart (1967) s. 108

tarkastellessa. Liikkeen tarkoituksena voi olla vihollisen saattaminen epätasapainoon katkaisemalla sen huoltoyhteydet tai perääntymistie. Varsinaista liikettä ei aina edes tarvitse tehdä. Joskus riittää pelkkä uhkaaminen, jolloin vihollinen pakotetaan reagoimaan uhkaan ja luopumaan omista suunnitelmistaan. Paras tulos saadaan aikaan uhkaamalla useita viholliselle tärkeitä kohteita yhtä aikaa. Vihollinen joutuu epävarmuuteen ja on pakotettu suojautumaan kaikkia mahdollisia uhkia vastaan. Vihollinen joutuu jakamaan joukkonsa laajalle, jolloin varsinaiseksi hyökkäyskohteeksi voidaan valita heikoimmin puolustettu paikka. Strategiassa yhdistyy kaksi Liddell Hartin erityisen tärkeinä pitämää epäsuoruuden muotoa, usean kohteen samanaikainen uhkaaminen ja heikoimman mahdollisen vastustuksen löytäminen. Tätä tehokasta strategiaa käytti mm. Unionin kenraali Sherman marssiessaan armeijoineen läpi Etelävaltioiden Yhdysvaltain sisällissodassa. Shermanin joukko marssi kevyissä varusteissa ilman kuormastoa. Huolto hankittiin marssin aikana paikallisilta. Sherman marssi koko ajan suuntaan, joka uhkasi ainakin kahta kaupunkia tai muuta tärkeää kohdetta. Mahdollisista kohteista Sherman valitsi aina heikoimmin puolustetun, valtasi sen ja jatkoi marssia uhaten taas useampaa kohdetta kerrallaan. Puolustaja lyötiin oman suunnitelman joustavuudella.⁵¹

Vihollisen kimppuun voidaan iskeä liikkeen avulla siellä missä se on heikoimmillaan tai missä se osaa sitä vähiten odottaa. Toisaalta taistelua voidaan pyrkiä välttämään tilanteissa, joissa se on itselle epäedullista. Näin toimivat esimerkiksi arabitaistelijat Turkia vastaan ensimmäisen maailmansodan aikana. Autiomaan heimoista kootut taisteluosastot iskivät turkkilaisten huollon ja heikosti miehitettyjen tukikohtien kimppuun. Kovempaa vastarintaa kohdatessaan ne katosivat nopeasti ratsastaen autiomaahan ilmestyäkseen taas toisaalla. Strategia oli vastaava kun nykyajan sisseillä: ei toimita perinteisen järjestäytyneen armeijan tavoin.⁵²

Yllätys saadaan aikaan esimerkiksi toimimalla vihollisen ollessa valmistautumaton, kuten Yhdysvallat oli Japanin hyökätessä Pearl Harborin laivastotukikohtaan ilman sodanjulistusta joulukuussa vuonna 1941. Japanilaiset tuhosivat yllätyshyökkäyksellä suuren osan Yhdysvaltain Tyynenmeren Laivaston suurista aluksista, lentotukialuksia lukuun ottamatta. Yllätyksellä saavutetun voiton avulla japanilaiset valtasivat suuren osan Kaakkois-Aasiaa⁵³. Samaan hyökkäykseen liittyy myös taktista epäsuoruutta, uudenlainen tapa käyttää

⁵¹ Liddell Hart (1967) s. 132

⁵² Liddell Hart (1967) s. 180

⁵³ Liddell Hart (1967) s. 255

lentokonetorpedoa. Amerikkalaiset luulivat Pearl Harborin olevan liian matalan torpedohyökkäykseen, mutta japanilaiset todistivat toisin.

Yllätys on usein perusta epäsuoruudelle, sillä se on tärkeänä osa-alueena lähes kaikissa epäsuorissa strategioissa. Hämäyksen tavoitteena on usein yllätys, joka sitten hyödynnetään liikkeen avulla. Yllätys, tai myöskään hämäys itsessään ei osoita epäsuoruutta. Liddell Hartin mukaan olennaista on, miten yllätystä käyttää hyväkseen. Yllätys on apukeino, jolla vihollinen saadaan horjumaan, mutta epäsuoruutta apuna käyttäen se saadaan murtumaan.⁵⁴

2.8.3. Epäsuora taktiikka

Taktiikan tasolla epäsuoruus jakautuu erilaisiin toimintatapoihin, jotka kaikki pyrkivät samaan lopputulokseen, vihollisen murtaminen. Fyysisellä tasolla tähän pyritään liikkeen avulla. Liike voi olla saarto, koukkaus tai suunniteltu perääntyminen, jonka tarkoituksena on vihollisen houkutteleminen takaa-ajoon. Psykkisellä tasolla samaan tavoitteeseen voidaan pyrkiä hämäämällä ja huijaamalla vastustajaa. Teeskentelemällä heikkoa ja houkuttelemalla vihollinen hyökkäämään itselle edullisessa tilanteessa voi saada aikaan yllätyksen. Epäsuoruutta taktiikassa edustaa myös uudenlainen joukkojen ja aseiden käyttö sekä uusien aseiden hyödyntäminen niihin totumatonta vihollista vastaan. Tässä liikutaan jo taistelutekniikan rajalla. Uusi taktinen toimintamalli edustaa epäsuoruutta vain siihen totumatonta vihollista vastaan. Kun uutuudesta tulee rutiinia, vihollinen osaa odottaa sitä ja valmistautuu siihen, epäsuoruus on muuttunut suoraviivaiseksi toiminnaksi.

Taktisella tasolla vihollisen komentajan tappaminen saattaa vihollisen epäjärjestykseen, parhaassa tapauksessa se lopettaa koko sodan. Jos komentaja on samalla kuningas, keisari tai joku muu valtionpäämies, johtajan kuolema on ollut avain vihollisen taistelutahdon murtamiseen. Silloin taktinen voitto voi tuoda suurstrategisen edun. Nykyään komentajan tappamisella ei taida olla taktiikassa kuin paikallista merkitystä. Sen sijaan se kuuluu nykyään enemmänkin strategian tasolle. Yhdysvaltain liittouma yritti tappaa täsmäasein Irakin presidentti Saddam Husseinin heti toisen Persianlahden sodan alussa. Ties mitä olisi tapahtunut jos yritys olisi onnistunut.

⁵⁴ Liddell Hart (1967) s. 168

3. ENGLANTILAIS-RANSKALAISEN LAIVASTON TOIMINTA ITÄMERELLÄ VUOSINA 1854–1855

3.1. Johdanto

Tämän luvun tarkoituksena on esitellä Krimin sodan Itämeren tapahtumia, joita seuraavassa luvussa analysoidaan Liddell Hartin epäsuora sodankäynti-teorian kautta. Varmuudeksi on syytä todeta, ettei Liddell Hartin teorialla tai kirjoituksilla ole voinut olla vaikutusta Krimin sodassa, koska sota käytiin yli 40 vuotta ennen Liddell Hartin syntymää. Sotateorioilla on taipumusta pyrkiä yleispätevyyteen ja toimivuuteen ajasta ja paikasta riippumatta. Kuten edellä olen todennut, Liddell Hart ei keksinyt epäsuoruutta sodankäynnissä. Hän näkee epäsuoran toiminnan useimpien onnistuneiden sotatoimien yhdistävänä tekijänä, aivan kuten epäonnistumisia yhdistää suoraviivainen toiminta. Liddell Hart käytti historiallisia esimerkkejä todistusaineistona perustelleessaan epäsuoruuden ylivoimaisuutta. *Strategy*-kirjassaan Liddell Hart ohittaa Krimin sodan parilla lauseella, Itämeren sodanäyttämöstä hän ei puhu lainkaan:

*”Silti Krimin sodan kurjuudesta ja typeryydestä voimme löytää negatiivisia opetuksia. Tärkein niistä on suoraviivaisen sodankäynnin hedelmättömyys”.*⁵⁵

Ja suoraviivaista toimintaahan Krimin sodasta löytyy. Edelleen idolisoidut taistelut, kuten Balaclava ja suorastaan typeryttävä kevyen ratsuväkiprikaatin hyökkäys kohti vihollisen tykistöä ovat jääneet historiaan järjettöminä ja kunniakkaina tapauksina. Liddell Hartin näkemys Krimin sodasta suoraviivaisen sodankäynnin esimerkkinä, joka kaikkine älyttömyyksineen vain korostaa epäsuoran sodankäynnin ylivoimaisuutta, pitää varmasti osaltaan paikkansa.

Olen rajannut tutkimuksen käsittelemään vain Krimin sodan Itämeren alueen tapahtumia, koska alueen osuutta sodassa on pidetty yleisesti vähäisenä ja taisteluista merkityksettöminä sodan lopputulokseen nähden⁵⁶. Vaikka tätä näkemystä tapaa edelleen Krimin sotaa

⁵⁵ Liddell Hart (1967) s. 124

⁵⁶ Esim. Mattila, Tapani; Vitikka, Olavi: Uhka lännestä. Suomen meripuolustus autonomian aikana. 1996. Suomi Merellä –säätio, s. 121 ja Sweetman, John. The Crimean War 1854-1856. 2001. Osprey Publishing, s. 12-13. Sweetman pitää Krimin sotaa pelkkänä Krimin niemimaalle rajattuna konfliktina, eikä näe Itämeren taisteluissa mitään merkittävää. Sodan aikana englantilaiset hyökkäsivät Venäjän kimppuun myös Kaukoidässä ja

käsittelevissä teoksissa, eräät uudemmat tutkimukset ovat tulleet päinvastaiseen lopputulokseen. Jos sotatoimilla oli merkitystä, niin voidaanko sitä selittää epäsuoruuden näkökulman avulla? Tavoitteena on selvittää, onko Itämeren sotatapahtumista löydettävissä epäsuoruutta suurstrategian, strategian tai taktiikan tasoilta. Painopisteenä on englantilais-ranskalaisen laivaston toiminnan tarkastelu, mutta pyrin tapahtumien kuvauksessa tuomaan esiin myös puolustajan näkökulman.

3.2. Krimin sota ja liittoutuneiden laivaston lähettäminen Itämerelle

3.2.1. Sodan taustat

Suuri itämainen sota⁵⁷, Krimin sota tai kotimaisittain Oolannin sota sai alkunsa Venäjän ja Turkin imperiumien kiistoista Balkanilla ja Mustallamerellä. Tsaari Nikolai I piti Turkkia ”Euroopan sairaana miehenä”, jonka heikkoa tilaa Venäjä voisi käyttää hyväkseen omien tavoitteidensa saavuttamiseksi⁵⁸. Venäjän tavoitteena oli jo pitkään ollut meritien turvaaminen Välimerelle Bosporin salmen kautta, jota piti hallussaan heikentyvä Turkki. Käyttäen syynä Balkanin ortodoksien auttamista muslimien vallan alla Venäjä miehitti ortodoksien asuttamat Moldovian ja Valakian rajamaakunnat (nykyisen Bulgarian alueella) ja sai provosoitua Turkin julistamaan sodan 1.11.1853. Hyökkäystä edelsi pitkälinen diplomaattinen kädenvääntö, mutta Turkki ei taipunut Venäjän vaatimuksiin. Sota alkoi Turkin kannalta surkeasti, kun sen laivasto-osasto tuhoutui täydellisesti venäläisten tullessa Sinopen satamassa marraskuussa 1853⁵⁹. Venäläiset käyttivät ensimmäistä kertaa merellä räjähtäviä kranaatteja ampuvia tykkeitä, joilla oli musertava vaikutus silloisiin puiisiin sota-aluksiin. Ranska ja Englanti asettuivat kiistassa Turkin puolelle, eivät niinkään puolustaakseen sulttaania, vaan vastustaakseen tsaaria⁶⁰.

Englanti oli jo pitkään vastustanut Venäjän etenemistä Balkanilla ja Aasiassa. Maiden välit olivat kiristymään päin. Turkin heikentymisen ja Venäjän merivallan kasvun pelättiin uhkaavan Britannian elintärkeitä kauppayhteyksiä Välimerellä ja maa- ja meriteitä Intiaan.

Vienanmerellä, tosin epäonnistuneesti. Näitä hyökkäyksiä voidaan pitää merkityksettöminä, mutta ne yhtä kaikki tekivät sodasta maailmanlaajuisen, eikä vain paikallista konfliktia Mustallamerellä.

⁵⁷ Englanninkielisissä teoksissa sodasta käytetään nimiä *Crimean War* ja *Russian War*.

⁵⁸ Royle, Trevor. *Crimea: The Great Crimean War 1854–1856*. 1999. Little, Brown and Company, s. 26

⁵⁹ Greenhill, Basil; Giffard, Ann: *The British Assault on Finland 1854–1855 A Forgotten Naval War*. 1988. Conway Maritime Press Ltd, s. 41

⁶⁰ Royle (1999) s. 59

Kun englantilainen lehdistö ja suuri yleisö olivat vahvasti venäläisvastaisia, ei Englannilla ollut vaikeuksia antaa Turkille turvatakuita 12.03.1853.⁶¹

Takuisiin liittyi myös Ranska, jonka uusi keisari Napoleon III oli noussut valtaan vuoden 1848 vallankumouksen jälkeen. Napoleon näki sodassa mahdollisuuden vahvistaa valtaistuintaan. Venäjän ja Ranskan välillä oli lisäksi älytön arvovaltakiista, kumpi valtioista sai toimia Jerusalemin pyhien paikkojen suojelijana⁶².

Liittoutuneet lähettivät maajoukkoja Turkin tueksi ja vahvat laivasto-osastot siirtyivät Mustallemerelle⁶³. Venäjä vetäytyi Turkin alueelta Itävallan keskitettyä joukkoja rajalleen ja venäläiset uhkasivat jäädä saarroksiin, jos Itävalta liittyisi sotaan. Vetäytyminen ei lopettanut sotaa ja koska kiistakysymyksiin ei ollut löydetty ratkaisua, eikä kumpikaan osapuoli ollut halukas rauhaan. Yleinen mielipide Englannissa ja Ranskassa vaati Venäjän rankaisemista. Liittoutuneiden strategiaksi muotoutui Venäjän vaikutusvallan tuhoaminen Mustanmeren alueella valtaamalla Sevastopolin tärkeä tukikohta.⁶⁴

Liittoutuneet olivat valmistautuneet lyhyeen kesäotatoimeen, voimannäyttöön, jonka avulla Venäjä pakotettaisiin rauhaan. Englantilais- ranskalais- turkkilainen armeija nousi kesällä 1854 maihin Krimin niemimaalla. Sota ei sujunut kenenkään suunnitelmien mukaan ja liittoutuneet joutuivat talvehtimaan alueella. Olosuhteet Krimillä olivat surkeat, koska armeijoiden huollossa ei ollut otettu huomioon sodan pitkittymistä talveen. Krimin sota on kuuluisa varsinkin haavoittuneiden huonoista oloista. Vuoden 1854 talvi oli pahin ranskalaisille, 1855 kärsijöinä olivat britit. Venäläisillä meni tasaisen huonosti koko ajan, mutta kaikkein surkeimmat olot koki Turkin armeija. Kokonaisuutena miehiä kuoli sairauksiin ja haavoihin enemmän kuin varsinaisessa taistelussa. Ensimmäinen koleraepidemia alkoi liittoutuneiden joukoissa jo kesällä 1854, eikä taudeista päästy eroon koko sodan aikana.⁶⁵

Sardinia liittyi myöhemmin sotaan liittoutuneiden puolelle. Kampanja huipentui Sevastopolin pitkään ja veriseen piiritykseen ja osittaiseen valtauksen syksyllä 1855. Sevastopolin valtaus

⁶¹ Royle (1999) s. 28

⁶² Sweetman (2001) s. 19

⁶³ Royle (1999) s. 103

⁶⁴ Sweetman (2001) s. 31

⁶⁵ mm. Sweetman (2001) s. 34-35

ei päättänyt sotaa, joka uhkasi jatkua yli seuraavankin talven. Sodan osapuolet alkoivat väsyä taisteluun. Diplomaattiset ponnistelut sodan päättämiseksi jatkuivat taustalla, mutta vasta joulukuussa sovittiin rauhanneuvotteluiden alkamisesta Itävallan uhattua Venäjää sodalla⁶⁶. Rauha solmittiin Pariisissa pitkällisten neuvotteluiden päätteeksi 30.03.1856. Sota oli kestänyt yli kaksi vuotta vaatien valtavasti kuolonuhreja ja aiheuttaen suurta kärsimystä siviilien ja sotilaiden keskuudessa. Sodan alkuperäisiin syihin ei tullut ratkaisua, joten Turkki ja Venäjä ottivat uudelleen yhteen vuosina 1877-1878 käydyssä sodassa.

Itämeren rintama kuului englantilaisten sotasuunnitelmiin alusta alkaen. Päätös laivaston lähettämisestä tehtiin Englannissa loppuvuodesta 1853, kun sodan syttyminen näytti väistämättömältä. Alkuperäisenä tavoitteena oli estää Venäjän Itämeren laivaston pääsy Pohjanmerelle ja tilaisuuden tullen tuhota se ratkaisutaistelussa Itämerellä. Talvella 1853-1854 odotukset laivaston toiminnasta olivat vielä realistisella tasolla. Ensimmäinen merilordi, sir James Grahamin mukaan ei pitäisi odottaa, että liittoutuneet pystyisivät iskemään ratkaisevasti Venäjää vastaan laivaston avulla, eikä purjehduskaudelta 1854 olisi odotettavissa mitään erityistä.⁶⁷

Laivasto lähetettiin Itämerelle alunperin rajatuin tavoittein sitomaan vihollisen laivastoa, mutta tavoitteet muuttuivat pian täysin. Kun laivasto lopulta lähti kohti Itämerta keväällä 1854, sen matkaa siivittivät valtavasti ylimitoitettut odotukset Venäjän laivaston tuhoamisesta Kronstadtin valloitukseen. Syksyyn mennessä myös amiraali Graham oli hallituksen, lehdistön ja suuren yleisön kanssa kilpaa vaatimassa laivastolta ratkaisevia saavutuksia.

3.2.2. Liittoutuneiden laivasto Itämerellä

Koska sota-alukset ovat olennaisessa osassa tässä tarkastelussa, on syytä tehdä lyhyt katsaus käytössä olleiden alusten tyypeistä ja ominaisuuksista. Krimin sodan aikainen laivasto koostui perinteiseen tapaan linjalaivoista ja fregateista. Alukset muistuttivat ehkä ulkoisesti aiempien vuosisatojen purjealuksia, mutta lähempi tarkastelu osoittaa tekniikan kehittyneen valtavasti. Alukset olivat suurempia, vahvemmin rakennettua ja modernien muutosten takia huomattavasti tehokkaampia.⁶⁸

⁶⁶ Sweetman (2001) s. 85

⁶⁷ Geenhill, Giffard (1988) s. 100-101

⁶⁸ Geenhill, Giffard (1988) s. 79

Suurimmat muutokset aikaisempiin laivastoihin koskivat alusten liikkumista ja tulivoimaa. Sotalaivoihin oli asennettu höyrykoneita jo useita kymmeniä vuosia, ensin pieniin satamien apualuksiin ja fregatteihin. Fregatteihin asennettiin siipirattaita, mutta potkurin kehitys mahdollisti myös linjalaivojen varustamisen koneilla⁶⁹. Koneet olivat alkeellisia, eivätkä kattilat pystyneet tuottamaan suurta painetta, mutta silti höyryvoima aiheutti vallankumouksen merisodankäynnissä. Koska tuuli ei enää määrännyt laivojen liikkeitä, voitiin taisteluun käydä entistä helpommin ja tuulietu menetti merkityksensä. Höyrykone mahdollisti laivojen käytön ahtaan saariston kaltaisilla vesillä, minne purjealuksella ei olisi uskaltanut mennä. Varsinkin matalakulkuisten siipiratasalusten osalta tällä tuli olemaan suunnaton merkitys sotatoimissa Itämerellä. Krimin sodan aikana alukset käyttivät purjeitaan harvoin. Suuri osa siirtymisistä ja kaikki taistelutoiminta tapahtui konevoimalla.

Toinen merisodankäynnin vallankumous oli tykistön ammuksien vaihtuminen rautakuulista kranaateiksi. Venäläiset olivat osoittaneet kranaattien tehon tuhoamalla turkkilaisen laivasto-osaston Sinopessa lokakuussa 1853. Englantilais-ranskalainen laivasto oli varustettu sekä perinteisillä, että uusilla kranaatteja ampuvilla tykeillä. Yleisin tykistön kantama oli noin kolme kilometriä, mutta huonosta tarkkuudesta johtuen taistelu pyrittiin edelleen käymään lähiteisyydeltä. Suurimpien tykkien ja mörssäreiden kantama oli yli neljä kilometriä. Suurin muutos aiempiin sotiin oli tapahtunut fregattien ja korvettien aseistuksessa. Koska siipiratasalusten asentamisen aluksen kylkeen, useimmissa pienissä aluksissa oli hyvin vähän, jopa alle 10 tykkiä. Nämä tykit olivat kuitenkin suurinta, kranaatteja ampuvaa mallia, jollaisia linjalaivoissa saattoi olla vain kourallinen. Pienten alusten tulivoima oli kasvanut merkittävästi, mitä niiden ketterä liikkumiskyky entisestään paransi.

Esimerkkinä tuon ajan sotalaivasta mainittakoon amiraali Napierin lippulaivana toiminut *Duke of Wellington*. Alus oli kolmikantinen, 131 tykin ensimmäisen luokan linjalaiva. Alus oli 73,5 metriä pitkä ja sen uppouma oli 5829 tonnia. Vuonna 1852 rakennetun laivan höyrykone kehitti 700 hevosvoiman tehon. Kaiken tämän toiminnasta vastasi 1100 upseeria, aliupseeria, merimiestä ja merijalkaväen sotilasta.⁷⁰

Englantilaisen laivasto-osaston komentajaksi ja samalla liittoutuneiden laivaston johtajaksi Itämerellä 1854 nimettiin amiraali Charles Napier. Hän oli liittynyt laivastoon vuonna 1800 ja

⁶⁹ Krimin sodan aikaisissa lähteissä siipiratasaluksia kutsutaan höyryaluksiksi (*steam ship*) erotuksena potkurialuksista (*screw ship*).

⁷⁰ Ships of the Mid Victorian Royal Navy. <http://www.pdavis.nl/ShowShip.php?id=2304> (12.01.1008)

taistellut Napoleonin sodissa. Hän oli aikaansaavan, mutta omapäisen komentajan maineessa. Napierilla oli runsaasti sotakokemusta Napoleonin sotien jälkeen, hänellä oli mm. amiraalin arvo Portugalin laivastossa.⁷¹

Itämeren laivastolta odotettiin suuria saavutuksia. Amiraali Napier osoittautui vuonna 1854 täysin erilaiseksi johtajaksi, mitä hänen maineensa antoi odottaa. Kritiikki Napieria kohtaan alkoi jo keväällä, jolloin alaiset syyttivät häntä liiasta varovaisuudesta ja passiivisuudesta⁷². Syytösten mukaan hän ei ymmärtänyt höyryvoiman mukanaan tuomia mahdollisuuksia ja oli liian vanha komentamaan nykyaikaista laivastoa (hän oli 68-vuotias). Kritiikki jatkui koko purjehduskauden ja siihen yhtyivät lehdistö Englannissa sekä lopulta myös poliitikot ja Napierin esimies, ensimmäinen merilordi. Eräs kapteeni totesi purjehduskauden päättyttyä, että moni upseereista on valmis mieluummin jäämään maihin, kuin palvelemaan Napierin alaisuudessa⁷³. Vahvasti sanottu, sillä maihin jääminen tarkoitti puolelle palkalle jäämistä. Innokkaat kapteenit odottivat suuren yleisön lailla suurta meritaistelua ja kunniaa, tai vähintään aktiivista toimintaa ja saalisrahoja kaapatusta ja tuhotusta vihollisen omaisuudesta.

Napierin varovaisuus ja passiivisuus johtivat omavaltaisuuteen, eikä laivaston toiminta ollut enää täysin hänen hallinnassaan. Räikein osoitus johtamisen puutteesta laivastossa nähtiin 21.06., kun komentaja Hall päätti omatoimisesti hyökätä Bomarsundin linnoitusta vastaan kolmella komennossaan olleella siipirasaluksella. Lehdistö iloitsi Hallin hyökkäyksestä, mutta syytti samalla Napieria hyväksynnän antamisesta siviilikohteiden tuhoamiseen Itämeren rannikolla⁷⁴. Kun laivasto vuoden 1854 purjehduskauden päätteeksi poistui Itämereltä, Napieria syytettiin yleisesti epäonnistumisesta. Hän menetti laivaston päällikkyyden, mutta pysyi kannassaan, että hän toimi ainoalla oikealla tavalla.⁷⁵

Englantilaisen laivaston suurin ongelma oli kokeneen miehistön hankkiminen aluksille. Sotalaivoilla ei ollut vakinaista miehistöä, vaan miehistö värvättiin tarpeen tullen joko palkkaamalla tai pakottamalla merimiehiä palvelukseen. Tavalliset merimiehet työskentelivät mieluummin kauppalaivastossa, jossa palkka ja olosuhteet olivat paljon paremmat.

⁷¹ Geenhill, Giffard (1988) s. 95-96

⁷² Geenhill, Giffard (1988) s. 199

⁷³ Geenhill, Giffard (1988) s. 270

⁷⁴ Geenhill, Giffard (1988) s. 156

⁷⁵ G. Butler Earp: The History of the Baltic Campaign of 1854, from Documents and Other Materials Furnished by Vice-Admiral Sir C. Napier K.C.B. Kyseinen teos on Napierin puolustuspuhe.

Kun Itämerellä lähetettävää laivastoa alettiin saattaa kulkukannalle, ei merimiehiä löytynyt mistään tarpeeksi, varsinkin, kun pakkovärväyksen ei enää katsottu olevat sopiva keino. Useilla linjalaivoilla oli jopa satojen miesten vajuus. 89 tykin linjalaiva *Prince Regent* joutui jopa jäämään satamaan, koska sen 830 hengen miehistöstä puuttui 370 merimiestä. Tilannetta vaikeutti lisäksi, että suuri osa miehistöistä oli kokematon, iäkästä ja huonosti motivoitunutta. Amiraali Napier korostaa omissa muistelmissaan erittäin huonoa miehitystilannetta. Hänen mielestään laivasto ei ollut taistelukunnossa.⁷⁶ Laivaston pääosat saapuivat Pohjois-Itämerelle huhtikuussa, jolloin rannat olivat vielä jäissä. Alueella oli kevästä asti risteillyt fregatteja tiedustelemassa vihollisen ja jään liikkeitä.

Napierin mukaan laivastoon kuului 10 linjalaivaa, 4 vanhempaa linjalaivaa, 6 fregattia ja useita pienempiä aluksia, kaiken kaikkiaan 49 laivaa. Suurin osa sota-aluksista oli varustettu höyrykoneella⁷⁷. Myöhemmin kesällä englantilaisiin liittynyt ranskalainen osasto käsitti 9 linjalaivaa ja seitsemän fregattia, joista kuitenkin vain kaksi oli höyryaluksia⁷⁸.

Laivaston tehtävänä oli estää Venäjän laivaston pääsy ulos Itämereltä. Englannissa oli maalattu kauhukuvia Venäjän laivastosta uhkaamassa Britannian rantoja. Uhka koettiin niin suureksi, että laivastolla oli lupa käyttää aseita venäläisiä vastaan jopa ennen sodan alkua. Todellisuudessa Venäjän Itämeren laivastolle tuotti suuria vaikeuksia jo satamasta lähteminen, saati sitten pääsy Englannin rannikolle. Tuntuu kummallisesta, että Venäjän laivaston uhkaa pidettiin niin suurena, koska Britannian amiraliteetilla oli tieto Itämeren laivaston surkeasta tilasta.⁷⁹

Laivaston toisena tehtävänä oli asettaa Venäjän rannikko merisaartoon ja valvoa saarron tehokkuutta. Laivaston tuli lisäksi tiedustella Venäjän rannikkolinnoitusten tila ja tilaisuuden tullen hyökätä⁸⁰. Napierin saamissa ohjeissa korostettiin, ettei linnoituksia vastaan tule hyökätä turhaan, vaikka hän ei olisi varoituksia tarvinnut⁸¹. Napier, kuten useimmat meriupseerit ennen Krimin sotaa, piti linnoitusten pommittamista laivastolla erittäin

⁷⁶ mm. Geenhill, Giffard (1988) s. 11-115

⁷⁷ Butler Earp (1854) s. 61-62

⁷⁸ Mattila, Vitikka (1996) s. 76

⁷⁹ Geenhill, Giffard (1988) s. 117

⁸⁰ Mattila, Vitikka (1996) s. 77

⁸¹ Geenhill, Giffard (1988) s. 118

riskialttiina. Aikaisemmissa sodissa oli todettu, että saadakseen aikaan todellista tuhoa, piti sotalaivan ampua kivistä linnoitusta alle 500 metrin päästä, jolloin laiva asettui suureen vaaraan. Pitemmän kantaman tykistö ja kranaatit olivat muuttaneet tilannetta merkittävästi, mutta käytännön sotakokemukset puuttuivat. Höyryvoima, panssarointi ja niiden rohkea yhteiskäyttö Krimin sodassa ratkaisivat taistelun selkeästi laivan hyväksi.

3.2.3. Venäjän asevoimat Itämeren alueella

Venäjän Itämeren laivasto oli paperilla vaikuttava tekijä: Vuonna 1850 siihen kuului 25 linjalaivaa, 19 fregattia sekä noin 150 pienempää sota-alusta, kuten tykkipursia ja kaleereja. Greenhillin ja Giffardin mukaan laivaston taistelukyky oli kuitenkin surkea. Alukset olivat huonossa kunnossa niin, että vain vajaa 20 linjalaivoista pystyi edes lähtemään merelle. Kaleerit ja tykkipurjet olivat vanhoja ja Suomenlinnan osastoon kuului jopa vuoden 1809 sotasaaliita. Tykistö oli heikkotehoista ja sen kantama jäi kilometrin vastustajaan tykistöä lyhyemmäksi, johtuen vanhoista tykeistä ja huonosta ruudista.⁸²

Laivaston suurin ongelma oli kuitenkin höyryalusten puute. Vain yksi linjalaivoista ja lähteestä riippuen 3-7 fregateista oli varustettu moottorilla⁸³. Taistelu nykyaikaista vihollista vastaan purjealuksin merkitsi laivaston tuhoa, minkä venäläiset ymmärsivät selvästi. Itämeren laivasto ei poistunut satamasta kertaakaan sodan aikana. Sen alukset osallistuivat ainoastaan satamien puolustamiseen linnoitusten ja maavoimien tukena. Tämä ei silti merkitse sitä, ettei Itämeren laivasto olisi vaikuttanut sodan kulkuun olennaisesti. Sen olemassaolo oli alkuperäinen syy liittoutuneiden laivaston lähettämiseen Itämerelle.

Venäjällä havahduttiin laivaston huonoon kuntoon vasta sodan jo uhatessa, jolloin uusien, höyrykäyttöisten alusten rakentaminen oli myöhäistä. Soudettavia tykkipursia rakennettiin kiireellä suuret määrät niin Suomenlinnan, kuin Kronstadtin puolustuksen vahventamiseen⁸⁴. Venäjän puolustus nojasi maajoukkoihin, joiden kokonaisvahvuus Itämeren alueella vaihtelee lähteistä riippuen 200 000 ja 300 000 välillä⁸⁵. Rannikon linnoituksen muodostivat vahvoja tukikohtia maavoimille ja laivastolle. Tärkeimmät linnoitukset olivat Pietarin turvaksi rakennettu Kronstadt, Helsingin edustan Suomenlinna ja laivastotukikohdaksi rakennettava

⁸² Geenhill, Giffard (1988) s. 52-53

⁸³ Geenhill, Giffard (1988) s. 56

⁸⁴ Mattila, Vitikka (1996) s. 74

⁸⁵ Geenhill, Giffard (1988) s. 45

Bomarsund Ahvenanmaalla. Alkukesästä 1854 käytössä oli vielä useita pienempiä linnakkeita. Puolustusstrategian muuttuessa niitä alettiin purkaa jo kesällä, eikä pieniä linnakkeita miehitetty lainkaan seuraavana vuonna.

3.3. Kauppasotaa ja saarron valvontaa vuonna 1854

3.3.1. Ensimmäiset laukaukset Tammisaaressa

Sodan ensimmäinen kahakka laivasto-osaston ja puolustajan välillä käytiin Tammisaaren edustalla. Osasto, johon kuuluivat englantilaiset 46 tykin potkurifregatti *Arrogant*⁸⁶, kuuden tykin pienempi höyrysluuppi *Hecla* sekä näiden veneitä aloitti etenemisen kaupunkia kohti 19.05. tavoitteenaan kaupungin satama. Toisin kuin monet muut rannikon siviilikohteet, Tammisaareen oli sijoitettu sotaväkeä. Puolustusta johti kenraaliluutnantti A. E Ramsay komennossaan kolme jalkaväkikomppaniaa vahvistuksena neljä tykkiä. Hyökkäävä alusosasto eteni hitaasti aseistetut veneet edellä veden syvyyttä luodaten, kun se joutui väyläkaapeikossa rannalla asemissa olleen suomalaisen ja venäläisen jalkaväen ja tykkien tulen kohteeksi, mutta jatkoi silti ampuen etenemistään. Vaikka puolustajien vastarintaa kuvattiin rajuksi, sen teho lienee ollut vähäinen, koska englantilaiset laivat ankkuroivat yöksi Tammisaaren eteläpuolelle puolustajan tykkien kantaman ulkopuolelle. Taistelu jatkui seuraavana päivänä kenraali Ramsayn saatua alueelle lisävoimia yön aikana neljän komppanian ja yhden tykkipatteri verran. Taistelu ratkesi, kun fregatti *Arrogant* ajoi karille eikä päässyt irti ilman *Heclan* apua. Alus onnistuttiin irrottamaan, jonka jälkeen englantilainen osasto poistui saaristosta puolustajan tulen alla. Osaston saavutuksen jäivät yhteen vallattuun kauppa-alueeseen, jota englantilaiset käyttivät suojakilpenä puolustajan tulta vastaan. Vihollisen ja vaikeakulkuisen saariston aiheuttamat esteet eivät lannistaneet englantilaisia, sillä vastaavia hyökkäyksiä toteutettiin useita sodan aikana.⁸⁷

Tammisaaren pelasti sotaväen vahva läsnäolo alueella. Useimmat kaupungit olivat kuitenkin täysin vailla suojaa, mitä englantilaiset käyttivät tehokkaasti hyväkseen. Hyökkäykset siviilikohteita vastaan mantereella muodostivat suurimman osan liittoutuneiden laivaston aktiivisesta toiminnasta, merisaarron valvonnan ohella. Käyttämieni lähteiden mukaan ainoastaan englantilaiset tekivät hyökkäyksiä maihin. Ranskalaiset laivat olivat pääosin purjealuksia ja siksi liian kömpelöitä toimimaan ahtaassa saariston sisällä.

⁸⁶ Ships of the Mid Victorian Royal Navy <http://www.pdavis.nl/MidVicShips.php?page=1> . (12.01.2008)

⁸⁷ Mattila, Vitikka (1996) s. 78

3.3.2. Hangon linnoitusten pommitus

Liittoutuneiden laivastolta odotettiin näyttäviä tuloksia taistelusta venäläisiä vastaan, eivätkä kauppa-alusten valtaukset tai hyökkäykset mantereelle tyydyttäneet amiraliteetin saati sitten lehdistön taistelunhalua. Englantilaiset olivat jo huhtikuussa suorittaneet tiedustelua Hankoniemellä sijaitsevien Gustafsvärnin ja Gustav Adolfin linnakkeiden lähistöllä. Hyökkäys toteutettiin vasta 22.05.. Hangon linnoitus oli vanhanaikainen ja huonossa kunnossa, vaikka venäläiset olivat kunnostaneet sitä kiireellä kevään aikana edes jonkinlaiseen taistelukuntoon. Linnoitus oli alimiehitetty ja aseistettu vanhanaikaisilla, lyhyen kantaman tykeillä.⁸⁸

Kuusi pienempää höyryalusta aloitti pommituksen tykein ja raketein äärikantamalta ja linnoitus pystyi vain ajoittain vastaamaan tuleen. Taistelu kesti noin viisi tuntia ja sitä kuvataan ajoittain hyvin kiivaaksi. Englantilaisten poistuttua linnoitus oli kärsinyt vaurioita, mutta tappiot olivat molemmin puolin vähäiset johtuen osaltaan tykkien huonosta tehosta pitkillä matkoilla. Molemmat osapuolet pitivät taistelua voittona. Englantilaiset katsoivat linnoituksen tulleen tuhotuksi, koska se vastasi loppuvaiheessa tuleen enää satunnaisesti. Venäläiset perustelivat voittoa sillä, että vihollinen oli pommituksen jälkeen poistunut paikalta yrittämättä nousta maihin. Linnoituksen komentaja, everstiluutnantti von Moller ylennettiin suoraan kenraalimajuriksi.⁸⁹

Venäläiset tekivät kesän aikana päätöksen luopua Suomen rannikon monista pienistä linnoituksista⁹⁰. Tärkeimpänä syynä oli halu vahventaa puolustusta strategisesti tärkeissä kohteissa, lähinnä Kronstadt, Suomenlinna, Turku, Tallinna ja Riika. Hangon linnoitukset räjäytettiin 27.08. Myös Liepaja (Libau) saattoi olla yksi vahvennettavista rannikkokohteista. Lähteiden perusteella ei käy ilmi, toteutettiinko samanlainen joukkojen keskittäminen tärkeiden kohteiden suojaksi myös Baltian länsirannikolla, ainakin siihen olisi ollut tarvetta. Fregatti *Amphion* (34 tykkiä) ja sluuppi *Conflict* (6 tykkiä) valtasivat puolustamattoman Liepajan sataman 10.04. tuhoten kaikki satamassa olleet laivat ja varastot⁹¹.

⁸⁸ Geenhill, Giffard (1988) s. 202

⁸⁹ Mattila, Vitikka (1996) s. 80-81

⁹⁰ Geenhill, Giffard (1988) s. 203, Mattila, Vitikka (1996) s. 82

⁹¹ <http://www.pdavis.nl/Russia.htm>

Pienet linnoitukset eivät enää pystyneet vastaamaan uudenaikaisen laivaston omaava vihollisen aiheuttamaan uhkaan. Ruotsinvallan aikana linnoitukset toimivat tukikohtina rannikolla ja niiden taistelua tuki saaristolaivasto⁹². Vuonna 1854 liittoutuneilla voidaan sanoa olleen täydellinen meren herruus avoimella merellä, ja suurimmassa osassa saaristoa. Linnoituksia ei voitu tukea laivastojoukoilla, kun vihollinen sen sijaan pystyi keskittämään yksittäistä linnoitusta vastaan murskaavan linjalaivojen tulen. Näin tehtiin vain kaksi kertaa sodan aikana. Pienempien alusten tuli riitti hyvin heikkoja maakohteita vastaan johtuen höyryalusten hyvästä liikkumiskyvystä sekä laivatykistön usein jopa kaksikertaisesta kantamasta verrattuna linnoitustykistöön. Puolustajan oli näin mahdotonta tietää, mihin laivasto seuraavaksi iskisi. Tästä syystä venäläiset katsoivat järkeväksi keskittää joukkonsa vain avainkohteiden puolustukseen.

3.3.3. Hyökkäykset Raaheen ja Ouluun

Amiraali Plumridgen komennossa oleva höyryalusosasto tiedusteli Kokkolan sisääntuloväylää 27.05. Amiraali päätti olla ryhtymättä hyökkäykseen kapteeniensa kehotuksesta huolimatta vedoten karikkoisiin ja tuntemattomiin vesiin. Päätös aiheutti tyytymättömyyttä, koska useimmat kapteeneista odottivat innolla mitä tahansa toimintaa, missä kunnostautua⁹³. Pohjanlahden rannikko on vieläkin matalaa ja karikkoista, eivätkä suuremmat alukset pysty liikkuman rannan läheisyydessä ruopattujen väylien ulkopuolella. Hyökkäykset rannikolle sotavarusteiden tuhoamiseksi päätettiin kuitenkin aloittaa ja ensimmäiseksi kohteeksi valittiin Raahe.

Plumridgen osaston neljän fregattien ilmestyminen Raahen edustalle sai aikaan paniikin kaupungissa, joka oli vailla puolustuslaitteita. Hyökkäyksiä varten ei ollut koottu erillistä maihinnousuosastoa, vaan tehtävään käytettiin alusten merimiehiä ja mahdollisesti mukana olleita alusten omia merijalkaväen osastoja. Englantilaiset nousivat maihin valkoisen lipun turvin neuvottelemaan. Koska alueella ei ollut sotaväkeä, englantilaiset polttivat sataman ja kaiken sotavarusteeksi kelpaavan tavarat. Raahessa tuhottiin tai vallattiin lähteestä riippuen noin kymmenen erikokoista alusta ja huomattavia määriä tervaa, puutavaraa sekä muuta laivanrakennusmateriaalia.⁹⁴

⁹² Geenhill, Giffard (1988) s. 203

⁹³ Geenhill, Giffard (1988) s. 176

⁹⁴ Mattila, Vitikka (1996) s. 82

Näyttää siltä, että hyökkäykset kaupunkeihin toteutettiin nopeassa tahdissa, koska Raaheen hyökännyt osasto havaittiin jo 01.06. Oulun edustalla. Greenhillin ja Giffardin sekä myös Mattilan ja Vitikan teoksissa siteerattujen aikalaiskuvausten perusteella englantilaiset eivät suunnitelleet hyökkäyksiä kovinkaan tarkasti. Tiedustelu-/tuhoajaosasto lähetettiin maihin lähes välittömästi alusten saavuttua kaupungin läheisyyteen. Ennakkotiedustelua ei nähtävästi tehty muuten, kuin alukselta tähystämällä, joten mahdollinen vastarinta tuli maihinnousujoukoille usein yllätyksenä. Suurin osa hyökkääjän tappioista johtuikin piilossa pysytelleen puolustajan avattua tulen venein lähestyvää maihinnousuosastoa vastaan.

Myöskään puolustaja ei näytä olleen tietoinen laivaston liikkeistä, vaan havaintoja lähetettiin lähinnä vain lähettien välityksellä. Suomen rannikolla oli käytössä semafori- eli optinen lennätinverkko, jonka avulla vihollishavaintoja pystyttiin viestittämään nopeasti⁹⁵. Kesän 1855 aikana Suomenlahden rannikolle valmistui sähköinen lennätin, joka entisestään paransi viestien kulkua. Ongelmaksi muodostui silloin vihollisuhkaan vastaaminen. Joukkojen keskitykset olivat riippuvaisia jalkaväen ja tykistön marssinopeudesta, joten vahvistukset eivät useimmiten ehtineet saapua paikalle estämään vihollisen hyökkäyksiä. Aivan kuten pienten rannikkolinnakkeiden kohdalla, puolustajalla oli suuria vaikeuksia rakentaa tarvittava puolustus kaikkiin rannikon kohteisiin, koska laivaston nopeaan liikkumiskykyyn ei pystytty maalla vastaamaan.

Oulussa oli paikalla pieni varuskunta, joka jostain syystä vetäytyi kaupungista englantilaisten maihinnousuosaston aloitettua lähestymisen 02.06. Tämä antoi hyökkääjälle vapaat kädet tuhota Oulun satama, useita laivoja ja suuri määrä kauppatavaraa. Englantilaiset käyttivät merellä kaappaamansa kuunarin miehistöä luotseina satamaan hyökätessään. On huomattavaa, että englantilaiset eivät pyrkineet tuhoamaan kaupunkia, vain sataman. Vahingot olivat silti melkoiset, mutta ihmishenkiä ei menetetty kummallakaan puolella.⁹⁶

Hyökkäys oli mahdollista toteuttaa laivojen omin voimin ilman jalkaväkeä yllätyksen turvin. Englantilaiset alukset pystyivät liikkumaan Pohjanlahdella ja Suomenlahdella puolustajan niitä havaitsematta, joten laivat pystyivät hyökkäämään mihin tahansa yllättäen lyhyellä varoitusajalla. Hyökkäykset Raaheen ja Ouluun eivät vaatineet kuolonuhreja kummallakaan puolella, eivätkä suomalaiset pyrkineet estämään niitä ilman aseita. Sotaväen läsnäolo ja

⁹⁵ Mattila, Vitikka (1996) s. 71

⁹⁶ Geenhill, Giffard (1988) s. 177-178

aseellinen vastarinta pystyivät tehokkaasti estämään englantilaisten aikeet, kuten Kokkolassa tapahtui.

3.3.4. Torjuntavoitto Kokkolassa

Tuhotyöt Raahen ja Oulun satamissa herättivät pelkoa rannikon asutuskeskuksissa. Kaupunkilaiset siirsivät arvoesineitään turvaan maaseudulle, kauppiaat piilottivat tavaroitaan ja upottivat laivojaan matalaan veteen tavoitteena estää niiden polttaminen tai kaappaus. Kokkolassa ryhdyttiin paikallisten kauppiaiden johdolla valmistelemaan kaupungin puolustusta englantilaisten hyökkäyksen varalle⁹⁷. Rakennettiin tykistön ja jalkaväen tuliasemia. Paikallisista miehistä muodostettiin noin sadan hengen vahvuinen, metsästysaseilla varustettu vapaaehtoisosasto. Sotaväkeä saatiin paikalle Vaasasta kenraalimajuri von Wendtin johdolla kaksi komppaniaa sekä tykkeitä.⁹⁸

Amiraali Plumridgen alusosasto jakautui Oulun jälkeen kahteen osaan, joista fregatit *Leopard* ja *Valorous* suuntasivat kohti Torniota amiraalin itsensä komennossa, mutta *Vulture* (kuusi tykkiä) ja *Odin* palasivat Kokkolan edustalle. Johtuen matalasta väylästä alukset joutuivat ankkuroimaan tykinkantaman ulkopuolelle kaupungista. Englantilaiset noudattivat Kokkolassa muiden onnistuneiden hyökkäysten kaavaa ja lähettivät ensin maihin neuvottelijoita valkoisen lipun turvin. Tällä kertaa vaatimus alusten ja tavaroiden luovutuksesta hylättiin, joten englantilaiset aloittivat illansuussa hyökkäyksen seitsemän veneen voimin. Kaupunkilaiset ja venäläinen sotaväki onnistuivat torjumaan hyökkäyksen ja aiheuttamaan maihinnousujoukolle kymmenien miesten tappiot. Puolustajan onnistui myös vallata yksi veneistä, jonka hengissä oleva miehistö joutui vangeiksi.⁹⁹

Kokkolan puolustajat onnistuivat torjunnassaan erinomaisesti. Puolustajan tuli maalta oli tarkempaa ja tehokkaampaa kuin englantilaisten veneistä ampuma. Lisäksi liian kaukana olleet sota-alukset eivät pystyneet kuin ajoittain tukemaan hyökkäysosaston veneitä, silloinkin vain epätarkasti tykkien äärikantamalta. Tärkein syy puolustajan voittoon oli mielestäni yllätyksen tuoma etu. Vaikka vastustaja sai viitteitä vastarinnan mahdollisuudesta, torjunnan ryhmitys ja tehokkuus tulivat englantilaisille ikävänä yllätyksenä. Tiedustelun puutteet sekä mahdollisesti laivaston liiallinen luottamus vastarinnan vähäisyyteen aiempien kokemusten

⁹⁷ Mattila, Vitikka (1996) s. 83

⁹⁸ Mattila, Vitikka (1996) s. 83

⁹⁹ Geenhill, Giffard (1988) s. 186

nojalla kostautuivat. Kokkolan jälkeen amiraali Plumridge käski, ettei hyökkäyksiä rannikolle enää tehdä ilman alusten tykistön täyttä tukea. Hän myös teki esityksen Napierille toivoen matalakulkuisempia höyryaluksia maihinnousujen tueksi¹⁰⁰. Kokkolaa ennen maahyökkäystä oli vastustettu tehokkaasti vain Tammisaassa.

Näyttää siltä että fregattiosastot pystyivät toimimaan tehokkaasti vain puolustamattomia tai heikosti puolustettuja kohteita vastaan, kuten Raahen, Oulun ja Tornion. Alusten henkilöstö ei riittänyt vahvan maihinnousuosaston lähettämiseen, eikä henkilöstöä ollut sellaiseen myöskään koulutettu. Esimerkiksi Kokkolaan 1854 hyökänneiden kahden aluksen koko henkilöstövahvuus ei ylittänyt 650 miestä. Näistä maihinnousuun mahdollisesti irrotettava osuus oli huomattavasti pienempi. Vaihtoehto maihinnousuhyökkäykselle oli pommitus mereltä. Ollakseen tehokas sataman tai kaupungin tapaista kohdetta vastaan pommitus vaati suuren määrän ammuksia ja tykkejä, eikä siksi tullut kyseeseen kuin maihinnousun tukemistarkoituksessa.

3.3.5. Tiedusteluhyökkäys Bomarsundiin

Ahvenanmaan saariston suojassa sijaitseva Bomarsundin linnoitus oli tarkoitettu Itämeren Laivaston eteentyönnetyksi tukikohdaksi. Sen rakentaminen oli aloitettu jo vuonna 1830, mutta Krimin sodan alkaessa Bomarsund oli edelleen pahasti keskeneräinen. Lähinnä hitaaseen valmistumiseen oli syynä raha. Rauhan aikana ei katsottu olevan tarpeellista kuluttaa varoja kaukaisiin ja syrjäisiin linnoituslaitteisiin. Päälinnoitus oli kuitenkin saatu lähes kokonaan valmiiksi, itsenäisistä torneista valmiina olivat päälinnoituksen länsipuolella oleva C- torni (Brännklint), pohjoisniemelle rakennettu U- torni (Notvik), sekä Bomarsundin salmen itärannalla sijaitseva Z- torni (Prästö).¹⁰¹ Tornien lisäksi päälinnoituksen eteläpuoleiseen niemeen oli rakennettu maavallein suojattu nelitykkinen patteri ja Michelsön saareen oli rakenteilla toinen patteri. Bomarsundin linnakkeen komendanttina toimi sodan aikana eversti Jakob Bodisco apunaan Ahvenanmaan väliaikainen kuvernööri, everstiluutnantti Knut Furuhjelm.

Vaikka Bomarsund saattoi kaukaa näyttää voimakkaalta, vaikutelma ei kestänyt lähempää tarkastelua. Vihollismaiden tykkien teho ja ampumatarvikkeet olivat kehittyneet huomattavasti ja 1820-luvulla suunniteltu linnoitus oli pahasti vanhentunut. Kuten

¹⁰⁰ Geenhill, Giffard (1988) s. 190

¹⁰¹ Scott, Sverre: Bomarsundin linnoitus., Lyhyt historiikki. 1971, s. 3

Suomenlinnassa ja Hangossa, rauhanajan säästöt ja operatiivisen valmiuden räikeät laiminlyönnit kostautuivat nyt sodan alla¹⁰². Miehistystilanne oli myös huolestuttava. Linnoituksen henkilöstömäärä oli 2300 upseeria, aliupseeria ja miestä, joista kaikki eivät edes olleet asekuntoisia.

Tsaari Nikolai I antoi tammikuussa 1854 käskyn lisätä Ahvenanmaan puolustusta, mutta käskyn toteutus myöhästyi. Loppukesästä vahvistuksia tuova kenraaliadjutantti Arkassin johtama laivasto-osasto joutui kääntymään takaisin Suomenlinnaan liittoutuneiden merisaarrosta johtuen. Näin linnoitus jäi yksin ilman oman laivaston tukea²⁹. Myöskään merimiinoja ei Kronstadtin ja Suomenlinnan tapaan jostain syystä käytetty linnoituksen suojaamiseen, vaikka ne olisivat sopineet saariston kapeisiin salmiin erinomaisesti. Bomarsundin puolustussuunnitelmissa oli laiminlyöty suojaus maalta käsin tulevaa hyökkäystä vastaan. Maahyökkäys on historian saatossa koitunut monen merilinnoituksen turmioksi, mainittakoon vaikka Suomenlinna 1809 ja Singapore 1942.

Venäjän sodanjohto uskoi elokuussa 1854, että liittoutuneiden maihinnousu suuntautuisi mantereen sijasta meren eristämään Bomarsundin vastaan¹⁰³. Näin kävikin, mutta yllättävällä tavalla. Kesäkuun lopussa amiraali Napier antoi neljän höyrylaivan osastolle käskyn siirtyä Bärösundin vesille Ahvenanmaalle viemään amiraali Plumridgelle uusia käskyjä ja hakemaan tarvikkeita. Osaston vanhimpana upseerina toimi siipiratassluuppi Heclan päällikkö Hall. Hän päätti käyttää hyväkseen väliaikaista komentajan asemaansa ja päätti lyhyen tiedustelun jälkeen tehdä hyökkäyksen Bomarsundia vastaan. Onnistuessaan hyökkäys saisi vahvaa positiivista julkisuutta ja edistäisi hänen uraansa merkittävästi.¹⁰⁴

Aikaisin aamulla 21.06. *Hecla* ja siipiratasfregatit *Valorous* ja *Odin* höyrysi englantilaisen merenmittausaluksen muutamia viikkoja aikaisemmin luotaamaa väylää pitkin Lumparnille (merenlahti sisäsaaristossa linnoituksen edustalla). Navigointi saarten välissä ei olisi ollut aluksille mahdollista ilman höyryvoiman apua. Kaksi aluksista ankkuroi linnoituksen edustalle yhden avatessa läheisen saaren takaa. Alusten lähestyessä linnoitusta, edelleen sen tykkien kantomatkan ulkopuolella, ne joutuivat linnoituksen lounaispuolelle rakennetun naamioidun patterin sekä suomalaisen tarkka-ampujaosaston tulen kohteeksi. Kolmen tunnin kiivaan laukaustenvaihdon jälkeen patteria johtanut everstiluutnantti Furuhjelm antoi

¹⁰² Mattila, Vitikka (1996) s. 66–67

¹⁰³ Greenhill, Giffard (1988) s. 203

¹⁰⁴ Greenhill, Giffard (1988) s. 223

perääntymiskäskyn tarkka-ampujien jäädessä aseisiin niemeen. Neljätykkinen patteri oli kokonaan tuhoutunut englantilaisten musertavassa tulessa. Puolustajat onnistuivat vaurioittamaan yhden aluksen siipiratasta.¹⁰⁵

Englantilaiset siirtyivät iltapäivällä lähemmäs päälinnoitusta ja aloittivat pommituksen käyttäen tykistön kranaattien ja rautakuulien lisäksi raketteja, joiden tarkoituksena oli sytyttää linnoitus ja sen rakennukset tuleen. Päälinnoituksen lisäksi laivojen tuleen vastasi Brännklintin torni muiden tornien ollessa liian kaukana osallistuakseen taisteluun. Taistelu jatkui yöhön, jolloin laivasto vetäytyi käytettyään kaikki ammuksensa ja yhden laivoista sytyttyä tuleen puolustajan ammuksista.¹⁰⁶

Komentaja Hall oli tyytyväinen hyökkäyksen tuloksiin. Raportissaan hän sanoo vaurioittaneensa linnoitusta vakavasti ja sytyttäneensä sen tuleen. Hän myös mainitsee linnoituksen tulittaneen laivoja iltaa kohti enää yksittäisin laukauksin. Englantilaisten tappiot olivat vain neljä haavoittunutta. Venäläisten raportin mukaan englantilaisten onnistui sytyttää joitakin linnoituksen ympärillä olleita puurakennuksia tuleen varsinaisen linnoituksen jääneen suuremmista vaurioista. Linnoituksen väestä kaatui neljä ja haavoittui 15. Koska laivat ampuivat niin kaukaa, (alle 3 km) niiden tuli ei ollut tehokasta. Linnoituksen tykkien tehokas kantomatka oli englantilaisia huonompi, joten eversti Bodisco käski vähentää linnoituksen tulta säästääkseen ammuksia.¹⁰⁷

Bomarsundin pommitus ei saavuttanut tavoitettaan. Vaikka englantilaiset ampuivat yli 2500 ammusta ja rakettia, ei linnoituksen taistelukyky muuttunut miksikään³⁸. Hämmästyttävää kyllä, molemmat osapuolet olivat taisteluun tyytyväisiä, mikä osaltaan kertoo sekä englantilaisten ja venäläisten halusta saada hyviä uutisia sodasta. Amiraali Napier oli raivoissaan, koska Hall oli hyökännyt linnoitusta vastaan omin luvuin. Napieria oli erityisesti varoitettu hyökkäämästä ”kivimuureja vastaan” ilman pakottavaa syytä. Hän joutui pian muuttamaan mieltään ja onnittelemaan Hallia erinomaisesta suorituksesta. Englannin lehdistö ja yleisö ottivat nimittäin uutiset hyökkäyksestä vastaan innostuneesti, olihan pommitus malttamattomasti odotettu voitto. Hallitus oli tyytyväinen ja ensimmäinen merilordi ylisti hyökkäyksen toteuttajia, Hall sai siirron suuremman aluksen päälliköksi.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Scott (1977) s. 3-4

¹⁰⁶ Scott (1977) s. 4, Mattila, Vitikka (1996) s. 90

¹⁰⁷ Greenhill, Giffard (1988) s. 224

¹⁰⁸ Greenhill, Giffard (1988) s. 227

Myös tsaari oli tyytyväinen. Eversti Bodisco ylennettiin kenraalimajuriksi, patterin ja tarkka-ampujien johtajana toiminut Furuhjelm everstiksi. Mitaleja ja kunnianosoituksia sateli ja koko linnoituksen henkilöstö sai kukin ruflan palkinnoksi tsaarilta.¹⁰⁹ Kaikesta huolimatta tiedusteluhyökkäys antoi liittoutuneille kuvan linnoituksen valmiudesta ja sai poliitikot Englannissa ja Ranskassa luovuttamaan lisäjoukkoja Ahvenanmaalla käytettäväksi. Liittoutuneet päättivät hyökätä Bomarsundiin suurella voimalla.

Sotilaat ja siviilit keskittyivät Itämeren sotatoimien arvioinnissa lähes kokonaan taisteluihin. Kukaan ei näyttänyt ymmärtävän, että strategisia tavoitteita oli mahdollista saavuttaa ampumatta laukaustakaan. Totuus on, että merisaarto oli jo neutralisoinut Bomarsundin linnoituksen aiheuttaman kyseenalaisen uhan. Linnoitus oli täysin eristyksissä vailla apujoukkoja ja kaiken lisäksi keskeneräisenä.

3.3.6. Bomarsundin hävitys

Elokuun alussa Ahvenanmaan vesille saapui laivasto-osasto mukanaan maihinnousujoukot, joiden avulla hyökkäys Bomarsundiin voitiin todella aloittaa. Maajoukkojen komentajaksi määrätyn ranskalaisen kenraali Achille Baraguay d'Hilliersin komennossa oli neljä rykmenttiä ja erillinen pataljoona ranskalaista jalkaväkeä, yhteensä noin 10000 miestä. Lisäksi hänen käytössään olivat prikaatikenraali Harry Jonesin komennossa olevat englantilaiset pioneerit sekä merijalkaväkeä ja miehistöä laivoilta.¹¹⁰ Hyökkäyssuunnitelman mukaisesti maihinnousu toteutettaisiin kolmelta suunnalta yhtä aikaa laivaston tukiessa tykkitulella. Taistelussa englantilaiset muodostaisivat vasemman siiven, ranskalaiset keskustan ja laivasto oikean sivustan.

Linnoituksessa oli tiedusteluhyökkäyksen jälkeen ryhdytty toimenpiteisiin puolustuksen vahventamiseksi. Pommituksen vauriot oli korjattu ja linnoituksen ympäristöön rakennettu tykkipattereita sekä jalkaväen tuliasemia. Linnoituksen pihalle valmistui raskas mörssäripatteri.¹¹¹

¹⁰⁹ Scott (1977) s. 5

¹¹⁰ Scott (1977) s. 5

¹¹¹ Mattila, Vitikka (1996) s. 91

Taistelu alkoi aikaisin aamulla 8. elokuuta. Kello 0300 kolme rykmenttiä ranskalaista jalkaväkeä kenraali d'Huguesin komennossa nousi maihin Tranvikissä linnoituksesta lounaaseen. Kauempana linnoituksesta länteen kenraali Greisis nousi maihin ranskalaisen rykmentin ja pataljoonan kanssa. Pohjoisesta Hultan kohdalla hyökkäsi prikaatikenraali Jones mukanaan englantilaiset pioneerit sekä osasto matruuseja laivoilta. Lisäksi Prästön saarelle nousi maihin osasto ranskalaista merijalkaväkeä. Pääosa joukoista oli maissa jo 0600, tosin varusteiden ja erityisesti piiritystykkien kuljettaminen maihin kesti pitkälle seuraavaan päivään. Piiritystykkien käsitti laivoilta siirrettyjä erikokoisia kanuunoja sekä piiritysmörssäreitä. Hyökkääjä alkoi välittömästi rakentaa piirityssuojia ja tykkipattereita linnoituksen pystymättä suuremmin häiritsemään tykkien lyhyen kantomatkan vuoksi.¹¹²

10.08. laivasto aloitti rajun pommituksen päälinnoitusta ja siitä länteen sijaitsevaa Brännklintin tornia (C) vastaan. Laivat ampuivat pääosin linnoituksen tykkien kantomatkan ulkopuolelta. Maajoukot yhtyivät hyökkäykseen. Tornissa oli 140 hengen miehistö, kolme upseeria ja 16 tykkiä. Se oli ollut taistelussa jo edellisestä päivästä lähtien tuhoten mm. ranskalaisten rakentaman tykkipatterin. Se joutui myös ampumaan taukoamatta pitääkseen ranskalaiset tarkka-ampujat loitolla. Hyökkääjä sai tulesta huolimatta rakennettua kaksi patteria ja alkoi tulittaa tornia kiivaasti. Mörssärit ajoivat venäläiset tarkka-ampujat tornin katolta, jolloin hyökkäävä jalkaväki pääsi tulittamaan tornin ampuma-aukkoihin vaikeuttaen näin tykkimiesten toimintaa.¹¹³ Tornin tilanne kävi kestävämmäksi ja sen komentaja joutui pyytämään tulitaukoa neuvotellakseen linnoituksen päällikön kanssa. Kenraali Bodisco käski jatkaa taistelua. Jos tornit antautuisivat, keskeneräisen päälinnoituksen olisi mahdotonta pitää puoliaan ja vihollinen voisi rauhassa piirittää sen kokonaan. Tauon aikana C-torni miinoitettiin ja suurin osa varusväestä siirtyi päälinnoitukseen.¹¹⁴

C-tornin komentajan palatessa tornille sattui tapaus, joka kuvaa hyvin 1800-luvun sodankäyntiä. Joukko englantilaisia meriupseereita oli tulitauon aikana päättänyt tulla maihin tutustumaan vihollisen aseisiin lähempää. He tarkastelivat sikareita poltellen puolustajan tornia lähietäisyydeltä. Tämän huomattaessaan tornin komentaja, kapteeni Teche pyysi herroja siirtymään omiin aseisiinsa, koska tulitus alkaisi pian ja he saattaisivat muuten jäädä ristituleen. Englantilaiset pitivät ehdotusta sopivana ja herrasmiesmäisenä ja poistuivat paikalta. Liittoutuneiden jalkaväki valtasi C-tornin 12.08. ottaen sen henkilöstön vangeiksi.

¹¹² Scott (1977) s. 6

¹¹³ Greenhill, Giffard (1988) s. 255

¹¹⁴ Scott (1977) s. 5

Itse torni räjähti vähän antautumisen jälkeen joko miinoista tai päälinnoituksesta ammutusta mörssäritulesta johtuen.¹¹⁵

C- tornin tuhoutumisen jälkeen päälinnoituksen pommitus jatkui kahden päivän ajan. 15.08. englantilaiset saivat rakennettua patterin Notvikin tornista (U) itään olevalle korkealle kalliolle ja hyökkäys tornia vastaan alkoi maalta ja mereltä. Tornin tilanne oli tukala heti alusta saakka. Hyökkäys oli katkaissut sen huoltotien päälinnoitukseen eikä tornin alueella ollut kaivoa. Kun Tornin vesisammiot saivat heti pommituksen alussa täysosuman, ei vettä riittänyt 180 miehen juotavaksi tai 18 tykin jäähdyttämiseen, joten tornin oli antauduttava.¹¹⁶

Läntisten tornien antauduttua liittoutuneet käänsivät tykkinsä päälinnoitusta vastaan ja aloittivat ennennäkemättömän pommituksen, joka jatkui läpi yön. Laivojen ja patterien yli 800 tykin tuli iski linnoitukseen. Linnoituksen katto sortui useista kohdista, asuntorakennukset olivat raunioina ja muuri murtui oikean siiven kohdalta ranskalaisen patterin ammuttua sitä 500 metrin päästä. Kenraali Bodisco totesi tilanteen toivottomaksi ja antautui ehdoitta 16.08. kello 1300. Jäätyään ilman päälinnoituksen tukea jäljellä oleva Prästön torni (Z) antautui.¹¹⁷

Bomarsundin linnoitus piti puoliaan kahdeksan vuorokautta valtavaa ylivoimaa vastaan. Linnoituksen tappiot olivat 53 kaatunutta ja 86 haavoittunutta, siis varsin pienet taisteluiden kiivauteen nähden. Loput puolustajista otettiin vangeiksi Ranskaan ja Englantiin. Liittoutuneiden kokonaistappioista ei ole tarkkaa tietoa, lähteissä luku vaihtelee 500 ja 250 välillä.¹¹⁸

Liittoutuneet eivät miehittäneet Ahvenanmaata, siihen ei ollut joukkoja eikä tarvetta. Estääkseen venäläisiä korjaamasta Bomarsundin linnoitusta talven aikana liittoutuneet räjäyttivät jäljelle jääneet tornit ja päälinnoituksen palasiksi.

Bomarsund oli vihdoinkin se kaikkien odottama ensimmäinen liittoutuneiden voitto ja sellaisena merkittävä moraalinen isku sodassa Venäjää vastaan. Viimein näytti siltä, että laivasto Itämerellä alkaisi lunastamaan siihen luotuja valtavia odotuksia. Taistelu herätti suurta

¹¹⁵ Greenhill, Giffard (1988) s. 256

¹¹⁶ Mattila, Vitikka (1996) s. 94

¹¹⁷ Greenhill, Giffard (1988) s. 259

¹¹⁸ Mattila, Vitikka (1996) s. 96

innostusta Englannin ja Ranskan lehdistössä ja hallituksissa. Napoleon III ylensi kenraali Baraguay d'Hilliersin välittömästi marsalkaksi ja taistelua juhlittiin yleisesti.¹¹⁹ Itämeren sodan kannalta Bomarsundin tuhoaminen ei kuitenkaan ollut strategisesti tai taktisesti välttämätöntä, koska vanhanaikainen linnoitus ei ollut liittoutuneille uhka, eivätkä venäläiset pystyneet käyttämään sitä alkuperäiseen tarkoitukseensa laivastotukikohtana. Käytännössä merisaarto oli jo tuhonnut Bomarsundin. Keskenikäinen linnoitus ei saarron takia saanut vahvistuksia ja huolto oli lähiseudun viljelijöiden varassa. Linnoituksella ei ollut hyökkäyksellistä arvoa puolustustehonkin ollessa kyseenalainen, joten sen tuhoaminen ei ollut itsessään liittoutuneille vaivan arvoista.

Hyökkäys osoittautui silti strategisesti tärkeäksi, ei tuloksensa vaan osoittamiensa mahdollisuuksien vuoksi. Hyökkäys Bomarsundiin ratkaisi laivaston toimintamahdollisuuksiin vaikuttavan ongelman: pystyykö nykyaikainen laivasto tuhoamaan kivistä rakennetun linnoituksen. Kävi selväksi, että tykkien ja ampumatarvikkeiden kehittyminen yhdessä höyryvoiman kanssa mahdollisti hyökkäyksen merilinnoituksiin. Hyökkäys osoitti venäläisille, etteivät Kronstadtin tykit välttämättä pystyisi takaamaan Pietarin turvallisuutta. On totta, ettei Bomarsund ollut Kronstadtin veroinen uudenäikainen linnoitus, eikä sen huoltaminen ollut mahdollista sisälinjoilta Kronstadtin tapaan. Sen tuho yhdessä seuraavan kesän Suomenlinnan pommitukseen ja erityisesti Sevastopolin valtaukseseen Krimillä sai venäläiset vahvistamaan pääkaupungin puolustusta. Liittoutuneet alkoivat suunnitella hyökkäyksiä Suomenlinnaan ja Kronstadtin.

3.3.7. Tiedusteluhyökkäys Turun edustalla ja laivaston poistuminen Itämereltä

Englantilaiset suorittivat tiedusteluluonteisen hyökkäyksen kohti Turkua nopeasti Bomarsundin taistelujen päätyttyä 22.08.1854. Tavoitteena oli koetella kaupungin puolustuksen kestävyyttä mahdollisen myöhemmin toteutettavan laajemman hyökkäyksen varalta. Turun meripuolustuksen johtajana toimi kontra-amiraali von Schantz. Hänellä oli komennossaan seitsemän höyryalusta, joista osa siviilialuksia, 17 tykkipurttia, tykistöä, jalkaväkeä sekä osasto kasakoita. Tiedusteluun osallistui siipiratasfregatti *Odin* mukanaan kaksi höyrysluuppia. Osaston alukset avasivat tulen jo tavaksi tulleeeseen tapaan puolustajan tykkien kantaman ulkopuolelta. Aluksen etenivät kohti puolustuslinjaa, joka koostui ketju- ja paalusteista, soudettavista tykkipursista, siviilialuksista sekä maapattereista. Mattilan ja Vitikan mukaan englantilaisten tavoitteena oli tiedustella puolustuksen kestävyiden ohella

¹¹⁹ Geenhill, Giffard (1988) s. 267

myös raskaiden aseiden sijoituspaikat. Noin kolmen tunnin jälkeen osasto poistui alueelta kummankin osapuolen kärsittyä vain vähäisiä tappioita. Puolustus todettiin nähtävästi vahvaksi, koska liittoutuneet eivät enää hyökänneet Turkuun.¹²⁰

Bomarsundin hävityksen innoittamina liittoutuneet alkoivat puuhata hyökkäystä Suomenlinnaan vielä samana syksynä. Kenraali Jonesin laatima suunnitelma oli Bomarsundin hyökkäyksen kaltainen ja siihen kuului tuhansien miesten maihinnousu Santahaminan kautta linnoituksen selustaan. Napier oli kuitenkin hyökkäystä vastaan ja pysyi kannassaan, ettei laivasto ollut tarpeeksi tehokas hyökkäykseen Suomenlinnaa tai Kronstadtia vastaan. Olisi tarvittu uudenlaisia, panssaroituja tykkipattereita sekä tykki- ja mörssäriveneitä. Myös ranskalaiset vastustivat hyökkäystä ja maihinnousuosaston paluu Ranskaan hautasi sen lopullisesti.¹²¹

Mattilan ja Vitikan mukaan toiminta Itämerellä rauhoittui elokuun lopussa. Amiraali Plumridgen osasto lopetti Pohjanlahden saarron lokakuun aikana ja viimeiset liittoutuneiden alukset poistuivat Pohjois-Itämereltä joulukuussa¹²².

3.4. Laivaston toiminta vuonna 1855

Liittoutuneiden painopiste siirtyi vuonna 1855 entistä enemmän Mustallemerelle. Itämerelle lähetettiin 10 linjalaivaa ja yhdeksän vanhempaa alusta (*blockship*). Linjalaivojen, jotka kaikki olivat moottoroituja, tarkoituksena oli estää Venäjän laivaston pääsy avomerelle samalla kun fregatit huolehtisivat merisaarrosta. Greenhillin ja Giffardin mukaan vuoden 1855 laivaston tehtävä oli jakaa venäläisten voimia Itämeren ja Krimin sotanäyttämöiden kesken, eikä laivastoilta odotettu mitään merkittävää, toisin kuin edellisenä vuonna¹²³. Trevor Royle antaa päinvastaisen kuvan laivastoon asetetuista odotuksista. Hänen mukaansa laivastolta odotettiin nyt aktiivista toimintaa Venäjän merilinnoituksia vastaan perusteena Bomarsundin onnistunut hävitys edellisenä vuonna. Ruotsin houkuttelemisesta mukaan sotaan ei myöskään ollut luovuttu¹²⁴.

¹²⁰ Mattila, Vitikka (1996) s. 98-99

¹²¹ Geenhill, Giffard (1988) s. 268-269

¹²² Mattila, Vitikka (1996) s. 99

¹²³ Geenhill, Giffard (1988) s. 295

¹²⁴ Royle (1999) s. 377-378

Vuonna 1855 englantilaisen laivaston komentajana toimi kontra-amiraali Richard Saunders Dundas. Dundas oli toinen merilordi ja hänellä oli Napieria paremmat poliittiset suhteet. Häntä ei pidä sekoittaa vuonna 1854 Mustanmeren laivastoa komentaneeseen kontra-amiraali James Whitley Dundasiin. Ranskalaista osastoa Itämerellä komensi Amiraali Pénaud.

Olivat laivastoon kohdistetut odotuksen millaisia tahansa, laivaston muuttunut koostumus asetti selkeät rajat sen toimintamahdollisuuksille. Aluksia oli edelliseen vuoteen verrattuna vähemmän, mutta nyt kaikki taistelualukset olivat höyrykäyttöisiä. Merkittävän maihinnousukyvyn puuttuminen oli tärkein ero vuosien 1855 ja 1854 laivastojen välillä. Ranska ja Englanti keskittivät maavoimansa Krimille ja Sevastopolin valtauksen, eikä toisarvoiselle Itämeren alueelle riittänyt joukkoja¹²⁵. Jalkaväen puute esti tehokkaasti laivastolta kaiken sotilaallisen vaikuttamisen mahdollisuuden. Sotivien osapuolien välille syntyi pattitilanne: liittoutuneiden laivasto ei pystynyt hyökkäämään maalle eikä Venäjän armeija merelle¹²⁶.

Suurin osa varsinaisista sotatoimista jäi siten pienempien alusten, fregattien, korvettien, sluuppien ja erilaisten tykkiveneiden varaan. Pienemmät alukset pystyivät liikkumaan saaristossa ja niitä käytettiin vuoden 1854 tapaamien merisaarron valvontaan ja hyökkäyksiin mantereelle. Ranskalainen laivasto oli niin ikään pienentynyt edellisestä vuodesta, mutta se otti nyt enemmän osaa tapahtumiin. Ranskalaiset tykkiveneet ja erityisesti mörssärialukset olivat tärkeässä osassa Suomenlinnan pommituksessa. Uudenlaisia, panssaroituja pommitusaluksia (*floating battery*) ei Itämerellä nähty. Uudet ranskalaisalukset lähetettiin Mustallemerelle, englantilaisen pommitusalusten rakentaminen oli vielä kesken.¹²⁷

Liittoutuneiden laivaston pienentyminen ei antanut venäläisille yhtään enempää liikkumavaraa. Venäjän laivastosta ei ollut taistelemaan. Purjehtivien sotalaivojen aika oli ohi, eikä höyryaluksia ollut tarpeeksi. Venäläiset päättivät jatkaa jo edellisenä vuonna päätettyä puolustuksen keskittämistä tärkeisiin kohteisiin. Näitä kohteita olivat Turku, Helsinki, Tallinna, Viipuri ja tietenkin Pietarin alue linnoituksineen¹²⁸. Kronstadtin ja Suomenlinnan puolustusvalmisteluja jatkettiin rakentamalla uusia pattereita ja laskemalla linnoitusten

¹²⁵ Geenhill, Giffard (1988) s. 304

¹²⁶ Geenhill, Giffard (1988) s. 296. Itämeren laivastoa ei asetettu lainkaan kulkukannalle vuonna 1855.

¹²⁷ Geenhill, Giffard (1988) s. 294-295

¹²⁸ Geenhill, Giffard (1988) s. 312

edustalle merimiinoitteet. Viipurinlahdelle ja Tallinnan edustalle rakennettiin uusia tykkipattereita. Turun puolustusta vahvennettiin miinoittein.¹²⁹

Vaikka suurin osa sotilaista keskitettiin Suomenlinnaan ja Kronstadtin, oli pitkin rannikkoa jaettu vaihteleva määrä sotilaita. Rannikon asutuskeskusten puolustus jäi edellisen vuoden tapaan paikallisille asukkaille. Suomen kenraalikuvernööri kehotti heinäkuussa rannikon asukkaita puolustautumaan omatoimisesti hyökkääjää vastaan. Johtuen luultavasti edellisen vuoden tuhoista ja Kokkolan asukkaiden torjuntavoitosta rannikon asukkaat olivat nyt paremmin varustautuneita. Sotaväen mukana oli usein vapaaehtoisia sekä paikallisia siviilejä, jotka osallistuivat aktiivisesti taisteluihin.¹³⁰

3.4.1. Hyökkäyksiä Pohjanlahden satamiin

Amiraali Dundas antoi alkukesällä julistuksen, jossa hän ilmoitti hävittävänsä vain venäläisten omaisuutta sekä kaappaavansa vain kaupankäyntiin käytettävät alukset. Satamassa olevat alukset hän lupasi jättää rauhaan¹³¹. Julistus ei vaikuttanut millään tavalla englantilaisten sota-aluksien toimintaan, vaan laivaston toiminta noudatti vuonna 1855 edellisen kesän mallia.

Dundas määräsi Pohjanlahdelle osaston, johon kuuluivat tykkiveneet *Cuckoo* (36 tykkiä), *Firefly* (5 tykkiä) sekä sluuppi *Harrier* (17 tykkiä). Alukset valvoivat merisaartoa kaappaamalla aluksia ja tekemällä iskuja rannikon asutuskeskuksiin. 20.06. englantilaiset polttivat ja valtasivat useita laivoja ja varastoja Uudessakaupungissa. Kaupunki oli varustamaton, joten englantilaiset saivat toimia vapaasti. Raumalla 02.07. kaupunkilaiset onnistuivat estämään vastaavanlaisen yrityksen ja kaupunki satamineen säilyi vaurioitta. Myöhemmin laivat pommittivat satamaa saaden aikaan laajaa tuhoa. Englantilaiset peruivat hyökkäyksen Vaasaan 03.08., koska paikalla oli venäläistä jalkaväkeä, mutta polttivat Vaasan sataman myöhemmin elokuussa, kun venäläiset olivat poistuneet. Porissa kaupunkilaiset joutuivat luovuttamaan hyökkääjille aluksia ja varusteita venäläisen osaston voimatta sitä estää.¹³²

¹²⁹ Mattila, Vitikka (1996) s. 101, Geenhill, Giffard (1988) s. 307

¹³⁰ Mattila, Vitikka (1996) s. 104

¹³¹ Mattila, Vitikka (1996) s. 103

¹³² Mattila, Vitikka (1996) s. 104-105

Tykkivene *Firefly* ilmestyi Kristiinankaupungin edustalle heinäkuussa. Kaupunki oli vailla puolustusta, mutta paikalliset kauppiaat onnistuivat pelastamaan omaisuutensa tekemällä sopimuksen hyökkääjän kanssa. Kauppiaat luovuttivat yhden aluksen täydessä lastissa englantilaisille, jotka saivat siitä hyvät saalisrahat.¹³³

Vastaavia tapauksia sattui sodan kuluessa muitakin. Tapahtumat muistuttavat mielestäni enemmänkin sivistynyttä ryöstöretkeä kuin sotaa ja näyttääkin siltä, ettei amiraali Dundas onnistunut pitämään kapteenejaan kurissa yhtään Napieria paremmin. Osasyynä saattoi olla johtamisvaikeudet, joita aiheutui ympäri Itämeren levitetyle laivastolle, jonka pääviestimenetelmät olivat liput ja tapaamisyhteys. Tapahtumista voi mielestäni päätellä, ettei laivasto täysin ollut amiraalin kontrollissa. Koordinoitu toiminta ei varmasti olisi onnistunut näköyhteyden ulkopuolella, mikä edelleen rajasi laivaston käyttöä suunnitellusti kohti strategista päämäärää. Molempina vuosina laivastoa moitittiin toimetttömyydestä. Ehkäpä sen aikaisilla viestiyhteyksillä ei pystytty paremmin koordinoituun toimintaan ja saarto oli ainut tehokas vaikutuskeino meritaistelun ohella. Joka tapauksessa edellisen vuoden omavaltaisuus ja rahan ja maineen tavoittelu jatkui amiraalin lupauksista huolimatta¹³⁴.

Mattilan ja Vitikan mukaan merisaarto ei ollut pitävä Pohjanlahden alueella, vaan paikallinen kaupankäynti Ruotsiin jatkui¹³⁵. Liekö tähän syynä englantilaisten järjestelmällisempi ote hyökkäyksissä rannikolle merivalvonnan jäädessä vähemmälle. Hyökkäyksiä tehtiin tiheään tahtiin ja joihinkin kaupunkeihin hyökättiin monta kertaa. Englantilaiset vierailivat mm. Uudessakaupungissa kolme ja Raumalla kaksi kertaa. Näyttää siltä, että englantilaiset välttivät selkeää vastarintaa sodan toisella purjehduskaudella. Jos kaupunki oli vahvasti puolustettu, laivasto purjehti muualle ja palasi paikalle myöhemmin, kuten Vaasassa ja Raumalla. Kuten edellä olen todennut, laivoilla ei ollut erillisiä maihinnousuosastoja, vaan hyökkäyksiin käytettiin aluksen omaa henkilöstöä. Englantilaiset pyrkivät luultavasti minimoimaan omia tappioitaan. Tässä tilanteessa vähäinen, mutta päättäväinen puolustus saattoi onnistua estämään hyökkäyksen.

Vuonna 1855 rannikon puolustus onnistui edellistä kesää useammin torjumaan hyökkäykset. Kokkolan ja Pietarsaaren asukkaat ajoivat hyökkääjät tiehensä syyskuussa. Kummankin

¹³³ Geenhill, Giffard (1988) s. 320

¹³⁴ Geenhill, Giffard (1988) s. 314, 182

¹³⁵ Mattila, Vitikka (1996) s. 105

kaupungin puolustuksesta vastasivat paikalliset siviilit yhteistyössä sotilasosastojen kanssa. Mm. Kokkolassa rantaan rakennetuissa tykkipattereissa oli osaksi siviilimiehitys.

Pietarsaaressa fregatti *Dragon* (6 tykkiä) pommitti kaupunkia usean tunnin ajan epäonnistuneen hyökkäyksen päätteeksi¹³⁶. Englantilaiset pommittivat useita kohteita joko havaittuaan ne liian vahvasti puolustetuiksi tai ikään kuin kostoksi tappioita vaatineiden hyökkäysten jälkeen. Taktiikka aiheutti maissa vain vähäisiä vaurioita, mikä saattaa johtua tykistön huonosta tarkkuudesta äärikantamalla.

3.4.2. Laivasto Suomenlahdella

Pohjanlahdelta tuttu toiminta jatkui Suomenlahdella, mutta laivojen ja varastojen polttamisen lisäksi englantilaiset tuhosivat kaikki rannikon pienemmät linnoitukset. Laivasto tuhosi tykkitulella ja räjäyttämällä Kotkan linnoitukset sekä Fort Slavan linnakkeen. Svartolman linnake Loviisan edustalla tuhottiin 05.07.. Linnakkeet olivat venäläisten joukkojen keskittämistästrategian mukaisesti autioita, eikä hyökkääjälle näin aiheutunut tappioita. Pommituksesta aiheutunut tulipalo sen sijaan tuhosi osan Kotkan kaupungista. Loviisan kaupunki sen sijaan paloi kokonaan, kun englantilaiset ryhtyivät Svartholman räjäyttämisen jälkeen polttamaan Loviisan satamaa. Haminassa englantilaiset joutuivat perääntymään kaupunkilaisten ja kenraali Tavaststjernan johtamien sotilaiden tulituksessa. Maihinnousujoukot kärsivät tappioita ja Haminan satamassa olevat alukset säästyivät tulelta. Uusi tsaari palkitsi puolustajat. Nikolai I oli kuollut helmikuussa 1955 ja Aleksanteri II kruunattu keisariksi.¹³⁷

Lähteistä ei selviä, oliko Kotkassa puolustajia. Loviisassa kaupungissa oleskelleet kasakat poistuivat paikalta hyökkäyksen alussa. Mattilan ja Vitikan mukaan syynä saattoi olla kaupunkilaisten toive välttyä taistelun aiheuttamilta tuhoilta¹³⁸. Uskon, että Loviisa ja Kotka olisivat säästyneet tuholta, jos niiden varuskunnat olisivat olleet paikalla. Hyökkääjän toiminta onnistui paikkakunnilla, joita ei puolustettu. Laivojen maihinnousuvoima ei riittänyt valmistautuneen puolustuksen lyömiseen, kuten Haminassa.

¹³⁶ Geenhill, Giffard (1988) s. 318

¹³⁷ Mattila, Vitikka (1996) s. 105-106

¹³⁸ Mattila, Vitikka (1996) s. 107

Puolustajan kannalta kesän -55 suurin tappio aiheutui Vironlahdella, jossa englantilainen korvetti *Magicienne* (16 tykkiä) poltti tai ampui upoksiin kaikkiaan 27 erikokoista alusta. Paikalla ei ollut puolustajia, joten alus sai toimia vapaasti. Sluuppi *Harrier* (18 tykkiä) tuhosi kesäkuun lopussa Uudessakaupungissa lähteestä riippuen vajaa kymmenen alusta. Suurin osa kaupungin laivoista oli piilotettu saariston suojan, mutta vihollinen löysi aluksen paikallisen petturin avulla. Englantilaiset hyökkäsivät Uutteenkaupunkiin kesän 1855 aikana kaikkiaan kolme kertaa. Viimeinen hyökkäys tapahtui 06.07., jolloin kaupungissa ollut venäläinen sotaväki onnistui torjumaan maihinnousun.¹³⁹

3.4.3. Suomenlinnan pommitus

Vuonna 1854 merenmittauksesta vastannut kommodori Sullivan oli saanut Britannian amiraliteetin käskyn laatia suunnitelmat Suomenlinnaan ja Kronstadtiin suoritettavia hyökkäyksiä varten. Sullivan totesi hyökkäyksen Kronstadtiin vaativan enemmän laivoja ja kelluvia pattereita, kuin liittoutuneilla oli mahdollista lähettää Itämerelle, sekä vähintään 40000 miestä maihinnousujoukkoja. Suomenlinna sen sijaan oli hänen mielestään mahdollista tuhota pelkästään laivastovoimin. Bomarsundissa englantilaista jalkaväkeä komentanut kenraali Jones esitti vuoden 1854 suunnitelmassaan Suomenlinnan pommittamista laivastolla tavoitteena linnoituksen patterien ja ammusvarastojen tuhoaminen. Sullivan ja Jones kannattivat pommituksen lisäksi maihinnousua Suomenlinnan saarille, jonka avulla linnoituksen hävitys voitaisiin viimeistellä. Vuonna 1855 liittoutuneilla ei ollut käytettävissä maihinnousujoukkoja, joten laivaston hyökkäysvaihtoehdot supistuivat pelkkään pommitukseen.¹⁴⁰

Englantilaiset suorittivat suunnitelmien pohjalta tiedustelua pääkohteiden - Kronstadt, Suomenlinna ja Tallinna - läheisyydessä alkukesällä. Kaikkialla havaittiin puolustusten vahvistuminen. Kronstadtin edustalla englantilainen korvetti ajoi jopa miinaan, josta alus selvisi säikähdyksellä. Amiraali Dundas tiedusteli yhdessä ranskalaisen amiraali Pénaud:n kanssa Kronstadtin puolustuksen, minkä johdosta liittoutuneet päättivät olla hyökkäämättä linnoitukseen.¹⁴¹

¹³⁹ Mattila, Vitikka (1996) s. 104

¹⁴⁰ Geenhill, Giffard (1988) s. 268, 300

¹⁴¹ Royle (1999) s. 379

Tiedustelu Suomenlinnan edustalla sai amiraalit vakuuttuneiksi, ja Sullivanin suunnitelma linnoituksen pommituksesta päätettiin toteuttaa. Vaikka Suomenlinnassa oli talven ja kevään aikana valmisteltu linnoitusta taistelukuntoon, ei työ ollut lähelläkään valmista. Suomenlinna oli surkeassa kunnossa. Linnoituksen kunnossapito ja uudistaminen oli laiminlyöty rauhan aikana, eikä nyt aika riittänyt kuin kriittisimpiin korjauksiin. Vallisaari, Kuninkaansaari ja Santahamina varustettiin uusien tykkipattereiden ja päälinnoituksen pattereita yritettiin vahvistaa. Tykistön koeammunnoissa oli selvinnyt, etteivät kaikki muurit kestäneet ammuntaa, vaan sortuivat jo ammunnan aiheuttamasta tärinästä. Linnoituksen tykistö oli surkeassa kunnossa. Uudenaikaista tykistöä ei ollut ja vanhimmat tykit olivat sotasaalista ruotsalaisilta vuoden 1809 sodasta. Niiden maksimikantama jäi noin kahteen kilometriin, mikä Greenhillin ja Giffardin mukaan johtui osaltaan surkeasta ruudista¹⁴². Vihollisen tykkien kantama oli parhaimmillaan yli kaksinkertainen verrattuna linnoitustykistöön. Tilanne muistutti erehdyttävästi Bomarsundia.¹⁴³

Helsingin ja Suomenlinnan puolustusta johti kenraalikuvernööri Berg. Suurin osa linnakkeen venäläisestä varuskunnasta oli sijoitettu päälinnoitukseen, mutta jalkaväkeä oli pattereiden suojana myös muissa saarissa. Helsinkiin oli sijoitettu lisäksi suomalainen pataljoona. Puolustusta vahvistivat linjalaivat *Rossia* ja *Hesekiel*, fregatti *Tshesarevitsh* sekä ainakin kolme höyrylaivaa. Suomalainen meriekipaasi miehitti höyrylaivoja ja soudettavia tykkipursia. Linnoituksen lähivesiin lasketut 1000 merimiinaa oli laskettu liian lähelle linnoitussaaaria. Liittoutuneiden tykistö pystyi ampumaan miinakentän ulkopuolelta. Koska miinojen syvyitys oli asetettu 3-4 metriin linjalaivoja vastaan, pienimmät tykkiveneet pystyivät vaaratta kulkemaan miinakentässä.¹⁴⁴

Liittoutuneiden laivasto saapui Helsingin edustalle 06.07.1855 ja alkoi valmistautua hyökkäykseen. Mattila ja Vitikka arvioivat laivaston kooksi noin 80 alusta, joista osa oli huoltoaluksia hiili- ja ammustäydennystä varten¹⁴⁵. Pommitus alkoi aamulla 09.07. (ranskalaisten saatua mörssärinsä aseisiin). Laivasto muodosti loivan kaaren linnoituksen länsi-lounaispuolelle. Lähimpänä, noin kahden kilometrin päässä linnoituksesta risteilivät tykkiveneet, mörssäriveneet oli sijoitettu laajaan kaareen kolmen kilometrin etäisyydelle, linnoituksen kantaman ulkopuolelle. Ne olivat luultavasti ankkurissa tulen tarkkuuden

¹⁴² Geenhill, Giffard (1988) s. 334

¹⁴³ Geenhill, Giffard (1988) s. 328-328

¹⁴⁴ Mattila, Vitikka (1996) s. 111

¹⁴⁵ Mattila, Vitikka (1996) s. 113

parantamiseksi. Ranskalaiset rakensivat edellisenä iltana järeän mörssäripatterin Abrahaminluodolle (n. 2,5 km linnoituksesta). Suurin osa laivastosta ei ottanut osaa pommitukseen. Linjalaivat oli ankkuroitu kauemmaksi selälle. Niiden tehtävänä oli estää äärimmäisen epätodennäköinen vihollisen laivaston toiminta alueella. Useita fregattiluokan alusta makasi linjassa noin neljän kilometrin päässä linnoituksesta. Fregatit luultavasti osallistuivat hyökkäykseen, koska niiden aseistukseen kuului usein raskaita 68-paunaisia tykkeitä, joiden kantama ylettyi vaikuttamaan linnoitukseen. Tulen tarkkuus oli luultavasti huono, mutta pommituksessa riitti, että osui linnoitukseen. Santahaminan eteläpuolelle oli sijoitettuna lisäksi yksi englantilainen vanha linjalaiva (*blockship*) *Cornwallis* mukanaan kaksi fregattia.¹⁴⁶

Pommitus laivatykistöllä kesti iltaan asti ollen Greenhillin ja Giffardin mukaan keskimäärin 20 laukausta minuutissa. Tuli keskitettiin aluksi päälinnoitusta ja Kustaanmiekan salmeen ankkuroitua sadan tykin *Rossiaa* vastaan. Puolustaja joutui hinaamaan pahoin vaurioituneen linjalaivan pois, koska se oli vaarassa upota. Laivasto jatkoi hyökkäystä myöhään yöhön käyttäen raketteja, jotka saivat useita tulipaloja aikaan. Hyökkäys jatkui kolme vuorokautta samaan tapaan päivällä tykistöllä ja yöllä raketein. Tulitus loppui yöllä 11.07., mikä sai puolustajan pelkäämään maihinnousua. Sellaista ei koskaan tullut ja laivasto poistui Helsingin edustalta nopeasti 13.07. aikana¹⁴⁷.

Taistelu oli varsin yksipuolista, koska linnoituksella ei ollut mahdollisuutta vastata tehokkaasti tuleen johtuen vanhanaikaisesta tykistöstä. Osuman saaminen vihollisalukseen vaati, että tykinkuula piti ampua kimmokkeen kautta vedestä, mikä luonnollisesti teki tulesta naurettavan epätarkkaa. Linnoituksen komentaja käski jatkaa ampumista lähinnä pitääkseen tykkimiesten taistelutahtoa yllä. Santahaminan tykistö näyttää saaneen linjalaiva *Cornwallisiin* osumia, koska taistelun jälkeen aluksella laskettiin 19 miehen haavoittuneen. Muuten liittoutuneiden tappiot koostuivat lähinnä tykkimiesten huolimattomuudesta ammusten ja aseiden käsittelyssä. Kukaan ei sentään kuollut.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Mattila, Vitikka (1996) s. 113. Laivaston ryhmitys pommituksessa on esitetty kuvana Greenhillin ja Giffardin kirjassa sivulla 330 ja Roylen kirjan sivulla 383. Kuvat ovat identtiset ja noudattavat pääosin Mattilan ja Vitikan esitystä.

¹⁴⁷ Geenhill, Giffard (1988) s. 336

¹⁴⁸ Geenhill, Giffard (1988) s. 334-335

Pommituksen tuloksista on saatavana varsin ristiriitaista tietoa. Royle pitää linnoituksen kärsimiä vaurioita merkittävänä¹⁴⁹, tärkeimpinä päälinnoituksen ja Santahaminan ammusvarastojen räjähtäminen. Vaikka linnoituksessa sattui useita räjähdyksiä ja suuri osa rakennuksista syttyi tuleen, Mattilan ja Vitikan mukaan linnoituslaitteet kärsivät vain vähäisiä vaurioita. Puolustajan tappiot olivat lähteistä riippuen alle 150 kuollutta ja noin 300 haavoittunutta.¹⁵⁰

3.4.4. Kronstadtiin vasta vuonna 1856

Suomenlinnan jälkeen laivaston toiminta supistui merisaarron valvontaan ja ajoittaisiin hyökkäyksiin mantereelle¹⁵¹. Koska Dundas ja Pénaud eivät tarvittavien resurssien puutteessa aikoneet käydä Kronstadtin kimppuun, laivastolle ei jäänyt muuta tehtävää. Liittoutuneet valtasivat vihdoinkin Sevastopolin Krimillä, mutta se ei tuonut ratkaisua sodankäyntiin. Englannissa valmistauduttiin jo vuoden 1856 purjehduskauteen. Koska merisota Mustallamerellä rauhoittui, suurin osa laivastovoimasta oli mahdollista keskittää Itämerelle, mukaan lukien kymmeniä panssaroituja uivia pattereita ja tarpeeksi suuri maihinnousuosasto. Valmistelut hyökkäyksestä Kronstadtiin aloitettiin jo syksyllä 1855.¹⁵²

Kaikkien käyttämieni lähteiden valossa on todennäköistä, että hyökkäys Kronstadtiin olisi vuonna 1856 toteutunut. Kaikki tarvittava oli koossa: tarvittava laivasto pommitusaluksineen, maihinnousuarmeija sekä Bomarsundin, Suomenlinnan ja osaltaan Sevastopolin antama kokemus, että hyökkäys on mahdollista toteuttaa. 1855 jäi kuitenkin viimeiseksi sotakesäksi, sillä tsaari suostui rauhanneuvotteluihin joulukuussa Itävallan uhattua liittyä sotaan Venäjää vastaan, jos neuvotteluita ei aloiteta¹⁵³. Rauhansopimus allekirjoitettiin Pariisissa pitkällisten neuvotteluiden päätteeksi 30.03.1856.¹⁵⁴

4. EPÄSUORA SODANKÄYNTI ITÄMERELLÄ VUOSINA 1854-1855

¹⁴⁹ Royle, (1999) s. 382

¹⁵⁰ Mattila, Vitikka (1996) s. 119

¹⁵¹ Mattila, Vitikka (1996) s. 120

¹⁵² Royle (1999) s. 384

¹⁵³ Sweetman (2001) s. 85

¹⁵⁴ Mattila, Vitikka (1996) s. 120

Liddell Hart kirjoittaa useaan otteeseen sodan päämäärästä, joka hänen mukaansa on vihollisen vastustuskyvyn voittaminen ja takaisin rauhan tilaan pääseminen. Sodan tavoitteena (ja siis sotaakäyvän maan suurstrategisena tavoitteena) on siis oltava rauhan aikaansaaminen niin nopeasti ja itselle edullisesti kuin mahdollista. Pelkistettynä Liddell Hart pitää sotaa ”tahtojen taisteluna”, jossa vihollisen tahto pyritään lannistamaan omalla tahdolla, jolloin vihollinen saadaan luopumaan sodankäynnistä. Toimiko liittoutuneiden laivasto Itämerellä tämän periaatteen mukaisesti?

Englannilla tai Ranskalla ei kummallakaan ollut tärkeitä intressejä uhattuna Itämerellä tai sen rantavaltioissa. Toki englantilaiset kauppiaat harjoittivat varsin tuottavaa kaupankäyntiä Itämerellä ja meriliikenne vilkastui vuosi vuodelta. Englannissa pelättiin turhaan Venäjän Itämeren laivastoa, jonka osittain lehdistön paisuttelemana pelättiin uhkaavan Englannin satamia ja meriliikennettä. Venäjän laivasto vaikutti numeroina mahtavalta, mutta sen käytännön taisteluarvo osoittautui uudenaikaista ja päättäväistä vihollista vastaan täysin riittämättömäksi.

Aluksi liittoutuneiden laivasto lähetettiin Itämerelle vastavoimaksi Venäjän laivastolle tehtävänään houkutella vastustaja merelle ja tuhota se yhdessä ratkaisutaistelussa. Ratkaisutaistelussa saavutetulla meren herruudella voitaisiin pakottaa Venäjä rauhaan. Merisaarto lisättiin laivaston tehtäviin keväällä 1854. Tavoitteeksi asetettiin samalla myös Venäjän merilinnoitusten tiedustelu mahdollista hyökkäystä varten. Laivaston lähtiessä Itämerelle amiraali Napierin kerrotaan uhonneen olevansa Pietarissa kolmessa viikossa minkä hän myöhemmin muistelmissaan kiisti¹⁵⁵.

Epävirallinen syy laivaston lähettämiseen näyttäisi olleen yksinkertainen pyrkimys tehdä jotakin. Sota oli julistettu, mutta Mustanmeren rintamalta odotettua voittoa ei vain kuulunut. Kun Mustameri petti, käänsivät poliitikot ja lehdistö Englannissa katseensa Itämerelle. Nyt laivastolta haluttiin taistelumoraalia nostattava voitto, jonka avulla tsaari voitaisiin pakottaa rauhaan. Suurvoitto olisi merkittävä propaganda-ase.

¹⁵⁵ Butler Earp (1854) s. 15

4.1. Lisää liittolaisia

Sen lisäksi, että laivasto toimi Itämerellä Venäjää vastaan, se näytti samalla liittoutuneiden voimaa muille alueen valtioille. Amiraali Napier vieraili keväällä Tanskan ja Ruotsin kuninkaiden luona tavoitteenaan saada Pohjoismaat yhteiseen rintamaan Venäjää vastaan. Tanskan toivottiin nähtävästi estävän venäläisten sotalaivojen pääsyn Pohjanmerelle, mikä pian osoittautui turhaksi peloksi. Englanti ja Ranska kosiskelivat useaan otteeseen Ruotsia lähettämään armeijan sekä laivastoa sotaan. Ruotsille luvattiin Suomi palkinnoksi, kun Venäjä olisi lyöty. Diplomatian käytön voidaan sanoa olevan epäsuoruutta suurstrategian tasolla. Pohjoismaiden liittyminen sotaan olisi lisännyt painetta Venäjää kohtaan fyysisellä (joukkoja) ja psyykkisellä tasolla, sillä Venäjä taisteli yksi vailla liittolaisia. Pohjoismaat eivät liittyneet sotaan. Varsinkin Ruotsi pelkäsi Venäjän kosta sodan jälkeen, kun liittoutuneet poistuvat Itämereltä. Ruotsi oli selvästi liittoutuneiden puolella, sillä englantilaiset sotalaivat vierailivat usein ruotsalaisissa satamissa hakemassa tarvikkeita¹⁵⁶

4.2. Merisaarto

Koska Venäjän laivasto kieltäytyi järkevästi taistelemasta liittoutuneita vastaan, amiraali Napier huomasi yhtäkkiä omaavansa täydellisen merenherruuden Itämerellä, eikä hän tiennyt, mitä sillä tehdä. Itämeren sotaanäyttämöä pidettiin koko sodan ajan toissijaisena verrattuna Krimin niemimaahan. Tämä näkyi erityisesti joukkojen ja materiaalin jakamisessa. Silti liittoutuneet saavuttivat Itämerellä kaikki alkuperäiset tavoitteensa, helposti ja ilman taistelua. Laivasto oli saartanut Venäjän satamat ja valvoi meriliikennettä. Venäjän laivaston uhka oli pulloitettu Nevajoen suistoon. Kyseessä oli erinomainen voitto, joka oli saatu aikaan pelkällä laivaston läsnäolon tuomalla meren herruudella ilman tappioita. Voitto ilman taistelua näyttää olleen aikalaisille mahdoton ajatus, sillä Napieria painostettiin joka puolelta. Lehdistö Englannissa vaati verta, poliitikot tuloksia ja alaiset aktiivista toimintaa.

4.3. Hyökkäykset mantereelle

Määrällisesti katsottuna suurin osa laivaston toiminnasta muodostui saarron valvonnan lisäksi hyökkäyksistä rannikolle. Hyökkäykset kaupunkien satamien ja varastojen tuhoamiseksi toteutettiin pienin osastoin, jotka palasivat aluksilleen heti tehtävän täytettyään. Venäjän

¹⁵⁶ Royle (1999) s. 152, Geenhill, Giffard (1988) s. 147, 149-150

kannalta hyökkäykset aiheuttivat toki suurta aineellista vahinkoa ja jossain määrin myös sekasortoa rannikkoalueilla. Ne sitoivat joukkoja pitkän rannikon puolustamiseen, mistä lisää myöhemmin. Hyökkäykset eivät juuri vaikuttaneet Venäjän sotaponnisteluihin¹⁵⁷. Syitä tähän on monia. Ensinnäkin, hyökkäykset rannikolle eivät kohdistuneet varsinaiseen Venäjään, vaan Suomeen ja Baltian alueeseen. Niiden aiheuttama tuho koitui pääosin siviiliväestön ja yksittäisten kauppiaiden maksettavaksi. Venäjän armeijan tai laivaston omaisuutta tuhoutui hyvin vähän, jos ollenkaan. Toiseksi, merisaarto ei ollut täydellinen, vaan esim. Pohjanlahdella jatkettiin pienimuotoista kauppaa Ruotsiin koko sodan ajan¹⁵⁸.

Liddell Hart kirjoittaa laatimissaan epäsuoran sodankäynnin käytännön ohjeissa: ”Pidä tavoitteet aina mielessä”. Laivaston tehtävissä ei missään vaiheessa mainita, että sen tulisi suorittaa tuhotöitä rannikolla. En ole löytänyt lähteistä yhtään mainintaa, että amiraalit Napier tai Plumridge olisivat käskeneet aloittaa kyseiset hyökkäykset. Plumridge piti niitä jo alun perin liian riskialttiina. Rannikon kohteiden hävitykset näyttävät alkaneen, kun fregattien päälliköt laajensivat omatoimisesti merisaarron valvontaan liittyneet kauppa-alusten kaappaamiset satamiin ja kauppiaiden varastoihin. Koska laivastolta odotettiin päivä päivätä yhä suurempia saavutuksia, voidaan mielestäni sanoa, että amiraalit hyväksyivät alaistensa suorittamat hyökkäykset muun toiminnan puutteessa. Osaltaan syynä saattoi olla laajalle levinneen laivaston johtamisen vaikeus, mikä mahdollisti alusten päälliköiden vapaan toiminnan. Amiraali Dundas näyttää hyväksyneen vallitsevan käytännön vuodelle 1855, mutta pyrki epäonnistuneesti vähentämään turhia hyökkäyksiä. Yksityisten siviilien omaisuuden hävittäminen oli aiheuttanut jopa Britannian lehdistössä vastalauseita.

Hyökkäykset saattoivat olla suorittajilleen rahallisesti tuottoisia, sillä amiraliteetti maksoi vallatuista vihollisaluksista saalisrahaa. Useat kapteenit hakivat hyökkäyksillä mainetta ja kunniaa yhtä lailla kuin materiaalista etua. Varsinaista kaapparitoimintaa ei silti aloitettu¹⁵⁹, vaan hyökkäyksiä suorittivat laivaston sota-alukset. Suunnitelmia hyökkäyksistä rannikolle ei ollut, eikä hyökkäyksillä ollut asetettuja tavoitteita. Ne näyttävät olleen sarja yksittäistapauksia vailla yhtenäistä koordinaatiota. Näillä perusteilla voidaan mielestäni todeta, etteivät hyökkäykset rannikolle sellaisenaan osoita epäsuoruutta sodankäynnissä. Ne eivät edistäneet mitään laivastolle asetetuista tavoitteista. Ne olivat resurssien tuhlausta toimintaan, joka ei mainittavasti vaurioittanut vihollisen sodankäyntimahdollisuuksia.

¹⁵⁷ Geenhill, Giffard (1988) s. 159

¹⁵⁸ Mattila, Vitikka (1996) s. 105

¹⁵⁹ Geenhill, Giffard (1988) s. 156

Taktiikan tasolla hyökkäykset olivat hyödyttömiä ja strategisesti niiden viholliselle aiheuttamien menetysten vaikutus oli kyseenalainen. Liittoutuneet eivät pyrkineet valtaamaan maa-alueita, eivätkä käyttämään hyväkseen hyökkäyksien aiheuttamaa sekasortoa. Hyökkäyksillä ei myöskään pyritty strategisesti merkittäviin tavoitteisiin, kuten venäläiset pelkäsivät. Hyökkäysten tavoitteena ei liioin ollut puolustajan hämääminen, jotta se siirtäisi joukkojaan pois todellisesta hyökkäyssuunnasta. Vaikka hyökkäysten tulos ei ollut sodan kokonaisuuden kannalta merkittävä, ne aiheuttivat Venäjän asevoimille vakavan strategisen haasteen. Myös suurstrategisessa mittakaavassa hyökkäyksillä saattoi olla oma merkityksensä liittyen sotatoimien kokonaisuuteen Itämerellä.

Liittoutuneiden laivasto muodosti koko Venäjän Itämeren rannikolle vahvan epäsuoran uhan. Uhka oli hyvin todellinen, koska laivasto liikkui rannikolla huomattavasti puolustajan maajoukkoja nopeammin. Sille oli mahdollista laskea maihin suurikin osasto ja vallata tärkeitä satamia tai muita kohteita ennen kuin puolustaja ehti reagoida ja koota paikalle omia joukkojaan.

4.4. Hyökkäykset linnoituksiin: ennakkotapaus

Amiraliteetti käski amiraali Napieria tiedustella Venäjän merilinnoitusten puolustuskykyä hyökkäystä varten vuonna 1854, minkä laivasto myös toteutti. Koska liittoutuneilla oli meren herruus, venäläiset eivät pystyneet mitenkään estämään tiedustelua. Se, että liittoutuneet hyökkäsivät ja hävittivät Bomarsundin linnoituksen, ei mielestäni osoita strategista epäsuoruutta, koska merisaarto oli jo käytännössä tehnyt Bomarsundin merkityksettömäksi sodankäynnille.

Hyökkäys kuitenkin toteutettiin. Sen tavoitteena saattoi olla saada aikaan taktinen voitto, jota pystytään käyttämään propagandatarkoituksiin laivaston jo saavuttamaa strategista voittoa helpommin. Venäläiset tiesivät hyökkäyksen olevan tulossa, mutta eivät pystyneet merisaarron takia tekemään mitään linnoituksen hyväksi sodan jo alettua. Hyökkäys tuli puolustajalle taktisena yllätyksenä, sillä venäläisten omien mittausten mukaan suurten laivojen ei olisi syväyksensä vuoksi pitänyt päästä linnoituksen edustalle. Vaikka liittoutuneet suorittivat maihinnousun ja hyökkäsivät linnoitukseen yhtä aikaa mereltä ja maalta, se ei mielestäni osoita taktista epäsuoruutta. Linnoitus kaatui lähinnä hyökkääjän ylivoimaan, ei taktiseen taitavuuteen. Bomarsundin linnoituksen tappion tärkeimmät syyt taktisella tasolla ovat sen rakenteellinen vanhanaikaisuus, keskeneräisyys sekä huono miehitystilanne.

Strategisella tasolla tappion ratkaisi venäläisten kyvyttömyys vahvistaa linnoituksen puolustusta lisäjoukoilla. Siihen oli syynä liittoutuneiden meren herruus, joka taas oli laivaston suurin epäsuoran strategian voitto.

Totean luvussa kaksi, että asejärjestelmän uudennäköinen ja yllättävä käyttö on esimerkki taktisesta epäsuoruudesta. Englantilaiset torpedopommittajat hyökkäsivät vuonna 1940 Taranton sotatilaan upottaen ja vaurioittaen useita Italian laivaston suurimpia yksiköitä. Taranton lahden uskottiin olevan liian matala torpedojen pudottamiseen ilmasta. Hyökkäys toimi ennakkotapauksena Japanin vastaavalle hyökkäykselle Pearl Harboriin joulukuussa 1941. Mielestäni voidaan sanoa, että hyökkäys Bomarsundiin oli samanlainen ennakkotapaus. Se osoitti, että laivasto pystyy hyökkäämään onnistuneesti merilinnoitusta vastaan. Höyryvoima mahdollisti sotalaivojen vapaan liikkumisen linnoitusten edustalla ja uusilla tykeillä oli mahdollista vaurioittaa kivistä rakennettuja muureja. Nyt, kun Bomarsundista oli tullut ennakkotapaus, liittoutuneet alkoivat aktiivisemmin suunnitella uusia hyökkäyksiä linnoituksiin. Sevastopolin pommitukset ja Suomenlinnan tehokkaaksi oletettu pommitus lisäsivät liittoutuneiden ja venäläisten varmuutta, että myös Kronstadtiin tultaisiin hyökkäämään. Laivatykistö oli osoittautunut kivimuureja tehokkaammaksi.

Suomenlinnan pommituksesta ei löydy epäsuoruutta, se oli taktisesti puhtaasti voimankäyttöä. Tapauksessa on kummallisinta, etteivät liittoutuneet pyrkineet hyödyntämään saavuttamaansa hävitystä valtaamalla ja tuhoamalla Suomenlinnan lopullisesti. Suomenlinnan pommitus oli asetettu tavoitteeksi vuodelle 1855, mutta laivastolle ei annettu ratkaisuun tarvittavia maihinnousujoukkoja. Pommitus ratkaisi ainoastaan sen, että sellainen pystytään toteuttamaan.

4.5. Ratkaisiko Pietariin kohdistunut uhka sodan?

Englantilais- ranskalaisen laivaston olemassaolo Itämerellä muodosti toisen sotarintaman Venäjää vastaan. Kuten totean luvussa kolme, uuden rintaman avaaminen on suurstrateginen keino, jolla voidaan pyrkiä epäsuoraan lopputulokseen. Laivasto Itämerellä aiheutti yhdessä Krimillä toimivan armeijan kanssa venäläisille suurstrategisen ongelman, jossa vihollinen uhkaa kahta tärkeää kohdetta yhtä aikaa eri rintamilla. Ensimmäinen kohteista oli tärkeä psyykkisellä tasolla, toinen sekä fyysisellä että psyykkisellä. Krimin niemimaa ja varsinkin Sevastopol olivat muodostuneet moraalisesti tärkeiksi, joita Venäjä ei voisi menettää kokematta samalla merkittävän arvoaltatappion. Itämeren alueella pääkaupunki Pietari oli

Venäjän poliittinen ja taloudellinen keskus ja pelkkä vihollisuhka sitä vastaan saattaisi osoittautua kestäättömäksi. Kronstadt oli kuitenkin suojellut Pietaria vuosina 1854–55, eikä näköetäisyydellä pysytellyt vihollislaivasto saanut pietarilaisten arkea sekaisin¹⁶⁰.

Laivastolla, jonka hallussa on täydellinen meren herruus, on erinomainen tilaisuus epäsuoraan sodankäyntiin. Laivasto yhdistettynä maihinnousujoukkoihin aiheuttaa rannikolla merkittävän epäsuoran uhan. Pelkällä olemassaolollaan se uhkaa kaikkia rannikon kohteita yhtä aikaa. Jos puolustaja hajauttaa joukkonsa koko rannikolle, puolustus on liian heikko torjuakseen hyökkäystä missään, sillä hyökkääjä pystyy keskittämään maihinnousuun kaikki joukkonsa. Jos puolustaja taas keskittää joukkonsa vain tiettyjen kohteiden puolustukseen, on hyökkääjällä helppo valita puolustamattomat kohteet hyökkäykselleen. Hyökkääjä pystyy siis jokaisessa tilanteessa saamaan itselleen ainakin paikallisen ylivoiman. Jotta puolustus onnistuisi, puolustajan on tiedettävä etukäteen hyökkääjän kohde. Tämä oli Krimin sodan aikana hyvin vaikeaa. Puolustaja sai tietoa laivaston liikkeistä vasta, kun alukset tulivat rannikon läheisyyteen näkyville, jolloin puolustuksen vahvistaminen oli usein liian myöhästä. Aloite oli täysin hyökkääjän hallussa. Laivaston toiminta saattaa puolustajan epätasapainoon niin fyysisellä kuin psyykkiselläkin tasolla. Fyysisellä tasolla puolustajan ryhmitys ei pysty vastaamaan hyökkääjän uhkaan. Puolustaja menettää aloitteensa ja toiminnasta tulee reagoivaa. Psyykkisellä tasolla epävarmuus näkyy suunnittelun vaikeutena, sillä vihollinen pystyy hyökkäämään missä tahansa, milloin tahansa.

Laivasto oli 1850-luvulla monin verroin maavoimaa nopeampi liikkeissään. Höyryvoima oli entisestään lisännyt laivaston liikkuvuutta, varsinkin Suomenlahden rikkonaisen rannikon olosuhteissa. Rautatie olisi saattanut nopeuttaa Venäjän joukkojen keskityksiä, mutta Itämeren rannikopuolustus oli sotilaiden jalkamarssin varassa. Greenhillin ja Giffardin mukaan Venäjän päällimmäisenä uhkakuvana oli pitkälle kesään 1854 liittoutuneiden maihinnousu joko Suomen rannikolla tai Pietarin lähistöllä. Liittoutuneiden pelättiin valtaavan suuria osia Suomen rannikosta, Helsinki mukaan lukien ja etenevän sitä kautta uhkaamaan Pietaria¹⁶¹. Vaikka maihinnousuja mantereelle ei toteutettukaan, liittoutuneiden toiminta osoitti, että tarvittaessa niin pystyttäisiin toimimaan. Epäsuoran maihinnousu-uhan muodostaminen oli mielestäni rannikon kohteisiin toteutettujen pienimuotoisten hyökkäysten

¹⁶⁰ Geenhill, Giffard (1988) s. 313

¹⁶¹ Geenhill, Giffard (1988) s. 126

suurin saavutus¹⁶². Koska hyökkäykset toteutettiin yllättäen ja nopeasti, ei puolustajalle jäänyt mahdollisuuksia niiden estämiseen. Venäläiset vastasivat laivaston muodostamaan epäsuoraan uhkaan keskittämällä joukkonsa tärkeiden kohteiden puolustukseen syksystä 1854 alkaen, jolloin suuri osa rannikkopuolustuksesta jäi heikoksi. Siitä osoituksena jopa yksittäisten fregattien miehistöistä muodostetut osastot pystyivät hetkellisesti ottamaan haltuunsa kokonaisia rannikon kaupunkeja. Maihinnousujen aiheuttamaa uhkaa vähensi ranskalaisen maihinnousuosaston poistuminen Itämereltä loppukesällä 1854. Vuonna 1855 laivastoon ei kuulunut maihinnousuosastoa lainkaan. Vaikka välitön maihinnousu-uhka oli pienempi, mahdollisuus joukkojen siirtoon Itämerelle oli olemassa.

Miksi Venäjä piti merkittävää sotavoimaa pohjoisessa, vaikka sodan taistelut käytiin etelässä? Itämeri oli suurstrategisesti ja strategisesti Venäjälle erittäin tärkeä, koska sen pääkaupunki Pietari sijaitsi Suomenlahden pohjukassa. Pietari oli Venäjän poliittinen ja taloudellinen keskus, joten sen puolustukseen käytettiin runsaasti joukkoja. Greenhillin ja Giffardin mukaan Venäjä oli sijoittanut Baltian, Suomen ja Pietarin alueen puolustukseen n. 200000 sotilasta, pelkästään vuonna 1855 Suomen rannikoita puolusti 43500 sotilasta, pääosin suomalaisia joukkoja vahvistettuna venäläisellä tykistöllä ja kasakoilla¹⁶³. Pääkaupungin puolustuksessa ja Kronstadtin linnoituksessa oli merkittäviä määriä varusväkeä. Vihollislaivaston läsnäolo ja sen täydellinen meren herruus muodostivat koko Itämeren rannikolle strategisen maihinnousu-uhan, mihin Venäjä pystyi vastaamaan vain valmistautumalla parhaansa mukaan. Tällä perusteella voidaan sanoa, että liittoutuneiden laivasto sitoi Itämeren rannikolle suuren määrän Venäjän maajoukkoja. Krimin rintaman kannalta katsottuna kyseessä on merkittävä epäsuora sotatoimi, jossa liittoutuneet neutraloivat suuremman laivastonsa avulla osan Venäjän suuremmasta armeijasta. Maihinnousu-uhasta johtuen Venäjä ei voinut siirtää joukkoja etelään Krimille ja jättää pääkaupunkiaan heikon puolustuksen varaan, sillä liittoutuneet pystyivät siirtämään meriteitse Euroopasta joukkoja Itämerelle nopeammin, kuin venäläiset pystyivät marssittamaan Krimiltä Pietariin¹⁶⁴. Lähettämällä joukkoja etelään tsaarille saattaisi käydä kuten Napoleonille Waterloon sotaretken aikana, jolloin D'Erlonin osasto onnistui olemaan poissa sekä Quatre Brasin että Lignyn taisteluista, koska se marssi

¹⁶² Minkään käyttämäni lähteen perusteella ei voida sanoa, että maihinnousu-uhan muodostaminen olisi ollut hyökkäysten tavoitteena. Hyökkäykset olivat silti osa maihinnousu-uhan muodostumisessa, mikä osoittaa, ettei epäsuoran sodankäynnin tarvitse olla tietoisesti suunniteltua ollakseen toimivaa.

¹⁶³ Geenhill, Giffard (1988) s. 46, 312

¹⁶⁴ Geenhill, Giffard (1988) s. 46, Royle (1999) s. 92

taistelukenttien välillä ristiriitaisista käskyistä johtuen. Vaikka Venäjä taistelikin ”sisälinjoilla”, merikuljetusten nopeus teki tämän edun hyödyttömäksi.

Greenhill ja Giffard pitävät uhkaa Pietaria kohtaan merkittävänä syynä siihen, että Aleksanteri II suostui rauhanneuvotteluihin ja rauhaan maaliskuussa 1856¹⁶⁵. Uhka oli todellinen, sillä laivaston sodankäynnin painopiste siirrettiin vuodeksi 1856 Itämerelle, mikä tarkoitti panssaroitujen, pommitukseen tarkoitettujen alusten siirtoa Mustaltamereltä Suomenlahdelle. Hyökkäystä Kronstadtia vastaan alettiin suunnitella seuraavalle vuodelle.¹⁶⁶

YHTEENVETO

Liddell Hartin mukaan epäsuoran sodankäynnin perimmäinen tarkoitus on päästä omaan tavoitteeseen mahdollisimman helposti kärsien mahdollisimman pienet tappiot. Vihollisen kimppuun ei käydä suin päin, vaan sen toiminnasta, ryhmyksestä ja tavoitteista haetaan heikko kohta, johon vaikutetaan. Ennen varsinaista iskua vihollinen saatetaan pois tasapainosta (*dislocation*), mikä luo mahdollisuuden omin tavoitteiden mukaiselle ratkaisulle (*exploitation*). Vihollisen epätasapaino saadaan aikaan yllätyksellä, johon usein liittyy myös liike ja hämäys. Vihollisen toimintamahdollisuuksia pyritään horjuttamaan fyysisellä ja psyykkisellä tasolla, joista psyykinen on tärkeämpi. Tavoitteena on vihollisen toimintamahdollisuuksien rajaaminen, jolloin vihollisen johto pakotetaan toimimaan itselle edullisella tavalla, tai luodaan tilanne, jossa vihollisen komentaja uskoo omien toimintamahdollisuuksiensa olevan rajatut. Aloite pyritään siis tempaamaan itselle. Oma toiminta toteutetaan siten, että se näyttää vihollisen kannalta uhkaavan useita kohteita yhtä aikaa pakottaen vihollisen jakamaan resurssejaan eri tahoille. Omien joukkojen ryhmitys on hajautettu vihollisen edelleen hämäämiseksi. Kun vihollinen on suistettu tasapainosta ja aloite on omilla joukoilla, voidaan oma suunnitelma toteuttaa. Omien tavoitteiden on oltava kokonaisstrategian mukaisia, jonka taas on noudatettava suurstrategian määrittämiä sodan tavoitteita.

Tämän analyysi perusteella voidaan sanoa, että Krimin sodan Itämeren alueen toiminta oli perustaltaan epäsuoraa suurstrategian tasolla ja osaltaan myös strategian tasolla. Epäsuora vaikutus ei välttämättä ollut suunniteltua tai edes tietoista, epäsuora vaikutus voi tapahtua

¹⁶⁵ Geenhill, Giffard (1988) s. 296

¹⁶⁶ Royle (1999) s. 384

myös vahingossa. Käyttämieni lähteiden mukaan laivaston tavoitteena ei ollut sitoa venäläisiä maajoukkoja Itämerelle ja pois Krimiltä, mutta niin kuitenkin tapahtui. Sotatoimilla oli siis merkitystä sodan lopputulokseen.

Laivaston lähettäminen Itämerelle oli mielestäni ratkaisevin päätös, minkä liittoutuneet tekivät sodan voittaakseen, sillä laivaston toiminta osoittautui sodan kannalta monin tavoin merkittäväksi. Krimin rintaman taistelut eivät tuoneet sotaan ratkaisua. Edes Sevastopolin valtaus syksyllä 1855 ei pakottanut Venäjää rauhaan, vaikka liittoutuneet olivat niin kuvitelleet. Laivaston lähettäminen Itämerelle avasi uuden rintaman Venäjän vastaiseen sotaan. Hyökkäykset mantereelle ja Bomarsundin hävitys osoittivat, että liittoutuneilla oli kyky suorittaa maihinnousuja rannikolle, sekä hyökätä onnistuneesti merilinnoituksia vastaan. Kokonaisuutena laivaston toiminta muodosti merkittävän uhan Venäjän pääkaupunkia Pietaria kohtaan. Voidaan sanoa, että laivaston toiminta sitoi epäsuorasti huomattavan määrän Venäjän maavoimia puolustamaan Pietaria ja Itämeren rannikkoa sekä esti samalla näiden joukkojen käytön Krimillä. Liittoutuneiden laivastotoiminnan painopiste siirrettiin vuodeksi 1856 Itämerelle ja suunnitelmissa oli hyökkäys Kronstadtiin. Jos Kronstadt olisi vallattu, olisi Pietari ollut hyökkääjän armoilla, mikä oli Venäjälle varmasti kestämaton tilanne. Pietariin kohdistunut psyykkisen tason epäsuora uhka saattoi olla tärkeä syy, miksi rauhanneuvottelut onnistuivat.

Meren herruus oli avain koko Itämeren sotatoiminen onnistumiseen. Sen avulla pystyttiin toteuttamaan hyökkäykset mantereelle ja linnoituksiin sekä luomaan ratkaiseva uhka Pietaria vastaan.

Lisätutkimus

Esitän tässä tutkimuksessa uuden tulkinnan Krimin sodan Itämeren alueen taisteluiden merkityksestä käyttämällä avuksi epäsuoran sodankäynnin näkökulmaa. Tutkimuksesta käy ilmi, että laivaston toiminta ei ollut merkityksetöntä, kuten usein arvellaan. Laivaston toiminta sitoi Venäjän joukkoja Itämeren rannikolle. Tutkimukseni perusteella voidaan myös sanoa, että laivaston toiminta muodosti merkittävän psyykkisen ja fyysisen tason epäsuoran uhan Pietaria kohtaan. Käyttämieni lähteiden pohjalta en voi esittää tämän uhan todellisesta vaikuttavuudesta kuin perustellun oletuksen. Tässä on jatkotutkimuksen paikka. Mikä oli laivaston muodostaman epäsuoran uhan vaikutus siihen, että Venäjä suostui rauhaan?

Kysymykseen vastaaminen uskottavasti vaatii primäärilähteiden käyttöä sekä venäläistä näkökulmaa.

Vaikka Liddell Hartin teoria epäsuoruudesta sodankäynnissä on ennen kaikkea sotataidon teoria, se on myös mielestäni hyvä työkalu sotatoimien vaikuttavuuden analysoimiseen. Sotahistoriallinen tutkimus, samoin kuin sotataidon tutkimus, keskittyy liian usein taisteluihin ja suoraan asevoimalla saavutettuun vaikutukseen, jolloin Liddell Hartin korostama epäsuora vaikuttavuus jää huomaamatta. Tämän tutkimuksen tulos on siitä hyvä esimerkki. Epäsuoran sodankäynnin näkökulmasta on varmasti hyötyä muuallakin sotahistoriallisessa tutkimuksessa.

LÄHTEET

JULKAISTUT LÄHTEET

Bond, Brian: Liddell Hart- A Study of His Military Thought. 1977. Cassell 1977.

Greenhill, Basil; Giffard, Ann: The British Assault on Finland 1854-1855. A Forgotten Naval War. Conway Maritime Press LTD 1988. The Bath Press 1988.

G. Butler Earp: The History of the Baltic Campaign of 1854, from Documents and Other Materials Furnished by Vice-Admiral Sir C. Napier K.C.B. 1854. Richard Bentley, Lontoo 1854.

Liddell Hart, Basil Henry: Memoirs volume 1. Cassell 1965. Lontoo 1965.

Liddell Hart, Basil Henry: Strategy. Meridian 1967. First Meridian Printing 1991.

Liddell Hart, Basil Henry: The Remaking of Modern Armies. John Murray, Albemarle Street 1927, Lontoo 1927.

Liddell Hart, Basil Henry: The Revolution in Warfare. Faber and Faber LTD 1946. Lontoo 1946.

Liddell Hart, Basil Henry: Paris or the Future of War. Kegan Paul, Trench, Trubner & CO 1925. LTD. Lontoo 1925.

Liddell Hart, Basil Henry: When Britain Goes to War- Adaptability and Mobility. Faber and Faber Limited 1935. Lontoo 1935.

Mattila, Tapani; Vitikka, Olavi: Uhka lännestä. Suomen meripuolustus autonomian aikana. Suomi merellä –säätio 1996. Gummerus kirjapaino OY 1996.

Royle, Trevor: Crimea. The Great Crimean War 1854-1856. Little, Brown and Company 1999. Lontoo 1999.

Sweetman, John: The Crimean War 1854–1856. Osprey Publishing 2001. Bookbuilders 2001.

Scott, Sverre: Bomarsundin linnoitus. Lyhyt historiikki. 1971. Detorey's Förlag, Tukholma 1974.

MUUT LÄHTEET

Ships of the Mid Victorian Royal Navy. <http://www.pdavis.nl/MidVicShips.php?page=1>
(01.02.2008)